

TAMPEREEN YLIOPISTO

Mikko Kemppainen

ELÄMÄN SATUJA

Maailmankuvan rakentuminen Hilda Tihlän tuotannossa 1907–1916

Suomen historian pro –gradu tutkielma

Tampere 2011

Tampereen yliopisto

Historiatieteen ja filosofian laitos

KEMPPAINEN, MIKKO: Elämän Satuja – Maailmankuvan rakentuminen Hilda Tihlän tuotannossa 1907–1916.

Pro gradu –tutkielma, 115 s.

Suomen historia

Marraskuu 2011

Tämän pro gradu -tutkielman kohteena on kirjailija Hilda Tihlän Suomessa julkaistu proosatuotanto vuosina 1907–1916, jonka kautta on tarkoitettu päästä perille Tihlän käsitys- ja kokemusmaailman rakentumisesta 1900-luvun kahtena ensimmäisenä vuosikymmenenä. Suurlakon ja kansalaissodan välillä käytiin kiivasta keskustelua kansalaisuuden ihanteesta, uskonnosta ja siveydestä. Päätehtävänä on tutkia, miten Tihlä otti osaa tähän keskusteluun ja millaisena hän näki yhteiskunnallisen tilanteen ja sen muutokset. Olen jakanut tutkimuksen kolmeen päälukuun Tihlän tuotannosta nousevien teemojen mukaisesti.

1800-luvun loppupuolella alkanut työ kansan henkisen tilan nostamiseksi pyrki yhdistämään suomalaiset yhdeksi yhteisiä arvoja kunnioittavaksi kollektiiviseksi kulttuurikansaksi. Sivistyneistön johdolla toteutetun työn koettiin kuitenkin epäonnistuneen, kun rahvas ei vastannutkaan odotuksia vaan alkoi järjestäytyä ja esittää omia vaateitaan. Ensimmäisenä teemana olen käsitellyt Tihlän kansanvalistus- ja sivistyneistökritiikkiä, jossa esille nousee hänen jyrkkä suhtautumisensa kansalliseen ihmisihanteeseen, nationalismiin sekä ajan taisteleviin aatteisiin kapitalismiin ja sosialismiin.

Valistus- ja sivistyskritiikin rinnalla tarkastelen Tihlän kriittistä suhtautumista uskontoon ja kirkkoon. Tihlä itse otti vaikutteita uususkonnollisista liikkeistä. Suurimpana vaikuttajanaan hän piti Leo Tolstoita, mutta hän oli kiinnostunut Tolstoin ajatusten ohella ainakin teosofiasta, joka oli ehkä merkittävin uususkonnollinen liike Suomessa 1900-luvun alun vuosina. Toinen luku avaa näkökulman paitsi Tihlän omaan ajatteluun, myös tolstoilaisuuden, teosofian ja työväenliikkeen uskonnollisiin päälinjoihin.

Kolmannessa luvussa tutkin Tihlän tuotannon valossa ajan kiivasta keskustelua siveydestä, sukupuolisista rooleista ja seksuaalisuudesta. Siveys- ja moraalikritiikissä yhdistyvät kaksi edellistä teemaa, koska uskonto ja valistusaate kytkeytyivät tiukasti siveysihanteeseen. Tihlä suhtautuu aiheeseen hyvin suurella intohimolla ja siveyskritiikki saikin hänen tuotannossaan eniten näkyvyyttä. Erityisesti hän kritisoi kirkon holhoamaa avioliittoa, syytti porvaristoa kaksinaismoraalista ja puolusti köyhiä naisia, jotka joutuivat elättämään itsensä prostituoituina.

SISÄLLYSLUETTELO

1 JOHDANTO	2
1.1 Toiminta Suomessa 1870–1924	2
1.2 Tutkimuskysymys ja tutkimuksen näkökulma	7
1.3 Aikaisempi Tihlä -tutkimus	10
1.4 Lähteet ja tutkimuksen rakenne	
2 KOHTI KORKEAMPAA SIVISTYSTÄ	12
2.1 Sivistys saapuu Aartolahdelle – Maalaisidyllin murros	12
2.2 Porvarillinen sivistys – Illuusio suomalaisesta kansasta	21
2.3 Helsinkiin, Helsinkiin! – Kaupunkilaisen nousukashahmon rappio	27
2.4 Kustavi Nordström ja petolliset sosialistit	37
3 PUHDASTA USKOA ETSIMÄSSÄ	43
3.1 Luonnonuskolla kirkkoa vastaan	43
3.2 Uskontokritiikkiä sosialismin hengessä	52
3.3 Ruunankummi ja <i>Saarnaajan</i> vaari – Uskonnolliset opettajat ja tolstoilainen herätys	57
3.4 Järjen ja mystiikan synteesi – Tolstoita ja teosofiaa	64
4 VAPAAMMAN RAKKAUDEN PUOLESTA	72
4.1 Ahdistava avioliitto	72
4.2 Palvelijattaria ja prostituoituja	80
4.3 Väärän uskon filantroopit	93
5 ELÄMÄN SATUJA	100
6 LÄHTEET JA KIRJALLISUUS	109

1 Johdanto

1.1 Toiminta Suomessa 1870–1924

Aseitten vaietessa kansalaissodan päätyttyä keväällä 1918 alkoivat sotasyllisyysoikeudenkäynnit punaisia vastaan. Syytteen kapinaan kiihottamisesta sai myös Jämsän Juokslahdella vuonna 1870 syntynyt Hilda Fredrika Joonantytär, joka paremmin tunnettiin kirjailijanimellä Hilda Tihlä. Kansalaissotaan hän oli osallistunut kirjoittamalla työväenlehtiin ja pitämällä kannustavia puheita punaisille joukoille rintamalla. Hän esimerkiksi vetosi talonpoikiin, jotta nämä toimittaisivat elintarvikeapua kaupunkien työväestölle. Punaisten tappion jälkeen hänet vangittiin Vihdissä ja teljettiin väliaikaisesti Helsingin Lyseoon. Sitten hänet siirrettiin Santahaminan vankileirille, mistä hän onnistui kuitenkin pakenemaan. Tihlä piileskeli 6 vuotta Helsingissä ja sen lähialueilla, Turun saaristossa ja Ahvenanmaalla, kunnes lopulta onnistui pääsemään Neuvostoliittoon Emilia Karlovna Kvistin nimellä vuonna 1924.¹

Ennen kansalaissotaa Tihlä oli ehtinyt vakiinnuttaa asemansa kirjailijana ja toimittajana. Jo 1890-luvulla hän myös kiinnostui työväenliikkeestä ja yhteiskunnallisesta vaikuttamisesta, vaikka virallisesti liittyikin Sosiaalidemokraattiseen puolueeseen vasta suurlakkovuonna. Hän oli mukana perustamassa työväenyhdistystä Oulunkylään, missä hän ohjasi myös laulu- tanssi ja näytelmäpiirejä. Lisäksi hän toimi työväen naisliikkeen äänenkantajan *Työläisnaisen* avustajana kirjoittaen sinne yhteiskuntapoliittisia tarinoita ja muita kirjoituksia. Viaporin kapinan aikaan hän tuki kapinallisia taloudellisesti ja antoi näiden käyttöä työväenyhdistyksen tiloja. Kapinan kukistuttua hän joutui pakenemaan hetkellisesti Ruotsiin, josta hän palasi takaisin kuitenkin jo vuonna 1907. Paluunsa jälkeen hän toimi aktiivisesti Helsingin palvelijataryhdistyksessä ja toimitti työväenlasten Ihanne-liiton lehteä 1908–1915. Varsinainen kirjailijanura alkoi vuonna 1907, jolloin hän sai julkaistuksi ensimmäinen romaaninsa *Leeni*. Kirjailijan työtä hän pohjusti kirjoittamalla useita tarinoita työväenlehtien sivuille. Vuoteen 1904 saakka kirjoitukset julkaistiin nimellä Eugenia Nicklin², mutta tämän jälkeen alkoi hän käyttää nimeä Hilda Tihlä lapsuuden kotinsa mukaan. Lehdissä julkaistuissa tarinoissa hän kuvasi erityisesti nuorten naisten tukalaa asemaa, arvosteli kirkkoa ja sen oppeja sekä ajan moraalisia epäkohtia. Kaikki samat teemat toistuivat myöhemmin

---

¹ Gavrilova 1956a, 31–32; Gavrilova 1956bI, 4–6.

² Hilda vaihtoi uskontokuntaa evankelisluterilaisesta kreikkalaiskatoliseen seurakuntaan muutettuaan palvelijattareksi 15-vuotiaana Helsinkiin. Samalla hän otti käyttöön nimen Eugenia Ivanovna. Asuttuaan muutaman vuoden välillä Haminassa, palasi hän takaisin Helsinkiin, missä myös avioitui 1889 pietarsaarelaisen postivirkailija Karl Gustaf Georg Nicklinin kanssa. Palmgren 1966, 228.

myös hänen laajemmissa teoksissaan. Ensimmäisen romaanin julkaisuvuonna tapahtui hänen yksityiselämässään suuri muutos, kun hän alkoi seurustella itseään yli kymmenen vuotta nuoremman ylioppilaan ja teosofisen *Vapaa Ajatus*-lehden avustajan Urho Tuuralan kanssa.³

1.2 Tutkimuskysymys ja tutkimuksen näkökulma

Tässä pro gradu-tutkielmassani keskityn Hilda Tihlän Suomessa vuosien 1907–1916 välillä julkaistuun proosatuotantoon ja avaan yhden uuden historian näkökulman suurlakon ja kansalaissodan välisiin vuosiin. Tarkoitukseni ei ole tehdä varsinaista kattavaa elämäkerrallista esitystä, vaan keskittyä kirjailijan näkemyksiin ja kokemuksiin omasta ajastaan, sen vallalla olevista aatteista sekä yhteiskunnallisesta tilanteesta. Merkityksellistä ei tutkimuskysymykseni kannalta varsinaisesti ole se, miten asiat suomalaisessa yhteiskunnassa olivat. Pikemminkin tarkastelen sitä, miten Tihlä 1900-luvun alun vuodet ja niiden tapahtumat koki ja käsitti. Tarkoitus on pohtia ja selvittää, mihin hän yhteiskunnallisessa polemiikissaan kiinnittää huomionsa ja miten hän asiat tulkitsee. Yritän selvittää, mistä hän on vaikutteita ottanut⁴. Mahdollisuuksien mukaan tarkoitukseni on myös vastata siihen, miksi hän asiat kokee juuri esittämällään tavoin.

Perinteisessä historiankirjoituksessa huomiota ovat saaneet pääsääntöisesti suuria ihmismassoja liikuttaneet tapahtumat ja ajan suurmiehet. Historiantutkimus on pyrkinyt pääsemään perille menneisyyden tapahtumien todellisesta kulusta ja todellisista toimijoista. Lähteiltä on vaadittu tarkkaa todistusarvoa, jotta tulkinnanvaraisuutta jäisi mahdollisimman vähän. Uusi historiantutkimus tai uudet tarinat lähestyvät historiantutkimusta kuitenkin toisesta näkökulmasta. Niissä suurten valtiollisten tapahtumien ohi on huomion keskipisteeksi nostettu yksittäisen ihmisen tai pienten ryhmien kokemus- ja elämismaailma. On haluttu antaa ääni muillekin kuin vain merkkihenkilöille ja yhteiskunnan hierarkiassa ylhäällä oleville, sillä valtaa pitävien näkökulman on todettu olevan vain yksi näkemys todellisuuden jäsentämisessä. Uudessa historiantutkimuksessa itse todellisuuden käsite asetetaan kyseenalaiseksi ja hylätään perinteinen käsitys, jonka mukaan

---

³ Gavrilova 1956bI, 3–4; Palmgren 1966, 228–229.

⁴ Merkitykset rakentuvat aina kulttuurista käsin ja ne ovat kiinteässä yhteydessä ympäröivään sosiaaliseen todellisuuteen. Henkilökohtaisia merkityksiä voidaan ymmärtää vasta, kun ne suhteutetaan ympäröivään kulttuuriin. Vaikutteita kulttuurista ei omaksuta kuitenkaan vain passiivisesti, vaan omaksuminen on aktiivinen prosessi, jossa henkilö muokkaa ja luo omia merkityksiä. Kulttuuri ja käsitykset eivät voi perustua vain vaikutteisiin, sillä silloin kulttuuria ei voisi olla olemassa tai se ei ainakaan voisi kehittyä. Vaikutteet eivät ole mekaanisia kausaalisuhteita. Vaikka tiedettäisiin vaikuttaja, ei välttämättä vielä voida tietää miten aate tai käsitys on käsitetty. Pelkästään maksutuista aatteista ei henkilökohtaisella tasolla voida vielä tehdä johtopäätöksiä, vaan on päästävä perille siitä miten tutkimuskohde ymmärsi aatteen sisältämät opit. Elomaa 2001, 84–85; Hyrkkänen 2002, 57–58, 150–151; Lehtonen 1996, 16–18. Juuri vaikutteiden omaksumisen aktiivista ja tiedostettua puolta merkitysten rakentumisesta haluan korostaa puhuessani vaikutteiden ottamisesta.

menneisyydestä olisi löydettävissä yksi kaiken selittävä totuus. Yksinkertaisen totuuden sijaan uudessa historiantutkimuksessa keskitytään pohtimaan useita ilmeneviä totuuksia, osatotuuksia ja totuusnäkemysten suhteita. Uudessa tutkimusperinteessä on myös alettu käyttää uusia lähteitä, kuten valo- ja elokuvia, kaunokirjallisuutta sekä lauluja. Ne antavat uuden näkökulman todellisuuden jäsentämisessä. Ristiriitaiset äänet on otettava huomioon, ja monipuolisen kuvan saamiseksi on tarkasteltava yhteiskunnallisia ilmiöitä useasta näkökulmasta.⁵ Kuten Ulla-Maija Peltonen kokemuksen historiallista tutkimusta käsittelevässä artikkelissaan esittää, subjektit määrittävät historiaansa kokemustensa kautta. Kokemuksen tulisi olla tutkimuksen kohde, ymmärryksen ja tiedon tuottaja. Kokemus on henkilökohtainen, sillä yhteisön kulttuurin ohella sitä muokkaavat yksilölliset erot. Kokemuksista ihminen rakentaa kertomuksia ja tuottaa niistä erilaisia merkityksiä. Kokemuksia välittävät kaikki henkilökohtaiset aineistot, kirjeistä romaaneihin ja päiväkirjoista muistelmiin. Kertoessaan tarinaa kertoja aina kertaa kokemaansa. Kaikkeen sisältyy ajattelun aspekti ja niistä on mahdollista lukea kokemuksia ja käsityksiä.⁶

Kokemusta ja sen historiallisuutta on tutkinut myös Maarit Leskelä-Kärki väitöskirjassaan Krohnin kirjailijasisaruksista. Hän esittää kokemuksen pitkälti samaan tapaan kuin Peltonenkin. Hänen mukaansa kokemus ei ole palautettavissa mihinkään alkuperäiseen ja pysyvään yhteiseen rakenteeseen vaan on itsessään tutkimuskysymys. Tällöin kokemus antaa mahdollisuuden poikkeavuuteen ja ristiriitaisiin käsityksiin vallitsevan historiakäsityksen kanssa. Yksilöiden toiminta rakentuu suhteessa tilanteisiin, mutta se ei kuitenkaan ole autonomista. Tilanteet kuitenkin tarjoavat erilaisia toimintamahdollisuuksia, eivätkä kokemukset ole sidottuja vakiintuneisiin merkkijärjestelmiin, vaan kokemukset ovat joka tilanteessa yksilöllisiä. Kokemukset ovat siis sekä kulttuurillisesti rakentuneita että yksilöllisiä. Nämä elementit eivät sulje toisiaan pois vaan täydentävät toisiaan, tarjoten mahdollisuuksia tulkintoihin sekä yleisestä että yksilöllisestä.⁷

Henkilökohtaisia kokemuksia ja käsityksiä ei tule ymmärtää vain todellisuuden heijastuksina. Ne tulee käsittää yhtä todellisina kuin tapahtumat itsessään, sillä henkilökohtaiset kokemukset ja olosuhteet muokkaavat osaltaan ympäröivän maailman tulkintaa.⁸ Pro gradu-tutkielmani kohdistuu

---

⁵ Uudella historiantutkimuksella tai uusilla historioilla tarkoitetaan historiantutkimuksen eriytyneitä tutkimussuuntauksia, kuten esimerkiksi nais-, mikro-, psyko-, arki- ja mentaliteettihistoriaa. Uusi historia nimityksenä voidaan tietysti nykyään jo kyseenalaistaa, sillä monia tutkimussuuntauksia on sovellettu jo kymmeniä vuosia esim. naishistoria 1970-luvulta. Anne Ollilan ja Juha Siltalan tapaan käytän uutta historiaa tässä erottavana käsitteenä tutkimussuuntaukseen, jossa etsitään historiallisista lähteistä vain yhtä kaiken selittävää totuutta. Ollila 2001, 79–81; Siltala 2001, 137–138.

⁶ Peltonen 2009, 12–16.

⁷ Leskelä-Kärki 2006, 34–37.

⁸ Hyrkkänen 2002, 9–12; Lehtonen 1996, 23.

Tihlän ajatusmaailmaan, jonka jäljille pyrin pääsemään tutkimalla hänen tuotantoaan hermeneuttisesti. Kuten Leskelä-Kärki hermeneuttista tutkimustapaa kuvailee, on siinä pohjimmiltaan kysymys pyrkimyksestä ymmärtää tekstiä. Menneisyys ei ole kuitenkaan palautettavissa autenttisenä tai täydellisenä. Hermeneuttinen lähestymistapa sisältääkin aina uudelleen tulkinnan mahdollisuuden. Teksti tulee aina lukea historiallisena, ja se on sijoitettava omaan aikaansa ja kontekstiinsa. On kuitenkin pidettävä mielessä, että sekä kirjailija että lukija muokkaavat toimintaympäristöään itse, antaen tekstille merkityksiä. Viimekädessä tekstin lukutapa määrittää tekstin merkitykset, ja historian tutkimuksessa on kyse oman lukutavan ja näkökulman selittämisestä. Historiantutkimuksessa kaksi ajallista horisonttia kohtaavat toisensa ja muodostavat ainutlaatuisen näkökulman menneeseen. Hermeneuttisen tutkimus- tai lukutavan rinnalla Leskelä-Kärki puhuu myös empaattisesta lukutavasta, jossa pyritään ymmärtämään kirjoittajaa ja hänen tuottamiaan tekstejä. Kirjoittaminen – etenkin julkaisemiseen pyrkivä – on aina kirjoittamista jollekin. Tässä prosessissa ei ole yksityisiä tekstejä ja kirjoittaja tahtoo tehdä itsensä ymmärretyksi. Empaattiseen lukutapaan liittyy myös oman tutkijaposition kriittinen arviointi.⁹ Elämäkerrallinen aineisto toimii tutkimuksessa metodisena apuvälineenä, jonka avulla pyrin ymmärtämään ja tulkitsemaan Tihlän kaunokirjallista tuotantoa. Tämän vuoksi pyrin tuomaan esiin Tihlän elämänvaiheita alussa esittelemäni lyhyen katsauksen lisäksi tarkemmin myös tekstianalyysin rinnalla. Tihlän tapauksessa elämänvaiheiden tunteminen teoksia tulkittaessa on erityisesti huomioitava, sillä hän itse kertoi kirjoittavansa omista elämäkokemuksistaan tarinoiden kautta ja hänen oman elämänsä heijastuvan vahvasti teosten tapahtumiin. Hänen tyttärensä Martta G. Vesikko kertoi haastattelussa varsinkin alkupään tuotannon tarinoiden olevan kertomuksia Tihlän synnyinseuduilta Juokslahdelta¹⁰.

Valitsemani näkökulma voidaan määritellä usealla eri tavalla, sillä se kulkee erilaisten tutkimussuuntausten rajapinnoilla. Näkökulma sisältää mikrohistoriallisia elementtejä, jos mikrohistorialla tarkoitetaan väljästi yksittäisen ihmisen kokemus- ja elämismaailman tutkimusta ja

---

⁹ Leskelä-Kärki 2006, 79–85.

¹⁰ Esimerkkinä hän mainitsee vuonna 1909 julkaistun *Metsäkyliltä* novellikokoelman *Ystävän murha*-tarinaa, jonka sanoo kertovan Tihlän juokslahtelaisesta lapsuudenystävästä, jonka kasvattama lehmä piti lopettaa heinien puutteen takia. Gavrilova 1956bI, 6. *Metsäkyliltä* on muutoinkin käsitetty sisältävän Tihlän tuotannosta eniten elämäkerrallisia viitteitä. Lisäksi päähenkilöt ovat Tihlän tarinoissa usein orpoja. Ilmeisesti hän teostensa kautta ilmentää omaa orpouden kokemustaan. Varsinkin 1909 julkaistun tarinan *Kulkuri* on kerrottu olevan henkilökohtaisia kokemuksia jäsentävä teos. Siinä äitinsä hylkäämä Hetu lähtee etsimään äitiään maailmalta. Lopulta hän löytääkin tämän Lahdesta tekemässä ”seulakauppaa” herrasmiesten kanssa. Ilkeät kielet kertoivat äiti Fredrikan olleen ”kevytkenkäinen” nainen, joka seurusteli kylän herrojen kanssa. Hänen kerrottiin lähteneen vieraan miehen matkaan 1870-luvun lopulla ja päätyneen lopulta Jyväskylään 1891, jolloin avioero Hildan isään Joonakseen astui voimaan. Äidin lähdettyä isä vajosi vanhan talonsa vuokraviljelijäksi ja 9-vuotias Hilda lähetettiin sukulaisten luo Kolisevan taloon, jossa hän joutui koulunkäynnin sijaan osallistumaan maatalon raskaaseen arkeen. Palmgren 1966, 227–228, 233, 528–529.

sen suhteuttamista ympäröivän yhteiskunnan normeihin ja käytäntöihin. Toisaalta tutkimuksen näkökulmaa voisi luonnehtia monin paikoin naishistoriaksi tai sukupuolihistoriaksi, sillä tutkimuksen kohteena tai toimijana on nainen, joka tarkastelee aikansa sukupuolijärjestelmää¹¹. Kokonaisuudessaan näkökulmaa voi kuitenkin luonnehtia aatehistorialliseksi, sillä kuten Markku Hyrkkänen toteaa, juuri aatehistoria kohdistuu historiantutkimuksen fragmentoituneella kentällä ajatuksiin, käsityksiin, kokemuksiin ja näkemyksiin; toisin sanoen tutkimuskohteen ajatuksellisiin ulottuvuuksiin.¹²

Tihlän näkemykset tulevat esiin teoksista tekstilähtöisesti, ilman että olisin yrittänyt pakottaa ne valmiiseen tutkimuskirjallisuuden luomaan kontekstiin. Kuten Kalle Pihlainen kaunokirjallisuuden ja historiankirjoituksen totuuskysymyksiä käsittelevässä artikkelissaan toteaa, perinteinen historiankirjoitus on totuudentavoittelussa pystynyt hyödyntämään kaunokirjallisuutta lähteenä vain kertomalla sen syntyolosuhteista. Tutkimus on pitkälti perustunut faktan ja fiktion väliseen erotteluun, jolloin teoksia on käsitelty kuten muitakin lähteitä ja kysytty, mitä ne kertovat omasta ajastaan. Kaunokirjallisten teosten lähdearvo on jopa kiistetty kuittaamalla se vain fiktioksi, toisin sanoen epätodeksi. Uudessa historiaperinteessä kaikki maailmankuvat ja totuusnäkökulmat voidaan lukea fiktiivisinä, eikä lopullista totuutta ole olemassa¹³. Liiallinen kontekstisidonnaisuus rinnastaa kaunokirjallisen teoksen vain dokumentaariseksi lähteeksi, jossa se saa roolin ainoastaan kontekstinsa heijastimena. Tällöin se menettää ominaispiirteensä suhteessa muihin lähteisiin ja ilmaisuvoimansa taideteoksena. Teosta on siis lähestyttävä sen omilla ehdoilla ja tutkittava sen luomaa kuvaa, eikä sovittava muiden lähteiden kautta sitä jo valmiiseen historialliseen kontekstiin. Konteksti tulee käsittää apuvälineeksi tekstin tulkintaan, eikä kontekstia tule sovittava tekstiin annettuna, vaan ainoastaan silloin, kun teksti sitä vaatii. Tutkijalle vieraaksi jäävä konteksti tulee esiin itse tekstistä, johon se on välittömässä suhteessa. Tekstin luomien merkitysten tulkinnalla voidaan hahmottaa ne ajatukset, joita kirjoittaja mahdollisesti ajatteli kirjoitusajankohtana.¹⁴ Tekstin ymmärtäminen edellyttää kuitenkin kontekstin tuntemista, koska teokset ovat aina yhteydessä syntytilanteeseensa. Näin ollen vuosisadan vaihteen ja 1900-luvun alun tapahtumien, historiallisten olosuhteiden ja aatesuuntausten tunteminen on tärkeää, sillä aatehistoriallinen kontekstointi on sekä

---

¹¹ Naishistoria on muutenkin kehittynyt yhä enemmän monitahoiseksi sukupuolijärjestelmän historiaksi. Ollila 2001, 75–79. Sukupuolijärjestelmästä ja sen käsitteestä Esim. Ollila 2001, 75–90; Räisänen 1995.

¹² Hyrkkänen 2002, 13.

¹³ Fiktiivinen totuus tai maailmankuva ei määriy tässä ajattelussa ulkoisen reaali maailman kautta, vaan henkilökohtaisen sisäisestä todellisuudesta käsin. Fiktiossa tekstit luovat itsenäisen ja vaihtoehtoisen todellisuuden, eikä fiktiota tule käsittää epätoden synonyymina. Itse historiankirjoitus käsitetään näin myös fiktiiviseksi, sillä se perustuu aina osaksi mielikuvituksen varaan lähteiden rikkonaisuuden vuoksi. Historiankirjoitusta onkin alettu pitää yhä enemmän tapahtuman, käsityksen tai kokemuksen narratiivina. Cohn 2006, 25, 132–137; Pihlainen 2001, 306–309.

¹⁴ Pihlainen 2001, 304–306, 310–314.

tekstien että kontekstien tulkintaa. Ajattelu, toiminta ja olosuhteet ovat siis toistensa konteksteja ja niitä ymmärtää paremmin, jos kaikkia tarkastelee yhteydessä toisiinsa.¹⁵

Konteksti toimii tutkielmassani yhtäaikaisesti apuvälineenä ja tutkimuskohteena. Tihlän ajattelu- ja toimintakontekstin selvittäminen on siis osa tutkimusongelmaa. Teoksia on tulkittava yhteydessä ympäröivään todellisuuteen, mutta ne myös osaltaan luovat oman kontekstinsa tai todellisuutensa. Samalla tutkimus näin myös valottaa 1900-luvun alun vallitsevaa kulttuuria ja kulttuurillisia olosuhteita, sillä elämämaailma on aina kulttuurillisesti rakentunut ja yhteiskunnan kulttuuri ohjaa yksilön toimintaa. Kyse on siis vuorovaikutussuhteesta yksityisen ja julkisen välillä.¹⁶ Kirjoittaminen on tämän vuorovaikutussuhteen fyysinen ilmentymä. Kirjoittaminen, kuten kaikki muukin yhteiskunnallinen toiminta, on dialogista ja sanat pyritään kohdistamaan aina jollekin.¹⁷ Ajatuksenani on, että Tihlä käy dialogia kirjojensa välityksellä ympäröivän yhteiskunnan ja kulttuurin kanssa. Teokset valottavat Tihlän omaa ajattelua mutta kommentoivat samalla ajan yhteiskunnassa vallitsevaa ilmapiiriä. Pyrin pro gradu-tutkielmassani tulkitsemaan Tihlän oman maailmankuvan ja ulkoisten yhteiskunnallisten totuusnäkemysten suhdetta ja diskursseja

1.3 Aikaisempi Tihlä -tutkimus

Hilda Tihlää ja hänen tuotantoaan on tutkittu lopulta hyvin vähän ja hän on pitkälti jäänyt aikalaistensa Hilja Liinamaa-Pärssisen, Elvira Willmanin ja Miina Sillanpään varjoon. Vähäinen huomio tutkimuksissa on yllättävää sikäli, että hän oli kohtalaisen tunnustettu ja tunnettu kirjailija omana aikanaan¹⁸. Toistaiseksi laajimman esityksen Tihlästä on tehnyt Raoul Palmgren massiivisessa *Joukkosydän* teoksessaan, jossa hän tarkastelee 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alun työväenkirjailijoita. Teoksessa Palmgren on pyrkinyt selvittämään Tihlän elämän vaiheet aina kansalaissotaan saakka ja käy läpi hänen tuotantonsa pääpiirteittäin. *Joukkosydämässä* Tihlä on mainittu työväenliikkeen moraalinpäälähtäjäksi yhdessä Elvira Willmanin kanssa. Palmgren antaa Tihlälle tunnustusta moraalisten kysymysten käsittelyn lisäksi erityisesti maaseutuköyhälistön ja

---

¹⁵ Hyrkkänen 2002, 200–201, 209–213.

¹⁶ Elomaa 2001, 71–74; Immonen 2001, 22–25; Siltala 2001, 154–155.

¹⁷ Kuismen 2010, 31; Peltonen 2009, 22; Leskelä-Kärki 2006, 43–45, 82–85.

¹⁸ Palmgren 1966, 529. Esimerkiksi Taavi Tyven totesi *Metsäkyliltä*-kertomuskokoelman Kansan Lehdessä kuvaavan lämmöllä ja myötätunnolla kovaosaisten elämää. Lisäksi Tihlän kertomistyyli sai kiitosta osakseen kielellisestä ilmaisuvoimasta sekä kansantajuudesta. Anton Huotari sanoi 1911 julkaistua *Jumalan lapsia* – kokoelman arvostelussa Tihlän ottaneen askeleen kohti suomalaisten kirjailijoiden eturintamaa ja kuvaavan sielullista elämää sellaisilla kielillä, ”joiden sointuja kansan pohjakerroksetkin ymmärtävät.” Tihlän teokset huomioitiin myös porvarillisessa lehdistössä. Esimerkiksi J.V. Lehtonen tunnusti Tihlän kertojanlahjat *Jumalan Lapsia* teoksessa Uudessa Suomettaressa heinäkuussa 1911. Palmgren 1966, 234–235, 529.

lapsipsykologisena kuvaajana. Monin paikoin hän tosin keskittyy etsimään tuotannosta vain kirjailijaa koskettavia elämänkerrallisia viitteitä.¹⁹

Tihlän ansiot tunnustetaan myös useassa Suomen kirjallisuuden historiaa yleisesti käsittelevässä teoksessa, mutta monesti hänet sivuutetaan vain lyhyesti mainiten ja Palmgrenin esitystä mukaillen. Esimerkiksi suomalaisia naiskirjailijoita laajasti käsittelevä teos *Sain roolin johon en mahdu* sisältää vain yhden lyhyen maininnan Tihlän tuotannosta maaseutuköyhälistön ongelmien esiin nostajana.²⁰ Myös 1999 julkaistu *Suomen Kirjallisuushistoria II*-teoksen artikkelissa Aimo Roininen mainitsee hänen ansionsa yhtenä työväenliikkeen ensimmäisistä naiskirjailijoista.²¹ Roininen huomioi Tihlän myös kirjallisuuden asemaa vanhassa työväenliikkeessä käsittelevässä laajassa tutkimuksessa *Kirja liikkeessä*. Tihlä mainitaan työväen naiskirjailijoiden toimintaa pohtivassa luvussa Minna Canthin realismin perillisenä yhdessä Willmanin, Liinamaa-Pärssisen ja Hella Wuolijoen kanssa. Muutoin Tihlää käsittelevä osio keskittyy ruotimaan hänen teoksiaan lehdistössä esitettyjen arvostelujen kautta. Roinisen näkökulma myös pelkistyy toistamaan pitkälti vain Palmgrenin näkemyksen kirjailijasta.²²

Yleiskatsausten lisäksi Tihlän ovat ottaneet hieman yksityiskohtaisempaan tarkasteluun Elsi Hyttinen ja Kukku Melkas artikkelissaan ”*Me olemme teidän luomiamme hahmoja*” – prostituoidun hahmo kirjallisena kiistakavana, jossa he keskittyvät Tihlän esikoisromaani *Leenin* ja Elvira Willmanin *Kellarikerroksessa* näytelmän luomiin naiskuviin. Molemmat teokset julkaistiin samana vuonna (1907) ja ne käsittelevät prostituutiota yhteiskunnallisena ilmiönä. 1900-luvun alussa ohjesääntöinen prostituutio ja hallitsevat siveyskoodit olivat yhteiskunnallisen keskustelun keskiössä. Artikkelissa *Leenin* hahmo itsessään nähdään puheenvuoroksi, kun Hyttinen ja Melkas yhdistävät Tihlän ja Willmanin teokset osaksi laajempaa keskustelua ja kansanliikettä, joka lopulta sai aikaan ohjesääntöisen prostituution lakkauttamisen.²³

Tihlän jääminen vähälle huomiolle historian- ja kirjallisuudentutkimuksessa selittyy ehkä osaltaan sillä, että hän oli ilmeisesti saamistaan hyvistä kirjallisista arvosteluista huolimatta kohtalaisen huomaamaton työväenliikkeessä. Hänen aihevalintojaan ei otettu työväenliikkeen piirissä innostuneesti vastaan, sillä niiden ei katsottu luovan samanlaista luokkataisteluhenkeä kuin

---

¹⁹ Palmgren 1966, 227–240.

²⁰ Juutila 1989, 440–441.

²¹ Roininen 1999, 103.

²² Roininen 1993, 189, 318–319.

²³ Hyttinen & Melkas 2009, 122–124.

esimerkiksi Hilja Liinamaa – Pärssinen tuotannossaan²⁴. Kuten Aimo Roininen muistuttaa, koostui työväenliikekin yksilöistä, joiden kokemukset olivat yksilöllisiä ja joiden elämää eivät isänmaalliset arvot tai sivistyneistöjohtoinen yhteiskuntajärjestys pystyneet parantamaan. Se ei myöskään ollut yhtenäinen liike, vaikka toimikin hyvin keskusjohtoisesti. Liikkeen sisällä käytiin jatkuvasti kamppailua ideologioista ja toimintatavoista. Sen jäsenistö ei ollut homogeeninen joukko, vaan liikkeessä vaikutti henkilöitä maaseudulta kaupunkiin ja mäkitupalaisesta sivistyneistöön.²⁵ Aiempi Tihlää koskeva tutkimus on keskittynyt tarkastelemaan häntä osana suurempaa kollektiivista joukkoliikettä. Hänet on nähty yhtäläillä marginaaleja murtavana kirjailijana niin naisena kuin työväenliikkeen edustajanakin, mutta hänen omat näkemyksensä on tulkittu pitkälti kollektiivisen ryhmäidentiteetin kautta. Kokemuksen yksilöllisyys koskettaa väistämättä kuitenkin myös työväenliikkeessä vaikuttaneita kirjailijoita. Raoul Palmgren on jaotellut työväenkirjailijat kolmeen ryhmään näiden taustan mukaan: työväenliikkeen pioneerikirjailijoihin, liikkeen ulkopuolelta – lähinnä nuorsuomalaisista tullessiin käännyttäisiin – ja kansankirjailijoiden piiristä tullessiin kynäilijöihin²⁶. Puuttumatta tarkemmin työväenkirjailijan käsitteelliseen määrittelyyn tai Palmgrenin jaotteluun voi sen kuitenkin todeta itsessään jo osoittavan, että kaikki työväenliikkeessä vaikuttaneet kirjoittajat liittyivät siihen yksilöllisten syiden vuoksi ja kirjoittivat omien kokemustensa, näkemystensä ja tarkoituksensa pohjalta.

Tässä pro gradu-tutkielmassa en halua tulkita Hilda Tihlää vain työväenliikkeen kirjailijana tai naisliikkeen edustajana, vaan nähdä hänet myös yksilöllisenä kirjailijana ja toimijana ”irraltaan” joukkoidentiteeteistä. Joukkoliikkeiden heterogeenisyyden ja ideologisten näkemyserojen vuoksi on aiheellista pohtia, voidaanko kirjailijoita, tässä tapauksessa Tihlä, kategorisoida vain jonkin tietyn liikkeen kirjailijaksi. Hän nousi keskiluokkaan avioliiton kautta, pyöritti omaa yritystä ja suoritti opintoja yliopistossa²⁷. Lisäksi kaikki hänen teoksensa julkaistiin porvarillisen kustannusyhtiön kautta. Palmgren luonnehtii Tihlän olevan romaaneissaan jopa sosialistisen luokkataistelun kerettiläinen²⁸. Työväen- ja naisliikkeellä on tietysti merkittävä asema Tihlän kokemusten rakentajana, mutta vain niiden kautta tulkittuna kuva hänen ajatusmaailmastaan jää turhan kapeaksi. Joukkoliikkeitten ”virallista” näkemystä pidän vain yhtenä näkökulmana ja tuon esiin Tihlän eriävät katsantokannat sekä hänen omaksumansa muut vaikuttajat.

---

²⁴ Työväenliike alkoi peräänkuuluttaa suurlakon jälkeen omaa kulttuuria yhä enemmän erotuksena porvarilliseen kulttuuriin. Työväenkirjallisuudelta odotettiin tukea Sosiaalidemokraattisen puolueen ajamalle poliittisille pyrkimyksille ja realistista vallitsevien olosuhteitten kuvausta. Roininen 1993, 62, 318.

²⁵ Roininen 1993, 64.

²⁶ Palmgren 1966, 67.

²⁷ Gavrilova 1956bI, 3.

²⁸ Palmgren 1965, 117.

1.4 Lähteet ja tutkimuksen rakenne

Tutkimuksen primääriaineisto koostuu Tihlän kuudesta teoksesta, joista kolme on romaaneja ja kolme kertomuskokoelmaa. Vuonna 1910 ilmestyneen kertomuskokoelman *Kuopus* hän kirjoitti salanimellä Riikka Alho, sillä mikään kustantamo ei suostunut julkaisemaan teosta Tihlän epäsovinnaisena pidetyn yhteiskuntakritiikin vuoksi²⁹. Teosten analyysi on temaattinen, eli pyrin löytämään teoksista Tihlän näkemysten päälinjoja. Monet analysoimani teosten katkelmat ovat tulkittavissa samanaikaisesti useiden teemojen alle ja ne voisi liittää vaikka jokaiseen lukuun. Pyrin kuitenkin huomioimaan tämän ja tuomaan tulkinnassani esiin käyttämieni katkelmien kompleksisuuden. Temaattisen jaottelun vuoksi en myöskään käsittele teoksia kronologisessa järjestyksessä, vaan teemojen jäsentämissä luvuissa. Lukujen sisällä olen kuitenkin pyrkinyt säilyttämään kronologian mahdollisimman ehyenä.

Kaikki tekstit saavat merkityksensä ja tulkkiutuvat intertekstuaalisesti suhteessa toisiin teksteihin, sillä kirjoittaminen tapahtuu aina tietyssä kulttuurisessa ja historiallisessa ympäristössä.³⁰ Intertekstuaalisuuden näkökulman huomioiden teosten analyysissa ja Tihlän maailmankuvan rakentumisen tulkitsemiseen käytän apuna hänen *Työläisnaiseen*, *Työmiehen illanviettoon* ja *Vapaa Ajatukseen* kirjoittamiaan lehtiartikkeleita. Ne tukevat teosten tulkintaa, sillä lehdissä Tihlä puhuu usein omana itsenään. Hän ei siis välttämättä verhoudu luomiensa kuvitteellisten hahmojen mielenmaiseman taakse kuten kaunokirjallisissa teoksissaan, vaan sanoo sanottavansa suoraan. Historiallista näkökulmaa tulkintaan avaa Tihlän teosten aikalaisten vastaanoton tarkastelu, jota tutkin lehdistön kirjallisuusarvosteluiden avulla. Kansanarkiston Tihlä -kokoelmasta löytyy myös häntä koskevia haastatteluja, jotka valottavat näkemyksiä. T. Gavrilovan Petroskoin karjalais-suomalaiseen yliopistoon vuonna 1956 tekemässään opinnäytetyössä Gavrilova haastattelee Tihlän tytärtä Martta G Vesikkoa. Vesikko avaa omasta näkökulmastaan tapahtumia, kertoen samalla myös Tihlän kokemus- ja elämismaailmasta. Työhönsä T. Gavrilova on haastatellut myös Tihlän Karjalassa asuneita ystäviä, muun muassa entistä Suomen eduskunnan entistä kansanedustajaa Aura Kiiskistä.

Tihlän teosten tematiikasta on löydettävissä kolme selkeää päälinjaa ja pyrin noudattelemaan niitä myös tässä tutkimuksessa. Ensimmäinen luku toimii eräänlaisena pohjatasona kahdelle seuraavalle.

---

²⁹ Gavrilova 1956bI, 8.

³⁰ Cohn 2006, 112–115.

Siinä pyrin hahmottamaan Tihlän tulkintaa 1800-luvun lopulla alkaneeseen yhteiskunnalliseen rakennemuutokseen ja sen lieveilmiöihin. Lukutaidon ja sivistyksen leviämisen myötä muuttuva käsitys suomalaisesta kansasta herättää Tihlässä suuria tunteita ja usein hän kritisoi ajan sivistys- ja kulttuurikäsitystä hyvinkin aggressiivisesti. Hän pohtii teoksissaan elintason nousun ja siihen liittyvän kulttuurin muutoksen merkityksiä niin yhteiskunnallisella kuin yksilölliselläkin tasolla. Teoksissa huomio kohdistuu näin vanhan yhtenäiskulttuurin murrokseen ja muuttoliikkeeseen maaseudulta kaupunkiin. Lisäksi ensimmäisessä luvussa analysoin hieman tarkemmin Tihlän suhtautumista porvarillisen puolen sekä työväenliikkeen poliittisen maailmankatsomuksen rajanvetoon.

Tihlän tuotannon uskonnollinen ulottuvuus on aikaisemmassa tutkimuksessa jäänyt lähes täysin huomiotta. Ainoastaan Palmgren on viitannut hänen lehtikirjoitustensa uskonto- ja kirkkokritiikkiin.³¹ Hengellinen puoli on kuitenkin sivistys- ja kulttuurikritiikin ohella toinen hyvin olennainen osa Tihlän tuotantoa. Kuten Maarit Leskelä-Kärki toteaa, ei ole mielekästä luokitella 1800-luvun ihmisiä uskonnollisiksi tai epäuskonnollisiksi, sillä uskonnosta etäännyneillekin se oli tärkeä keskustelun aihe. Siksi kaikki aikalaiskirjailijat ottivat kantaa uskontoon tavalla tai toisella. Erityisesti naisten kannalta uskonto oli kompleksinen asia, sillä se oli toisaalta kahlitseva ja toisaalta vapauttava. Uskonto oli sekä intiimi että julkinen alue, jossa varsinkin naiset toimivat esimerkiksi kirjoittamalla.³² Jotta Tihlän näkemykset suomalaisen kansan ja yhteiskunnan sivistyksellisestä, rakenteellisesta ja poliittisesta kehityksestä tulisivat paremmin ymmärrettäväksi, onkin syytä tarkastella lähemmin tuotannosta paljastuvaa ihmishannetta ja uskonnollista maailmankuvaa. Kreivi Leo Tolstoin hän mainitsi olevan yksi suurimmista aatteellisista vaikuttajistaan³³ ja nimenomaan hänen merkityksensä korostuu myös Tihlän tarinoista. Tihlän tolstoilainen tendenssi on kuitenkin jäänyt aiemmassa tutkimuksessa hyvin vähälle huomiolle. Esimerkiksi suomalaisen kulttuurielämän tolstoilaisia vaikutteita tutkinut Pertti Karkama kyllä mainitsee Tihlän tolstoilaista realismia käsittelevässä luvussa, muttei kiinnitä itse Tihlään tai hänen tuotantoonsa sen enempää huomiota³⁴. Tolstoin ohella erityisesti teosofia kiinnosti Tihlää. Teosofiaan hän tutustui ainakin *Työmiehen illanvietto-* ja *Vapaa Ajatus*-lehtien kautta, jotka levittivät teosofian ohella myös

---

³¹ Palmgren 1966, 230.

³² Leskelä-Kärki 2006, 206–207. Henkimaailma oli pitkälti naisten toiminta-alueita, kun yhteiskunnallinen areena oli heiltä suljettu. Uskonnon kautta he myös toivat esille naisia koskevia epäkohtia ja vaikuttivat näin julkisesti. Näin uskonto ja muu henkimaailma kietoutuivat vahvasti sukupuolikielitykseen. Owen 1989, 3–6.

³³ Tihlän ystävä Maria V. Kuusiniemi kertoi Tihlän intohimoisesta mielenkiinnosta Tolstoin ajatuksiin. Hän totesi Tihlän ottaneen jopa henkilökohtaisesti kaiken Tolstoita kohtaan esitetyn arvostelun. Gavrilova 1956bII, 6. Suuresta arvostuksesta kertoo myös Tihlän kirjoittama tunteikas muistokirjoitus *Työläisnaisen* sivuilla Tolstoin kuoltua 1910. Hilda Tihlä: *Mietteitä Leo Tolstoin kuoltua*. *Työläisnainen* 46/1910, 351.

³⁴ Karkama 2010, 59.

Tolstoin ja muiden tunnettujen yhteiskuntakriitikoiden kirjoituksia. Tihlä myös itse kirjoitti kyseisiin lehtiin useita kertomuksia ja yhteiskunnallisia kannanottoja. Kun ensimmäisessä luvussa lähestyn yhteiskuntamurrosta lähinnä maallisesta näkökulmasta, keskityn toisessa taas Tihlän henkisen ja uskonnollisen maailmankuvan rakentumiseen. Samalla kiinnitän huomiota hänen havaintoihinsa hengellisen ilmapiirin muutoksista. Toisessa luvussa käsittelen myös Tihlän kirkkokritiikkiä niin sosialistisen kuin myös teosofisen ja tolstoilaisen maailmankatsomuksen näkökulmasta.

Kolmantena ja viimeisenä teemana käsittelen 1900-luvun taitteen kiivaana käynyttä keskustelua siveys- ja moraalikysymyksistä. Siihen liittyi vahvasti uskonnollinen tendenssi, joten tästäkin syystä Tihlän uskonnollinen maailmankuva on varmasti syytä käsitellä ennen siveyskysymystä. Viimeisessä luvussa tarkastelun alla ovat erityisesti Tihlän suhtautuminen avioliittoinstituutioon naisen yhteiskunnalliseen asemaan yleisesti, prostituutio sekä yhteiskunnassa vallitsevan kaksinaismoraalin ja filantropian arvostelu. Luku on viimeinen myös siitä syystä, että koko Tihlän tuotannon pääteema tuntuu punoutuvan juuri siveyden, säädyllisyyden ja moraalin problematiikan ympärille. Siveyskysymykset ikään kuin punovat yhteen edelliset kaksi, sivistystä, yhteiskunnallista sekä hengellistä murrosta käsittelevät luvut kokonaisuudeksi.

2. Kohti korkeampaa sivistystä!

2.1 Sivistys saapuu Aartolahdelle – Maalaisidyllin murros

”Aartolahden kylä, jonka laidassa Erkin ja Leenan mökki sijaitsi, oli paljon jälellä muusta maailmasta. Syynä siihen oli se, että kylä on kaukana liike- ja kulkupaikoista, suurten, metsäisten vuorten keskellä. Kaikestaan oli kylässä noin 50 asumusta, taloja ja tölliä. Ihmiset tunsivat hyvin toisensa ja olivat niin toisiinsa kiintyneet, että vaikea oli Kallea Matista erottaa. Liikanimiä ei käytetty. Talolliset kutsuttiin talon mukaan, piikoja ja renkejä sen talon nimellä, missä kulloinkin palvelivat. Naiseen miehen ristimänimeen liitettiin vaimon nimi ja samoin vaimolle miehen nimi, joten Leenaa kutsuttiin Erkin Leenaksi ja Erkkiä Leenan Erkiksi. [...] Aartolahdella ei vielä ollut käsitystä sääty-erosta. Talollinen ei varakkaisuudessaan ollut paljoakaan mökkiläistä edellä. Tiedot, tavat, työ ja ruoka oli kaikilla yhtäläistä. Suuret herrat asuivat suuressa maailmassa, eikä heidän vaikutuksensa tänne ulettunut. Ainoastaan eräs rappeutunut insinööri oli osunut paikkakunnalle. Hän edusti säätyluokkaa ja koetti kykynsä mukaan tehdä selkoa puoliherrain elämästä. Tulos oli, että nuoret, siveät naiset pelkäsivät herroja enemmän, kuin vihaisia elukoita.”³⁵

Tihlän ensimmäisessä romaanissa, *Leeni* vuodelta 1907, maaseudusta piirretty kuva rauhaisana ja turvallisen seesteisenä. Kirjan tapahtumat sijoittuvat 1800-luvun viimeisiin vuosikymmeniin, eikä tarinan alussa nousukausi ole vielä Aartolahtea saavuttanut. Kylä on kaukana kehityksestä ja suuren maailman murheista. Ihmiset ovat kaikki tuttuja toisilleen ja kylän asukkaat avustavat toinen

---

³⁵ Tihlä 1907, 14, 22.

toisiaan arjen askareissa. Kristillisyys ja vanha tapausko ovat vahvasti rinnakkain läsnä kyläläisten päivittäisessä elämässä. Varallisuuserot eivät ole kylällä vielä huomattavia, eivätkä kyläläiset ole vielä jakaantuneet ”herroihin” ja kansaan. Yhteisössä elämä soljuu tasaisesti eteenpäin, eikä kenelläkään kyläläisten mielestä ole tarvetta pyrkiä pois maaseudun rauhasta. Sääty-yhteiskunta koetaan Aartolahdella kaukaiseksi ja ulkopuoliseksi. Kylän ainoaa säätyläistön edustajaakin kuvataan rappeutuneeksi ja pelottavaksi. Säätyerojen loistaminen poissaolollaan kertoo, että Aartolahdella eletään vielä ihannoidussa ja romantisoidussa vanhassa ”hyvässä” ajassa, jolloin kuilu tilallisen ja tilattoman välillä ei ollut kovin syvä tai sitä ei vielä koettu ongelmallisena. Tähän idylliin syntyy pieni ja hauras tyttö, joka hätäkasteessa ristitään Leenaksi vanhan mökkiläispariskunnan emännän mukaan. Pienen Leenan äiti, emännän sisarentytär Aliina, on saapunut yöllä kaupungista huonokuntoisena ja viimeisillään raskaana. Lapsen isästä ei ole tietoa ja Aliina menehtyy synnytyksessä. Aviottoman lapsen synnyttäjänä leimautuu Aliina heti huonomaineiseksi naiseksi ja kyläläiset alkavat vierastaa myös pientä Leenaa. Aliinan saapuminen kaupungista ja lapsen syntymä tuovat Aartolahden kylän asukkaille tuulahduksen tuntemattomasta maailmasta. Outous ja vieraus korostuvat myös lapsen ulkomuodossa, sillä Leena on poikkeuksellisen kaunis ja tumma iholtaan. Leenan syntymä on tarinassa tapahtuma, joka ennakoii suurta ja peruuttamatonta muutosta pienelle maalaiskylälle.

”Rahaa alkoi ilmestyä jokaiseen taloon ja torppaan, sellaisiin, joissa ennen ei vuosikausiin oltu sitä nähty. Mutta varallisuuden leimaa raha ei lyönyt. Nuorten kukoistavat posket vain kalpenivat, muuttuivat sinteiksi, kuten meijerimaito ja uusia punaposkia ei lapsistakaan jaksanut nousta. Puvut muuttuivat vähitellen oman pellavan kudonnaisesta puotihetaleisen koreiksi. Talontyttärille ilmestyi päivänvarjoja ja hansikkaita, pitsejä ja kurellivejä. Eivät he uskoneet vanhojen varotusta, etteivät moiset hetaleet korista leveäselkäistä, suurikouraista, pellavapäistä maalaiskaunotarta. Edistys kulki nopein askelin, ei se vanhoista välittänyt. Kun raha ei riittänyt, alettiin myydä metsiä. Tiheät, ikivanhat metsät, joissa haltijoiden oltiin luultu piileilevän myytiin rahan edestä ulkomaille. Tilalle jäi alastomia ahoja. Kehuttiin puuttomien metsien paremmin kasvavan heinää, kuin tiheiden, joihin aurinko tuskin oli päässyt paistamaan.”³⁶

Etelästä vähitellen levinnyt vaurastuminen syvensi sosiaalista eriarvoistumista ja kiristi välejä maaseudulla. Karjanhoito yleistyi ja maatalouden kaupallistuminen avasi tilallisille ja maanvuokraajille mahdollisuuksia hyötyä enemmän omasta viljelyksestään. Kyse ei ollut mistään pienestä ja helposti käsiteltävästä muutoksesta, vaan maaseudun rakennemuutos kosketti koko maaseudun väestöä ja järjestytti sen sosiaalista järjestelmää vanhan evankelis-luterilaiseen oppiin pohjanneen yhtenäiskulttuurin väistyessä. Kaupallistumisen myötä esimerkiksi maanvuokraajien vuokraehtoja kiristettiin ja maan- ja metsänkäyttöä rajoitettiin. Kirjalliset vuokrasopimukset alkoivat tässä vaiheessa myös yleistyä ja suulliset sopimukset väistyä, jolloin vuokria yleisesti myös

---

³⁶ Tihl 1907, 73.

korotettiin. Sopimukset alkoivat käydä epävarmemmiksi ja mielivaltaisemmiksi, kun sosiaalisen nousun myötä halukkaita oli torppaan tyrkyllä yhä enemmän. Mielivallan ja rajoitusten lisääntyessä, alkoivat myös isäntien ja vuokralaisten välitkin alkoivat kiristyä. Kehityksen vaikutukset eivät muuttaneet suomalaista yhteiskuntaa vain sosiaalisesti ja taloudellisesti, vaan kehitys mullisti niin kollektiivista kuin myös yksilöllistä identiteettiä. Kehitys muovasi siis fyysisen maailman ohella tapaa, jolla maailmaa jäsennettiin.³⁷

Leenin alkujaksossa Tihlä tuo esiin oman näkemyksensä 1800-luvulla alkaneesta rakennemuutoksesta käyttäen Aartolahden kylää konkreettisenä esimerkkinä. Leenan varttuessa ulkomaailman kehitys ja sivistys vähitellen mutta vääjäämättä saavuttavat myös syrjäisen kylän, jonne ne saapuvat nuoren Oljon isännän hahmossa. Häntä kuvataan sivistyneeksi, vapaamieliseksi ja maailmaa kokeneeksi mieheksi, jolle maanviljelys on henkiseen kehitykseen rinnastettava arvo. Oljonen on rikastunut perimällä isänsä, joka puolestaan on vääryydellä hankkinut omaisuutensa pulavuosina elintarvikekeinottelulla. Oljon uusi isäntä investoi uusiin maatalouskoneisiin, luennoi kyläläisille maatalouden kehittämistä ja karjatalouteen siirtymisestä. Lisäksi hän perustaa paikkakunnalle osuusmeijerin. Tihlän kertomus Aartolahden kylästä toimii oivallisena aatehistoriallisena kuvauksena siitä, kuinka merkittävä muutos oli jopa niille, tai varsinkin niille, jotka eivät päässeet osallisiksi taloudellisesta kasvusta. Tihlän tarinassa esimerkiksi Leenan vanha isoisä Erkki joutuu lähtemään mökistään vaivaistaloon uusien ja nuorempien vuokralaisten tieltä. Teknillisten ja taloudellisten uudistusten lisäksi Oljon isäntä yhdessä kaupunkilaisen vaimonsa kanssa alkaa tehdä töitä kyläläisten henkisen elämän eteen perustamalla kansakoulun. He opettavat kyläläisille käytöstapoja, jotka ovat tärkeitä kaupunkilaisessa elämässä. Samalla alkavat säätyerot juurtua kyläyhteisöön.

”Sivistyneitä olivat siis sellaiset, jotka kuuluivat ompelu-, laulu-, ja puhujaseuruoihin, sivistymättömiä taasen ne, jotka kulkivat nurkkatansseissa ja niissä kulkivat rengit, piiat ja mökkiläisten lapset. Sivistyneet opettelivat kaupunkilaistapoja, olivathan ne välttämättömiä seura-elämässä. Piti osata esitellä itsensä, ennen kuin sai tervehtiä, - sivistymättömät tervehtivät kaikkia, - piti osata sanoa: hauska tehdä tuttavuutta! Piti osata ihailia luontoa ja ymmärtää kukkaiskieltä. Asioista tuli puhua hienostellen ja tuli olla mieli vapaa, rinta raitis.”³⁸

Siinä missä rahvas edusti raakaa ja kehittymätöntä kansanosaa, fennomaaninen eliitti tarjosi mallin hyvästä ja tavoiteltavasta elämästä. Kansan kahtiajako rahvaaseen ja eliittiin on kuitenkin liian yksinkertaistava, sillä eliitti itse ei suoranaisesti osallistunut kansan valistamiseen, vaan sen ja rahvaan välissä oli paljon muita toimijoita, joita ei voida laskea kuuluvaksi varsinaisesti

³⁷ Alapuro 1995, 30–34; Haatanen 1968, 55, 72–73.

³⁸ Tihlä 1907, 70.

kumpaankaan.³⁹ Tämän keskiluokkaisen sivistyneistön tehtävänä oli rahvaan valistaminen ja jalostaminen eliitin antaman esimerkin mukaan. He pyrkivät vaikuttamaan asenteisiin, arvoihin ja mielipiteisiin opettamisen, toisin sanoen moraalisaatelyn kautta.⁴⁰ Kylän rahvaan joukosta nousut suomenmielinen Oljonen ja hänen kaupunkilainen vaimonsa edustavat juuri rahvaan keskuudessa toimivaa keskiluokkaista sivistyneistöä, joka pyrki välittämään fennomaanisen nationalismiin ihanteita, ja joka äärimmäisessä kehitysoptimismien hengessä pyrki suitsimaan kansasta kaikki sen sivistymättömät taikauskaiset piirteet ja nostamaan sen henkisen alennuksen tilasta ylös muinaiseen loistoonsa.

Vanha maaseudun yhtenäiskulttuuri pohjautui evankelis-luterilaisen tulkinnan mukaiseen uskonnolliseen maailmankatsomukseen, jossa hengellinen ja maallinen maailma eivät olleet erotettavissa toisistaan. Tämä uskonnollinen maailmankuva alkoi muuttua uusien oppien levitessä maaseudulle ja ihmisten siirtyessä vähitellen kollektiivisesta maalaiskulttuurista individualistiseen kaupunkiympäristöön.⁴¹ Kansakoulu nousi kirkon ohella ideologiseksi kasvattajaksi. Kun kirkon opetus- ja kasvatustyö olivat perustuneet pitkälti katekismuksen opinkappaleiden ulkolukuun, opetettiin kansakoulussa luku- ja kirjoitustaitoa. Käsitteet ihmis- ja kansalaisihanteesta nousivat kuitenkin juuri kirkon oppien aineksista. Samalla oppilaisiin istutettiin rakkaus isänmaata kohtaan. Juuri lukeminen ja kirjoittaminen mahdollistivat uuden fennomaanisen identiteetin juurtumisen maaseudulle ja loivat pohjaa hitaasti kehittyvälle kansalaisyhteiskunnalle. Vahva fennomaaninen kasvattaja-kasvatettava asetelmalla ja keskiluokan suorittamalla sivistystyöllä pyrittiin rakentamaan rahvaasta uuden yhteiskunnan moraalisten arvojen ja kansalaishyveiden tukipilari. Kansakoulun opettajat ja papisto toimivat uuden yhteiskunnan välittäjinä, joiden kautta kansaan istutettiin uuden kansalaisidentiteetin moraalinen perusta.⁴² Myös järjestötoiminnalla oli tärkeä osa kansan kasvatustehtävässä, kuten Tihlän katkelmastakin käy ilmi. 1900-luvun alkuvuodet suurlakkovuoteen asti olivat kaiken järjestötoiminnan kannalta ajateltuna vilkasta aikaa. Jäsenmäärät kasvoivat huomattavasti ja uusia järjestöjä perustettiin. Joukkoliikettä kosketti kaikkia väestökerroksia, ja järjestötoiminta oli osa mobilisaatiota, joka huipentui suurlakkoon.⁴³

---

³⁹ Olli Löytty käyttää tästä kansanosasta nimitystä kouluttajat tai valistajat. Löytty 2009, 152–154. Irma Sulkunen puolestaan puhuu rahvaan ja sivistyneistön välillä toimineesta alemmasta sivistyneistöstä. Sulkunen 1986, 85–88. Pertti Karkama ja Hanne Koivisto taas määrittävät eliitin ja rahvaan väliset toimijat suomalaisiksi sivistyneistöksi, joka oli omaksunut eliitin (älymystön) tarjoaman snellmanilaisen fennomanian osaksi identiteettiään ja toimi ideologian välittäjänä ylhäältä alaspäin. Karkama & Koivisto 1997, 11. Jatkossa käytän käsitettä sivistyneistö Karkaman ja Koiviston mukaisessa merkityksessä.

⁴⁰ Löytty 2009, 152–154.

⁴¹ Kervanto Nevanlinna & Kolbe 2003, 17–21; Löytty 2009, 139–141.

⁴² Alapuro 1995, 58; Haapala 1986, 188; Haapala 1995, 36–38.

⁴³ Sulkunen 1986, 85–88, 220–221.

Modernisoituvassa yhteiskunnassa hallitsevan luokan ja hallittavien välille syntyi näin kulttuurillinen juopa, jossa ihmiset alkoivat tiedostaa oman asemansa ja suhteensa kansalliseen historiaan.⁴⁴ Rahvaan ihmisyyttä pidettiin sivistyneistön keskuudessa keskeneräisenä, eikä sen uskottu ilman kasvatusta ja valistusta kykenevän täyttämään kansallista tehtäväänsä. Syntyi ideologisesti tärkeä metafora ”kansan lapsesta”, joka kehitysoptimismien hengessä sisälsi ajatuksen kasvusta henkiseen täysi-ikäisyyteen. Sivistymätön kansa oli ikään kuin raaka-aine, jota muokkaamalla luotiin edistyksellinen ja yhtenäinen kansakunta. Kansaa tuli auttaa, kasvattaa ja sivistää, sillä vain sivistyneistön johdolla kansa kasvaisi henkiseen täysi-ikäisyyteensä. Kansansivistys, joukkojärjestäytyminen ja kansanliikkeet, johon edellisen katkelman ompelu-, laulu- ja puhujaseurat viittaavat, olivat osa vanhan yhtenäiskulttuurin murentumista. Sivistyneistön ottaessa tehtäväkseen rahvaan sivistämisen, se otti myös oikeudekseen valvoa kansaa. Sivistyneistön piirissä tahdottiin nähdä kollektiivinen yhtenäinen kansa, jonka individualisoituminen myönnettiin, mutta yksilöllisen kasvun tuli tapahtua tiukasti sivistyneistön rajaamissa puitteissa. Sivistyneistö itsessään ei ollut mitenkään yhtenäinen eikä mitään suurta sivistyssuunnitelmaa toteuttavaa kattojärjestöä ollut. Kyse oli samanhenkisten suomenmielisten sivistyneistön edustajien isänmaan edun nimissä esitetyistä kannanotoista, jotka lehtikirjoittelun myötä alkoivat muovautua yhtenäiseksi ideologiaksi.⁴⁵

Eliitti pyrki hahmottelemaan sellaisen kansan, joka sopeutui poliittisesti kehitettyyn moderniin nationalistiseen kansakäsitykseen. Tässä käsityksessä kansa tarkoitti monesti rahvasta, joka haluttiin nähdä ahkerana, rehtinä ja jumalanpelkoisena uudisraivaajana. Se oli turmeltumaton ihanne, joka muistutti suuren kansan muinaisista juurista. Kirjailijoiden, taiteilijoiden ja historioitsijoiden ihannekuva uljaasta suomalaisesta kansasta ilmensi yleistä eurooppalaista nationalismia, mutta se on nähtävissä myös vastareaktionä 1900-luvun taitteen venäläistämisyarkimyksille. Kuva Suomen kansasta luotiin talonpoikaisen elämäntavan, maaseudun ja luonnon liitosta, josta muodostui omaleimainen suomalaisen kansan kulttuuri. Kansallinen taide ja erityisesti kirjallisuus olivat korkeatasoisen sivistyksen ja kulttuurin ilmentymiä. Valistuksen ideologia kuvastaa eliitin käsitystä siitä, miten kansa oli nostettava oman historiansa muokkaajaksi. Kansakunnan ja valtion syntyminen oli yksi ja sama prosessi, jossa kansalaisiin syttyi tietoisuus erityislaatuisesta kansakunnasta, jonka päämääränä oli kansallisvaltion perustaminen. Prosessi vaati kuitenkin

---

⁴⁴ Kervanto Nevanlinna & Kolbe 2003, 13–14.

⁴⁵ Molarius 1997, 311–312; Sulkunen 1986, 37–39.

kulttuurin ja sivistyksen riittävän korkeaa tasoa, eikä kansan koettu vielä kehittyneen tarpeeksi lunastamaan paikkaansa suurten kansakuntien joukossa.⁴⁶

Merkillepantavaa Tihlän kertomuksessa on juuri se, että säätyraja ei kylällä niinkään kulje köyhän ja varakkaan, vaan sivistymättömän ja sivistyneen välillä. Aartolahdella uuden identiteetin omaksuminen näkyy kyläläisten jakautumisena sivistyneisiin ja sivistymättömiin. Kansakoulu toimii tämän kahtiajaon toteuttajana sekä uuden henkisen identiteetin juurruttajana. Tihlä kokee paradoksaalisena sen, että sivistyneen tulee maaseudullakin omaksua kaupunkilainen käyttäytymismalli ja samalla kuitenkin ymmärtää ympäröivää luontoa sekä käsittää oma pyhä inhimillinen yhteytensä siihen. Tihlä ei sinänsä vastusta maaseudun sivistyksellistä kehittymistä, vaan enemmänkin tapaa jolla kaupunkilainen sivistyneistö pyrkii sitä toteuttamaan. Sievistelevien etikettien mukaan käyttäytyvä, kukkaiskielen ymmärtävä ja raikkaasti luonnosta nauttiva henkilö on nimenomaan kaupunkilaisen oppineen luoma normi sivistyneelle ihmisihanteelle, johon kansaa pyritään kasvattamaan.

Ylhäältä päin rakennettuun sivistykseen ja suomalaiseen identiteettiin liittyi olennaisesti kansallisen historian ja kirjallisuuden ihannoinnin ohella kansallismaiseman kauneuden huomiointi. Maaseudulla asuvan kansan katsottiin pystyvän säilyttämään ihmiselle ominainen yhteys luontoon. Maaseudussa haluttiin nähdä myös pysyvyyttä ja tasapäisyyttä vastakohtana hektiselle ja muuttuvalle kaupunkikulttuurille. Esteettisyys teki eron sivistyneistön ja aistin puutteesta kärsivän kansan välillä. Sivistyneistö legitimoit näin asemansa subjektina, jonka objektina oli kansa.⁴⁷ Tihlä haluaa kuvauksessaan korostaa, kuinka vieraaksi tämä ihanne maaseudulla rahvaan piirissä koettiin. Luonnon ihannoinnin hän näkee kuuluvaksi herrasväen joutilaaseen elämään. Maaseudun köyhällä väestöllä ei tähän juuri ole aikaa tai varaa, kun päivät kuluivat päivittäisen elannon hankkimiseen. *Leenin* kohta, jossa järven toisella rannalla kylän akat ovat pyykillä kaupungin herrasväen lomaillessa vastarannalla, kuvaa hyvin tätä asetelmaa.

⁴⁶- Luonto on niin ihanaa, niin virkeää ja monipuolista, puheli silmät haikeina nuori neiton. – Se on kuin Jumalan runoteos, jota me pienet ihmislapset saamme tutkia ja josta saamme oppia rakastamaan elämän ja olemassaolon kaikkeutta. Jospa vain kaikki ihmiset tulisivat tuntemaan luonnon ihanuutta! Jospa runotar saisi sauallaan koskea kaikkia ahtaita rintoja! Nuo vaimot, jotka tuolla vaatteita pesevät, tuskin teitävät olevansa järven rannalla, johon ääretön taivas, vihreä metsä ja kyläkunta niittyineen kuvastuu. Tuskin kuulevat he veden loisketta, joka syntyy heidän sitä käytellessään! Minä tahtoisin niin halusta huutaa kaikille ihmisille, että maailma on ylen kaunis, niin verrattoman ihana! – Niin, te olette oikeassa, sanoj joku nuori herra, luonto on kaunis ja niin täydellinen, ettei ihmiskäsi kykene yhtä pientä kiveä siihen lisäämään. – Näettekö sitten noiden pesuvaimojen liikkeitä, miten sopusuhtaisia ja ympäristöönsä sopivia

⁴⁶ Kervanto Nevanlinna & Kolbe 2003, 17–21; Löytty 2009, 139–141; Molarius 1997, 311–312.

⁴⁷ Melkas 2009, 116–117; Martikainen 2003, 68–69, 76–77.

ne ovat, neitonen sanoi. Luonto on täällä alkuperäistä, vastasi hera, samoin nuo vaimot. Niiden olemus on kokonaan luonnon mukaista. Ei siinä ole mitään tehtyä.”⁴⁸

Kuten Kukku Melkas toteaa, irvailee pyykkärikohtaus 1800-luvun lopun ja uuden vuosisadan taitteen fennomaaniselle nationalismille, jossa sivistyneistö vahvisti omaa kansallista identiteettiään alistaen kansan samalla vain omalle estetiikalleen.⁴⁹ Pyykkärit ovat alisteisessa asemassa herrasväkeen nähden ja vain kesäpäivästä nauttivan seurueen objekteja, ikään kuin he katselisivat Järnefeltin *Pyykkiranta*-maalausta. Rannalla pyykkäävien naisten päivä kuluu työhön, kun taas lomalaiset voivat julistaa luonnon ihanuutta. Samalla herrasväki voi tuntea itsensä ylemmäksi ja jalommaksi kansanosaksi, joka pelastaa rahvaan sen omalta ahdasmielisyydeltä. Se, etteivät pyykkärit pysähdy kiireiltään ihastelemaan luontoa, tulkitaan herrasväen puolelta puhtaasti sivistymättömyydeksi. Kohtaus sisältää vahvaa symboliikkaa. Sivistyneistön ihailema kansallismaisema näyttäytyy ristiriitaisessa valossa, kun rahvas ja herrasväki ovat kerääntyneet yhtenäisenä kansana saman järven rannoille kumpikin omalla tavallaan kesäpäivää viettämään. Aartolahden kylä ja suomalainen järvimaisema yhdistävät molemmat kansanosat, mutta samalla se myös erottaa ne täydellisesti toisistaan omille puolilleen.

Vanhan maailmankuvan väistymistä sekä suomalaisen yhteiskunnan rakenteellista ja aatteellista murrosta Tihlä käsittelee myös myöhemmässä tuotannossaan. Salanimellä Riikka Alho kirjoittamassaan ja vuonna 1910 ilmestyneessä *Kuopus*-kertomuskokoelman nimikkotarinnassa kolmen veljeksien isän kuoltua taloon saapuu uudeksi isännäksi heidän enonsa. Eno-Moses on niin uskomuksiltaan kuin asenteiltaan vanhan kansan mies, jolle maailman kehitys on kirosana. Vanhin veljistä, Vihtori, on lukenut maatalousoppia kaupungissa ja haluaa uudistaa kotitilan kannattavaksi. Eno edustaa vanhakantaista primitiivistä maalaiskulttuuria, joka *Leenissäkin* pyritään kansakoulun ja kristinopin voimin rahvaan parista kitkemään.

”Vihtori-veli tutki maanviljelystiedettä ja aikoi vast’edes ottaa talon haltuunsa. Hänen tapansa oli pitää pitkiä esitelmiä maanviljelyksestä ja huomautella, ett’ei se tällaisenaan kauan enää kannata. Perinpohjaiset uudistukset olivat välttämättömät. Hän suunnitteli kivilavetta, meijeriä ja laajoja heinämaita. Hänen uudistupuuhiaan eno halveksi, varsinkin meijeriä, ja siitä syntyi heidän välillään usein kiivaita sanan vaihteita. Voi ja maito oli enon mielestä niiden syötävä, jotka taloa työllänsä hoitavat, eikä lehmää saa pitää enempää kuin mitä oma väki tarvitsee. Jos kansa täällä alkaa surra vieraan maan ravinnosta, jää se itse kuiville suin, ja miehen vatsa se kuitenkin työtä komentaa. Sellainen vanhanaikainen juro oli eno ja sellaisena hän pysyi.”⁵⁰

---

⁴⁸ Tihlä 1907, 81–82.

⁴⁹ Melkas 2009, 116–117.

⁵⁰ Alho 1910, 30.

Kirjan päähenkilö, perheen kuopus Hermanni, taas tahtoo ymmärtää enoa, mutta tuntee sen varsin vaikeaksi enon ehdottoman vanhoillisuuden vuoksi. Hän itse opiskelee kaupungissa, mutta ei tunne millään tavoin yhteyttä porvarisäädyn edustajiin. Enemmän hän arvostaa Mooses-enon muinaisiin jumaliin ja luonnonhenkiin pohjautuvia uskomuksia ja oppeja kuin kirjaviisautta. Kuitenkin hänet kotiseudullaan leimataan herraksi, eikä Mooses-enokaan millään muotoa hyväksy Hermannin kouluoppeja. Sivistys on myös tässä tarinassa erottava tekijä vanhan ja uuden tai aidon ja epäaidon välillä. Maaseudulle palanneen oppineen status on peruuttamattomasti muuttunut, vaikkei tämä sitä itse olisi tahtonutkaan. Tihlä tuo esille niitä hankauspintoja, joita kaupunkilaisen uuden sivistyksen ja vanhan agraariyhteiskunnan kohtaamisessa tapahtui.

”Kun hän sinä kesänä matkusti kotiin ja valkolakkisena astui laivasta kotipitäjän laiturille, oli ihmisten tervehdyksissä jotakin juhlallista ja vierasta: Nyt on Hermanni herra. Ja kun hän Toivolan rengin, oman ikätoverinsa kanssa ajoi rattailla kotia kohden, ei keskustelu enää sujunut niinkään kuin entisinä kesinä. Renki vastaili lyhyeen ja varoen, ja vilkaisi joka kerta valkoista lakkia. Tuohon luisevaan, työn ja ahavan uurtamaan mieheen nähden tunsivat Hermanni itsensä lapselliseksi ja ikään kuin kömpelön lihavaksi [...] Kun hän joskus ryhtyi työhön, katselivat ammattimiehet hänen tekoaan ja naureskelivat, tai tulivat auttamaan, ja avustuksessa oli aina selvä viittaus: eihän tämä työ herralle sovi. – Kiireellisenä heinä-aikana äiti kerran käski hänet haravoimaan ja Hermanni lähti. Mutta niitylle tultuaan hän huomasi, että kaikki miehet viisitoista vuotiasta poikaa myöten niittivät ja vain naiset ja tyttöt haravoivat. Kotvan työskennelyään hän tunsikin tilansa sietämättömäksi.”⁵¹

Hermannin tuntee olevansa väliinpuotoaja, sillä häntä ei maalla hyväksytty työmieheksi, mutta hän ei tunne olevansa edes sivistynyt. Kritiikki kohdistuu tässä myös maaseudun asukkaisiin. Henkinen työ on heidän mielestään täysin arvotonta ruumiilliseen nähden ja kaupungin herrat vain joutilaita vetelehtijöitä. Taustaa kohtaaukselle voi hakea myös Tihlän omasta elämästä ja vierailuista isän mökissä Juokslahdella, missä hän aika ajoin kohtasi ilmeisesti henkilökohtaisesti vastaavanlaista kyräilyä ja koki turhautuneisuutta tullessaan leimatuksi herraluokkaan.⁵² Kohtauksesta kuvastuu hyvin herrasväen käsitteen suhteellisuus. Maaseudun väestölle varakas talonpoika tai kaupungin työläinen saattoi näyttäytyä herrana. Kaikki oli kiinni ulkoisesta olemuksesta. Rahvaan keskuudessa syntyi puoli- ja valeherran käsitteitä. Sivistyneistö laski vauraatkin talonpojat rahvaan kastiin, sillä nämä joutuivat tekemään ruumiillista työtä. Sivistyneistöön lukeutumiseen ei siten riittänytkään pelkkä varallisuus. Piti olla vapaa ruumiillisen työn rasituksesta pystyäkseen omistautumaan henkisiin harrastuksiin ja luotsaamaan kansakuntaa.⁵³ Samasta suhteellisesta jaottelusta on kyse 1913 julkaistussa romaanissa *Hilma – Elämän satua*, jossa kesän tullen kylän väki alkaa odottaa kaupunkilaista herrasväkeä. Oikeaa herrasväkeä ovat kaupungista saapuvat kesäasukkaat, kun taas maalaiset vain moukkamaisia nousukkaita tai puoliherroja. Alla lainattu kohta on tietysti

---

⁵¹ Alho 1910, 30, 47.

⁵² Palmgren toteaa, että Tihlä esiintyi kotiseudullaan vieraillessaan ”hienona rouvana” ja ”olemukseltaan komeana.” Palmgren 1966, 228.

⁵³ Haapala 1995, 99–101.

tulkittavissa myös sarkastiseksi porvariston materialistisen elämäntyylin kritiikiksi. Tähän viittaisivat ainakin muiden tarinoiden herrasväen kuvaukset. Kyse on siis osaltaan suhteellisesta kansakäsityksestä, mutta liioitellut ylistyssanat kielivät Tihlän kielteisestä asenteesta porvarisluokkaan.

”Kaupunkilaisten tuloa odottivat kaikki. Niiden mukana köyhät toivoivat tulevan rikkauksia, ne kun ostavat marjat, munat, voit, maidot. Ei niin kurjaa ja köyhää, ettei hän voisi herrasväelle jotakin myydä. Pieni lapsikin kykenee poimimaan kedolta kukkasia niiden pöydän koristeiksi. [...] -Toista on herruus ja herruus. Kun nämä meikäläiset kirkonkylän herraskaiset köyhän tiellä tapaavat, niin ne menevät nenänvarttansa mittailen ohitse hyvään päivään vastaamatta. Mutta Helsingin rouvan silmät jo kaukaa kiiluvat ystävyyttä ja kieli soi kuin sionin harppu, kun hän hyvän päivän mainitsee. Jaa, jaa, toista on se oikea herruus.”⁵⁴

Alkupään tuotannossa Tihlä vielä selkeästi romantisoii vanhaa aikaa ja talonpoikaiskulttuuria, mutta vähitellen idylli tarinoissa saa yhä enemmän säröjä. 1910-luvun edetessä Tihlän kuva maalaiselämästä saa yhä tummempia sävyjä, samalla kun näkökulma siirtyy enemmän kaupunkilaiseksi. Tarinassa *Saarnaaja* tapahtumia tarkastellaan päähenkilö Juhon silmin, joka lähtee nuorena poikana kiertävien ilveilijöiden matkaan. Kiertolaisen elämä taiteilijoiden mukana ei kuitenkaan vastaa odotuksia kepeästä elämästä, ja häpeillen Juho joutuu palaamaan takaisin tuttuun taloon. Kuva maaseudusta on muuttunut maailmaa nähneen Juhon silmissä köyhäksi, umpimieliseksi ja ahdistavaksi. Eniten häntä ahdistavat kuitenkin maaseudun ihmiset, joiden Juho huomaa muuttuneen ilkeämielisiksi ja suorastaan typeriksi. Kiertolaiselämä on pilannut Juhon maineen kunnollisena ihmisenä, ja maineen menetys on pienessä ahdasmielisessä kyläyhteisössä lopullista. Juho vertaakin itseään vanhaan kylän yleiseen pilkankohteeseen Mehto-Mikkoon: ”Kylässä oli eräs vanha ukko, lähes sadan vuotias. Se oli poikasena varastanut metson toisen pyydyksestä ja vielä tänä päivänä häntä nimitettiin Mehto-Mikoksi [...] Juho tunsii ihmiset, ja tiesi miten mielellään ne karkaavat avonaiseen haavaan ja sitä repivät.”⁵⁵ Ilkeys rinnastuu tarinassa ihmisen typeryyteen ja ahdasmielisyyteen. Juhon silmätikuksi ottaneen rengin silmissä kiiluu ”tylsä, ajattelemattoman ihmisen katse”⁵⁶, eikä paljon mairittelevampaa kuvaa luoda itse talon isännästä: ”Jos hän jotakin omasta päästän sanoi, oli se joku raaka, vihamielinen, tai sitte tyhjä sana. Kukaan ei isännän puheesta mitään välittänyt, ei Juhokaan.”⁵⁷ Juho kokee palattuaan itsensä yhtä lailla ulkopuoliseksi kuin *Kuopuksen* Hermanni. Hermannin tavoin on Juhonkin status peruuttamattomasti muuttunut hänen vierailtuaan ulkopuolisessa maailmassa. Toisaalta matka on

---

⁵⁴ Tihlä 1913, 81.

⁵⁵ Tihlä 1911, 47.

⁵⁶ Tihlä 1911, 50.

⁵⁷ Tihlä 1911, 47.

avannut hänen silmänsä, mutta samalla se on myös turmellut hänessä jotain alkuperäistä ja puhdasta.

Tihlän ristiriitainen suhtautuminen maaseudun henkiseen ilmapiiriin heijastelee ajalle tyypillistä kaksijakoista kuvaa. Toisaalta maaseutu käsitettiin puhtaaksi ja tervehdyttäväksi paikaksi, jossa entinen turmeltumaton elämäntapa oli vielä voimissaan (*Kuopus*). Toisaalta maaseutu taas nähtiin takapajuisena tai pysähtyneenä ja maalaiset ihmiset sivistymättöminä, ellei jopa typerinä.⁵⁸ (*Saarnaaja*). Tämä kaksijakoinen näkemys maaseudusta tiivistyy Tihlän viimeisessä Suomessa julkaistussa romaanissa *Ihmisiä*, jossa molemmat näkökulmat tulevat esiin Kaislasen perheen riidellessä jokakesäisen maallemuuton koittaessa. Kaupunkilaissyntyinen rouva Kaislanen kokee maaseudun ihastuttavan raikkaaksi ympäristöksi: ”Hänen sielunsa oli täynnä ihastuttavia kuvia sydänmaista, joita hän lähemmin tunsikin vain tauluista ja maisemakorteista.”⁵⁹ Herra Kaislanen on puolestaan maalta lähtöisin ja rakastaa kaupunkia. Hän on kokenut maaseudun köyhyiden ja luonut menestyvän uran kaupungissa. Herra Kaislaselle näkemys maalaiselämän puhtaudesta ja tervehdyttävästä vaikutuksesta on vain myytti: ”Eikä Kaislanen lainkaan uskonut maaseutuilman tervehdyttäviin ominaisuuksiin. Itse oli hän elävä todistus sellaista oletusta vastaan. Tänne myrkylliseen kaupunkiin tullessaan oli hän ollut harmaa ja laiha kuin aidanseiväs: täällä oli hän saanut punaa kasvoihin, kokoa ruumiiseen”⁶⁰. *Ihmisiä* maallemuuttokohtauksessa Tihlän tuotannon maaseutukuvauksissa esiintyvä ristiriita avautuu. Kaupungin sivistyneistön piirissä maaseutu näyttäytyy pittoreskina postikorttimaisemana ja ikuisena idyllinä. Siellä eläneelle tai sieltä lähteneelle köyhyys ja puute ovat konkreettisia. Näkökulma ja kokemus ovat aina subjektiivisia ja maaseutu kontrastoituu kaupunkiin näkökulmasta riippuen.

2.2 Porvarillinen sivistys – Illuusio suomalaisesta kansasta

”Näitä sivistyneitä on kolmea lajia: sellaiset, jotka ovat lukeneet ja tutkineet paljon toisten ihmisten tekemiä kirjoja ja sellaiset, joilla on hyvä matkimiskyky so. ”hieno seurustelutapa” ja kolmanneksi rikkaat. Rikkauteen ja sivistykseen pääseminen on elämän pääehto. Heidän joukossaan on sitte erilaisia ”neroja”. Rikas on jo sellaisenaan nero, jota kaikki kumartavat. Suuremmissa arvossa on kuitenkin se nero, jolla on erinomaisempia taiteellisia lahjoja. Ne kirjoittelevat kertomuksia, maalailevat ja veistelevät kuvia. Toiset taiteilijat sitte ylistelevät ja tutkivat heidän tekojaan. Taitelijat ovat ”sielukkaita”, heidän kuvansa ”eloisia”. – Todellakin vain pienen lapsen mielikuvitus voi sanoa saviukosta: se elää! [...] Tämä sivistys on synkkää tietämättömyyttä ja lisäksi raaka petosta, jolla sivistyneet nielevät vatsoihinsa sivistymättömän työn ja ansion. Taide ja tiede ”sivistyneiden” käsissä on kauhea ase. Mutta sivistyksellä on komea muoto. Se rumputtaa ja toittottaa. Se puhuu ”suurista miehistä” ja pystyttää heidän muistokseen patsaita, joille hurrataan ja huudetaan elämää. Se puhuu ”isänmaasta”, jolle pitää uhrautua, kansan yhteistunnosta, jotta sivistys edistyisi. –

---

⁵⁸ Haapala 1995, 74–75.

⁵⁹ Tihlä 1916, 37.

⁶⁰ Tihlä 1916, 38.

Patsaita paperisankareille. Edistystä rosvoavalle sivistykselle. Puheita uhrautuvaisuudesta miljoonille niille, joiden leivän, onnen, vapauden sivistys uhraa omalle likaiselle alttarilleen!⁶¹”

Yllä lainattu *Työmiehen illanvietossa* julkaistu kolumni on erinomainen esimerkki siitä, kuinka Tihlä suhtautuu ajan fennomaaniseen sivistys- ja kulttuuri-ihanteeseen jyrkän kielteisesti tai jopa vihamielisesti. Kaunokirjallisessa tuotannossaan sekä suurimmassa osassa lehtikirjoituksia hän hyökkää sivistystä ja kulttuurieliittiä vastaan. Hän pitää ylhäältä tuotua sivistystä täysin hyödyttömänä tavalliselle kansalle ja uskoo sen ajavan vain rikkaitten etuja. Sivistyksen ja valistuksen tehtävänä on vain aivopestä kansa jumalanpelkoiseksi ja isänmaalliseksi, jotta sivistyneistön olisi helpompi heitä ohjailla. Isänmaan ideologialla ja uskonnolla orjuutettu kansa ei kyseenalaista maailmassa käytäviä valloitusotia, joita rikkaat tarvitsevat omaisuutensa kartuttamiseksi. Alistettu kansa ei myöskään valita kurjuuttaan, sillä se uskoo nälän ja puutteen olevan jumalan määräämä. Teoksissaan Tihlä sanottavansa verhoaa sanottavansa monesti satiirin ja ironian keinoin. Muutoinkin kieliasu on kaunokirjallisissa tuotoksissa yleisesti ottaen huomattavasti hillitympi lehtikirjoituksiin nähden.

Kuopus-tarinan Hermannin hahmossa Tihlä syventää *Leenissä* esiintyvän kansaa jakavan hallitsevan sivistyskäsityksen kritiikkiä. Sivistys on myös tässä tarinassa erottava tekijä vanhan ja uuden tai aidon ja epäaidon välillä. Hermannin yliopisto-opinnot eivät suju toivotulla tavalla, sillä hän pohtii liikaa sosiaalisen nousun vaikutuksia yksilöön. Pohdinnoissaan hän toteaa porvarillisen materialismin olevan raadollista ja moraalitonta. Porvarillinen sivistys ei lopulta tuo onnea, vaan onnellisimmillaan Hermannin olisi lapsuuden kotitilallaan Toivolassa. Oppineen ura ei ole hänen oma valintansa, vaan ulkoa annettu pakollinen malli, jota hän on sokeasti toteuttanut.

”Her-man-ni, hän samalla toisti noustessaan ylös portaita. Mikä omituinen nimi! Ettei hän ennen ole sitä huomannut. Se on se ääni, jolla hänen olemustansa kuvataan... Mitä kummaa siinä nyt on olevinaan... Ja kuitenkin... onhan silloin kysymyksessä hän, hän itse... minä itse [...] Vasta asunnossaan hänelle selveni mitä hänen oli sääli: vain itseään, omaa poloista itseänsä. Miten kaukana hän tuntee olevansa siitä urasta, joka hänelle on valittu! [...] Ensi kerran Hermannin teki itselleen kysymyksen, minne vie hänet hänen elämänsä. Kun hän ennen oli ajatellut sitä, oli hän tehnyt sen niin kuin yleensä tehdään tulevaisuuden suunnitelmia: hän lukee, tulee oppineeksi, saa viran... Itsekseen hän jo silloin oli tietänyt, että ne olivat kuvitteluja, lisäksi sellaisia kuvitteluja, jotka eivät häntä sanottavasti olleet kiinnittäneet, vaan joita täytyi tehdä voidakseen toisille sanoa, miksi hän aikoi. – Sellaisena kuin kysymys nyt tuli, se oli omasta pakostaan syntynyt, valtaava voimaltaan, uhkaava vastauksen vaadinnassaan [...] Pitikö hänen todellakin istua pöydän ääressä, lukea ja kirjottaa, kuin pienen poikasen, hänen, aikamiehen, jolla on moiset raajat? Huumaava ilo ja voiman tunne valtasi hänet. Hän hypähti ylös tuoilta ja alkoi silmät loistaen kävellä edes takaisin lattialla. Sitte hän jälleen pysähtyi akkunan ääreen ja katse harhautui mietiskellen kauas etäisyyteen. Lentäköön mielikuvitus miten haluaa, olkoot hänen elämäkysymyksensä miten yksinkertaisia tahansa, hän iskee kiinni maan kamaraan, lihakset jännittyvät, ruumis väsyä, järki ottaa vallan ja ohjautuu eteenpäin tyynenä ja voimakkaana. Tai jos hänen henkensä on sumua, joka yhäti pyrkii hajautumaan, niin hajotkoon! Hän iskee kiinni maahan ja on siinä täysin turvassa [...] Hän koettaa hankkia itselleen pienen, halpahintaisen palstatilan, mieluisimmin jonkun entisen torpan [...] Siinä on kaksi huonetta, pirtti ja kamari.

---

⁶¹ Hilda Tihlä: *Vuosisatain kehitystä*. *Työmiehen illanvietto* 47/1905, 373.

Viime mainitusta hän laittaa itselleen kirjaston, jossa hän pitkinä talvi-iltoina rauhassa ja hätäilemättä saa syventyä elämän kummallisiin kysymyksiin.”⁶²

Lopultakin vuosien kaupungissa opiskelun jälkeen jo edesmenneen Mooses-enon maailmankatsomus tuntuu sittenkin Hermannille kaikkein omimmalta. Hänen sisältään nousee jumalallinen kutsu, johon vastaamalla hän kykenee jättämään ahdistavan virkamiesuran taakseen ja toteuttamaan luonnollista kutsumustaan. Hän päättää vetäytyä takaisin maaseudulle perustamalleen tilalle. Päämääränsä toteuttaakseen tarvitsee Hermannin kuitenkin pääomaa. Hän pyytää naimakaupalla rikastunutta veljeään rahoittajaksi, mutta saa jyrkän kieltävän vastauksen. Veli ei missään tapauksessa hyväksy opintojen kesken jättämistä ja vetäytymistä takaisin maaseudulle. Hän pitää koko ajatusta täysin mielipuolisena, eikä varsinkaan ole valmis sijoittamaan (vaimonsa) omaisuutta hankkeeseen. Veli edustaa porvarillista yhteiskuntaa, jossa maallinen omaisuus ja ura ovat onnellisen elämän mittareita eikä sovinnaisista kaavoista poikkeamista katsota hyvällä.

Hermannin romantisoitu mielikuva agraarisesta idyllistä kertoessaan Tihlän näyttäisi jakavan sivistyneistön näkemyksen terveestä ja puhtaasta maaseudusta sekä sen maskuliinisesta ihmisihanteesta. Ruumiillinen ja henkinen tyydytys saavutettiin ajan ajattelun mukaan ennen kaikkea ruumiillisen, miehisyyteen yhdistettävän työn kautta. Fyysiset ponnistukset perheen tai kansan hyväksi oikeuttivat maskuliinisuuden hallitsevan aseman⁶³. Tihlän näkemys ei kuitenkaan ole omaksuttu fennomaaniselta sivistyneistöltä, vaan hänen maailmankatsomukseensa vahvasti vaikuttaneelta kreivi Tolstoilta. Ihanteenaan Tolstoi piti vapaan viljelijän vaatimatonta elämää, jossa ihminen pystyi elättämään itsensä ja palvelemaan samalla lähimmäistään. Ruumiillisen työn hän arvotti henkistä korkeammalle, mutta piti myös henkistä puolta ja sosiaalista kanssakäymistä tärkeänä. Teollistumisen aikaansaama kaupungistuminen oli hänen mukaansa turmellut kansan. Kaupungissa työpäivät olivat pitkiä ja tarkoituksettomia. Tarpeettoman työn työskentelyolosuhteet olivat huonoja, ja kaiken lisäksi alistettu kansa joutui kustantamaan ylempien luokkien korkean elintason. Työ oli vieraantunut tekijästään, mikä puolestaan johti sekä henkiseen että fyysiseen rappioon. Itse asiassa Tolstoi katsoi koko yhteiskunta- ja valtiorakenteen perustuvan ainoastaan sorrolle ja väkivallalle. Löytääkseen rauhan oli yksilön irtauduttava kaikista yhteiskunnallisista instituutioista. Tämä oli mahdollista ainoastaan maaseudulla, jossa ihminen pystyi toteuttamaan itseään fyysisellä työllä vapaana orjuuttavasta riistosta. Maa ei ollut kenenkään omaisuutta vaan, se kuului kaikille. Näin ollen maa tuli luovuttaa niille, jotka sitä viljelivät ja maan yksityis- ja valtiollinen omistus tuli lakkauttaa. Tolstoihin viittaavat vahvasti myös järjen valta ja ohjautuvuus

---

⁶² Alho 1910, 65, 67–71.

⁶³ Harmainen 2010, 66; Räisänen 1995, 139.

sekä itsensä omaehtoinen sivistäminen terveen maanviljelystyön ohessa.⁶⁴ Pelkkä maaseudulla asuminen ja maan viljeleminen eivät Tihlälle ole mikään ihmiskunnan pelastavia itseisarvoja, vaan hän painottaa Tolstoin hengessä omaehtoista vapaata sivistystä. Hermannin hahmossa ruumiillistuvat näin ollen kaikki ihanneihmisen fyysiset ja henkiset ominaisuudet. Ne saavuttaakseen on Hermannin tosin joutunut käymään läpi piinaavan itsetutkiskelun vaiheet, mutta itsensä kanssa kamppailu vain korostaa järjen ponnistelujen tärkeyttä. Tolstoilainen herätys saa hänet viimein ymmärtämään oman olemassaolonsa tarkoituksen. Penseästi hankkeeseen suhtautuvalle veljelleen hän perustelee lainaa pyytäessään:

” – Tehdäänhän elämässä paljon uhkarohkeampiakin kokeita, kuin tämä, jota minä aion... – Mielestäni on parempi, että kukin käyttää elämänsä oma luonteensa mukaisesti, sillä siten syntyy edes kokonaisuus, vaikkapa vähäinenkin, – Kuin että sen tuhlaa julkisuuden samallaisuuteen, viisauden hankkimiseen vain opettamista varten, lahjojen kehittämiseen vain niitä näytelläkseen. Ainakaan minua sellainen ei huvita. Yhteiskunnallinen asema ei missään muodossa minua houkuttele. Pikemmin tahtoisin olla niin loitolla siitä kuin suinkin. Viisautta ja oppia minä pidän suuressa arvossa, mutta enne kaikkea tarvitsisin minä työtä, jolla tietäisin olevan jotakin suoranaista tarkotusta.”⁶⁵

Ihmisiä on monin tavoin poikkeava teos muuhun tuotantoon nähden. Romaanin näkökulma on siirtynyt maaseutuköyhälistöstä kaupunkilaiselle pohjalle ja tapahtumia tarkastellaan toisen polven helsinkiläisen Olavin silmin. *Ihmisiä* on paitsi viimeinen Tihlän Suomessa julkaisema teos, se myös muodostaa hänen *Leenissä* aloittamalleen valistuskritiikille eräänlaisen päätepisteen, jossa yhdeksän vuoden takainen hahmotelma täydellistyy. Tämä saattaa kirjoittajalle itselleen olla tiedostamaton, mutta tarkasteltaessa tuotantoa kokonaisuutena jälkikäteen on se silmiinpistävä. Sivistystyö on täydellisesti epäonnistunut ja maaseudun hauras idylli lopullisesti särkynyt uusien aatteitten, holhoavan valistuksen ja poliittisen agitaation myötä. Tihlä kuvaa kansan jakautumista holhoavaan omistavaan luokkaan ja radikalisoituneeseen työväkeen kartanon asukkaiden ja palkollisten välisten suhteiden kautta. Olavi joutuu todistamaan puutarhassa nujakkaa, jossa talon työväki pieksää kylän voudin. Myöhemmin talon väki kokoontuu pihalle kesäpäivää viettämään. Palkolliset syventyvät työväenliikkeen punaiseen kirjaan isäntäväen ja lomalaisten keskittyessä omiin askareisiinsa. Fennomaaniselle sankari-ideologialle oman maailmankuvansa rakentanut talon vanha vaari katselee surumielisenä pihalle kerääntynyttä joukkoa, loihtien mielessään esiin kuvan muinaisesta kirkasotsaisesta kansasta.

”Siihen aikaan ei ollut orjia tässä maassa. Mies kulki pää pystyssä, ylpeänä kuin kuningas. Kuka uskalsi hänen tuloaan ja menoaan määrätä! Mikä aika ja mikä kansa! Aina valmis paljastamaan miekkansa vääryyttä vastaan ja omantunnon vapauden puolesta! Saada olla ja elää sellaisen kansan parissa, ihmisten, ihmisten keskellä [...] Mihin sitten joutui se

⁶⁴ Karkama 2010, 53–57; Nokkala 1958, 21–23, 53–57. Karjalassa asuessaan Tihlä itse pyrki myös omassa elämässään toteuttamaan tolstoilaista ihannetta. Hänen ja Tuuralan kerrotaan eläneen seesteistä elämää vaatimattomissa oloissa yhdistäen kulttuurillisen ja ruumiillisen työn harmonisesti toisiinsa. Gavrilova 1956bII, 4, 7–9.

⁶⁵ Alho 1910, 77–78.

loistava aika, ja mihin oli kadonnut se jalo kansa? Mistä olivat Suomeen tulleet nämä bushmanit? [...] Tämä arka, salavihainen ja raaka metsäläiskansa? Mistä oli se tullut ja mikä oli sen historia?”⁶⁶

Mistään nationalistisen eliitin hahmottelemasta yhtenäisestä kansasta ei näy jälkeäkään, vaan väki on eripuraista, ilkeää ja raakaa. Vaari on syvästi järkyttynyt väkivallanteosta. Hän ei näe edessään sitä samaa uljasta kansaa, joka muinaisessa historiassa on ylpeänä kulkenut Suomen saloilla ja josta fennomaaninen historiankirjoitus on kertonut, vaan pihamaalla kinasteleva väki on vailla historiaa. Tällä Tihlälä haluaa korostaa sitä, ettei mitään yhtenäistä kansaa lopulta koskaan ole ollut olemassa. Kansa on syntynyt vasta rahvaan ymmärrettyä oman voimansa. Nyt kun todellinen kansa uskaltaa nostaa päätään järjestäytymällä, otetaan se taantumuksellisissa fennomaanisissa piireissä vastaan kauhun sekaisin tuntein. Talon vanha emäntä on hänkin tyrmistynyt työväen vaatiessa röyhkeästi oikeuksiaan. Muori kokee sen pelottavana uhkana rauhalle ja jumalalliselle järjestykselle. ”- *Ennen maailmassa ihmiset uskoivat Jumalaan, ja siinä oli heille kyllin! ... Nyt he verenkarvaisista kirjoista etsivät itselleen autuutta! ... Nyt on laiskuus ja riettaus sanan rieskaa ja jumalanpilkkua evankeliumia!*”⁶⁷ Palkollisten moraalittomuus ja jumalattomuus viittaavat työväenliikkeen kirkonvastaisuuteen ja kirkollisen maailmankuvan hajoamiseen, jotka järkyttivät suurta osaa kansalaisista⁶⁸. Emännän kommentissa ilmenee myös patriarkaalille traditiolle tuttu holhousmentaliteetti. Työväkeä hän pitää liian oppimattomana ja hyväuskoisena, jotta se voisi itse päättää asioistaan. Kun työväelle annetaan valta, johtaa se väistämättä kaaokseen ja siveettömyyteen. Kohtaus pihamaalla päättyy tapahtumia seuranneen Olavin kyyniseen mietteeseen: ”*Tässä näyssä oli jotain suunnatonta: penkillä muori, vihan puna kelmeillä poskilla, rähähteleville rengeille julistamassa Jumalan tuomioita... Siihen keskittyi koko maaseudun pimeys ja lohduton yksinäisyys.*”⁶⁹

Voudin pahoinpitelyä seuraavassa kohtauksessa Olavin mietteisiin verhoutuu Tihlän huoli luokkien kärjistyvien välien seurauksista. Kohtausta talon pihamaalla voi myös pitää kuvauksena maaseudun tapahtumista 1910-luvulla, jolloin sosiaalidemokraattisen puolueen poliittinen linja kiristyi kautskylaisen luokkataisteluopin mukaiseksi ja maaseudun työväki alkoi aktivoitua⁷⁰. Tihlän penseä

---

⁶⁶ Tihlälä 1916, 67–68.

⁶⁷ Tihlälä 1916, 71.

⁶⁸ Kts. luku 3.2

⁶⁹ Tihlälä 1916, 72.

⁷⁰ Kautskyn näkemysten mukaan työväenluokan oli otettava valta vaikka väkivaltaisen vallankumouksen avulla, ellei se kykenisi siihen muutoin. Suomessa suurlakon jälkeen Venäjän tiukentaessa hallinnollista otettaan uudelleen kautskyläinen luokkapuhtauden oppi vahvistui, eikä yhteistyötä porvarillisten ja liberaalien kanssa katsottu enää suotuisaksi. Työväenliikkeen viralliseksi linjaksi vallankumoukseen tähtäävä luokkataistelu vakiintui Sosiaalidemokraattisen puolueen Helsingin puoluekokouksessa 1911. Maaseudulle poliittiset virtaukset alkoivat rantautua yhtäläisen äänioikeuden myötä. Vasta ajatus demokratiasta sai poliittiset puolueet kiinnostumaan maaseudun

suhtautuminen kuvastaa osaltaan hyvin myös työväenliikkeen erkaantumista suomalaisesta sivistyneistöstä suurlakon jälkeen. Lakon jälkeen työväestön suhde sivistyneistöön oli ratkaisevasti muuttunut ja entisistä liittolaisista oli tullut toistensa vihollisia.⁷¹ Vaikka Tihlä vastustaa kyllä porvariston ylimielisyyttä ja holhoavaa sortoa, ei hän silti hyväksy radikalisoituneen työväestön harjoittamaa väkivaltaa. Tihlä osoittaa sormella siis myös työväenliikettä ja sen vihaa lietsovaa agitaatiota. *Ihmisiä*-romaanista huokuu pettymys suomalaisen kansan eripuraisuuteen kokonaisuudessaan. Vika ei ole kuitenkaan rahvaassa, vaan sitä ohjailevassa sivistyneistössä. Vaarin ja varsinkin Olavin pohdiskeluissa Tihlän huoli näyttyy selvästi. Kun Olavi palaa kotiin kesän jälkeen, on hän ymmärtänyt jotain pelottavaa suomalaisen kansanluonteen alkukantaisesta mystisyydestä.

”Tuntui kuin olisi taivaltanut äärettömän ajanjakson lävitse, nähnyt muinaisten kansojen viljejä menoja, katsellut raakalaisten riehahtelua, kuullut menneisyyden ääniä, joista vain tarut kertoivat. Hänelle oli lyhyenä kesäsydämenä selvinnyt eräs seikka. Se synkkä, ahdistava jokin, mikä jo lapsena oli häntä painostanut, se jokin, mikä teki elämän vaikeaksi elää – se ei ollut hänen mielikuvituksensa tuotetta. Se oli olemassa ja painosti kaikkia ihmisiä. Mikä se oli ja missä? Maalla oli kaunista, kedot uhkuivat värejä, järvi kimalteli, avaruus oli loppumaton, rauha ääretön. Mutta kuitenkin oli siellä, kartanon vaiheilla, rumaa ja pahaa. Se jokin verhosi ihmisten katseet kaikelta suurelta ja valoisalta, se sinkautteli silmistä epämääräisiä ilkeyksiä. Mitähän se oli? Mikseivät ihmiset olleet ystävällisiä, iloisia ja onnellisia? Miksei heidän kasvoillaan loistanut ympäristön suuruus ja kauneus? Mikä oli se käsittämätön, joka pakoitti Kallen lähtemään kauniista kotikylästä vieraisiin seutuihin – se ahdistava painajainen, joka hallitsi muorin kelmeätä vanhuutta, isännän ryhdikkyyttä, renkien voimaa, ja esti heidät katsomasta toisiaan silmiin ja näkemästä toisissaan samoja ihmeellisen ja ihanan elämäntien vaeltajia – se jokin, mikä ilmeni enon katkeruudessa, pienen lapsen valituksessa ja lapsentytön surullisessa laulussa? Näinä kuukausina oli ihmiselämä Olaville paljastanut syvänteitä, jotka kauhistuttivat.”⁷²

Talonpoikainen yhtenäiskulttuuri näyttyy Tihlän kirjoissa tasa-arvon ihanneyhteiskuntana, jossa luokkaeroja ei tunneta. Se on hauras idylli, jonka luonnonläheisyys ja mielekäs työ muodostavat kokonaisuuden, jossa kansa voi elää ehyenä ja onnellisena. Hän itse toteutti tätä ihannetta muuttamalla 1913 perheineen Vihdin pitäjään Kalliolan huvilaan. Vihdissä Tihlä jatkoi työväenliikkeessä ja ohjasi edelleen itseilmaisupiirejä.⁷³ Maailmalta puhaltavat muutoksen tuulet kuitenkin huojuttavat uhkaavasti terveen maalaiselämän perustuksia, romuttaen idyllin lopulta kokonaan. Ulkopuolelta tuotu eliittijohtoinen ja holhoava kansansivistys lyö halkeamia kansan yhtenäisyyteen, jakaen ihmiset varallisuuden perusteella eriarvoisiin kansalaisluokkiin. Uudessa yhteiskunnassa ei ole sijaa vanhan yhtenäiskulttuurin luontaiselle solidaarisuudelle, vaan individualistinen onnen tavoittelu on turmellut sen. Yksilöllisten ihmiskohtaloitten kautta Tihlä tuo

---

joukkovoiman valtavasta potentiaalista. Lehtien, kirjallisuuden ja kiertävien agitaattoreiden välityksellä työväenliike alkoi eduskuntauudistuksen myötä kiihkeästi juurruttaa luokkatietoisuutta ja porvariston vastaista mielialaa maalaisväestön keskuuteen. Ehrmrooth 1992, 352–354, 394–395; Haatanen 1968, 157–164.

⁷¹ Haapala 1986, 279.

⁷² Tihlä 1916, 102–103.

⁷³ Tihlän tytär Martta kertoi Kalliolan olleen ennemminkin vain ränsistynyt mökki kuin huvila. Gavrilova 1956bI, 3–4.

esille sen, miten porvarillisten materialististen arvojen omaksuminen, kaupunkilaisen kulttuurin ihannointi ja omien juurien unohtaminen johtavat kansan väistämättä onnettomuuteen tai jopa täydelliseen tuhoon. Kansan pitää kyllä sivistyä ja kehittyä, sillä muutoin sen kohtalona on juuttua ”tylsään ajattelemattomuuteen”, kuten *Saarnaajan* renki. Tolstoilaisen ihanteen mukaisesti sivistyksen on kuitenkin tapahduttava omaehtoisesti ja pakottamatta.

Suomalaisen yhteiskunnan rakenteellisen ja henkisen murroksen tarkastelun voi nähdä Tihlän tuotannon sisällä kulkevana temaattisena jatkumona tai kehityslinjana, jossa hän seuraa vähitellen tapahtuvaa vanhan yhtenäiskulttuurin murenemistä ja sen vaikutusta kansankerrosten sosiaalisiin suhteisiin. *Leenin* alkusivuilla esittäytyy vielä yhtenäinen kansakunta, mutta sen rappio alkaa pian ”sivistyksen” saapuessa ja kuilu syvenee tuotannon edetessä. Ilmeisesti Tihlän mielessä on elänyt kuitenkin toivonpilkahdus yhtenäisestä ja sorrosta vapaasta kansasta, sillä vielä vuonna 1910 julkaistussa tarinassa *Lintupari* hän kuvailee kansan vapautumista peiteltysti eläinallégorian kautta. Tarinassa vankina elävä lintupari vapautuu talon kissan yrittäessä pyydystää niitä häkistään. Linnut pakenevat ja kissa vetäytyy nolostuneena nurkkaan uutta hyökkäystä suunnittelemaan. Linnut laulavat riemuiten avarasta maailmasta, mutta vankeudessa eläneet eläimet eivät ymmärrä vapauden merkitystä. Muiden metsän lintujen laulu on etäisesti tuttua ja muistuttaa muinaisista ajoista. Illan tullen linnut vetäytyvät lepäämään uneksien suuresta maailmasta. Aamulla aurinko ei enää kuitenkaan nouse, ”sillä itäinen pilvi peitti sen. Ja maa oli verhoutunut ohueen, valkoiseen harsoon... Sitä eivät linnut nähneet, sillä vapauden ensi aamua odottaessaan olivat he vaipuneet kevään viimeisen lumen alle.”⁷⁴ Tarina tuo esille jopa nationalistisia piirteitä, jotka muissa tarinoissa ovat Tihlälle tuntemattomia. Ilmeisesti suurlakon jälkeisiä tunnelmia kuvaava yhtenäisen kansan vapauden hurmos peittyy kuitenkin lopulta idästä nopeasti saapuviin uusiin ”routavuosiin”. Unelma on ollut todellinen, mutta vallitsevissa olosuhteissa sitä ei ole kyetty viemään loppuun. Viimeisessä kirjassa se elää enää ainoastaan vanhan vaarin mielikuvissa.

2.3 Helsinkiin, Helsinkiin! – Kaupunkilaisen nousukashahmon rappio

”Helsinkiin, Helsinkiin, kaikui yhtenään Eriikan korvissa. Kauniiseen Helsinkiin, jossa on niin paljon iloa, niin paljon huvituksia, sykkäili nuori sydän. Siellä ei ole talven kinoksia kahlattavina, ei raskaita vesisaaveja kannettavana, eikä karjaa hoidettavana. Helsinkiin... Raskasta on palkkapiian virka maalla, ja karua on nuoren elämä pitkinä talvi-iltoina rukin ääressä, kun ainoana huvina ovat harvat ajatukset, kuivat kuvitelmat ja rukin yksitoikkoinen surina.”⁷⁵

---

⁷⁴ Alho 1910, 104.

⁷⁵ Tihlä 1911, 145.

Maaseudun ja kaupungin erilaisuutta voidaan hahmotella monien eri vastakohtaparien kautta. Esim. staattinen – dynaaminen, puhdas – likainen, keskusta – periferia, terve – sairas, luonnollinen – luonnonoton, hyvä – paha, elinvoimainen – rappiollinen, yksityinen – julkinen. Vastakohtaisuudet ovat kuitenkin ongelmallisia, koska tarkasteltava näkökulma vaikuttaa käsitykseen. Myös henkilökohtaiset ja kulttuurilliset uskomukset ja mielikuvat muokkaavat käsitystä kaupungin ja maaseudun dikotomiasta.⁷⁶ Varsinkin maalaisten mielikuvissa kaupungin elämä näyttäytyi maaseudun raskaaseen arkeen verrattuna iloisena, kevyenä ja yltäkylläisenä. Tätä vahvistivat maalta kaupunkiin töihin lähteneet piit ja palvelijattaret. He saivat usein käytettäväkseen isäntäväkensä vanhoja vaatteita, jotka maalaisrahvaan silmissä näyttivät ylellisiltä ja valoivat uskoa kaupungin onnesta ja sosiaalisen nousun mahdollisuuksista.⁷⁷

1800-luvun lopun nousukauden myötä teollisuustuotanto ja kaupunkien väkiluku kaksinkertaistuivat, kun sadat tuhannet ihmiset siirtyivät maaseudulta Suomen kaupunkiin ja siirtolaisiksi ulkomaille. Elintaso nousi huomattavasti sekä kaupungissa että maaseudulla. Maanlaajuinen elintason nousu ei poistanut eroja, vaan pikemminkin näytti kasvattavan niitä. Eroja korosti entisestään se, että osa ihmisistä eli lähes omavaraistaloudessa ja osa puolestaan vaihdantataloudessa. Vaikka kaikki sosiaaliluokat vaurastuivat ja sosiaalinen liikkuvuus suuntautui enemmän ylös kuin alaspäin, olivat tuloerot hyvä- ja huonotuloisten välillä huomattavat. Myös määrällisesti alimmat tuloluokat lisääntyivät eniten, kun tilattoman epäitsenäisen väestön määrä kasvoi maaseudulla. Kaupungissa elintaso näytti olevan materiaalilla mitattuna paljon maaseutua edellä. Keskiluokkaisesta elämäntavasta muodostui elämisen normi, jota köyhien tuli tavoitella. Pienituloisessa köyhässä maassa ei tarvinnut olla kovinkaan varakas päästäkseen näyttäytymään herraluokan edustajana. Jo pelkästään muutto kaupunkiin tulkittiin maaseudulla usein sosiaalisesti nousuksi. Nouseminen yhteiskunnallisessa hierarkiassa sääty- tai luokkarajojen yli oli todellisuudessa kuitenkin vielä hankalaa ja hidasta 1900-luvun alkuvuosina. Toisaalta sosiaalinen vajoaminen oli myös harvinaista ja työväestöön synnyttiin. Varsinkin yläluokka oli hyvin sulkeutunut, mutta liikettä tapahtui työväestön ja keskiluokan välillä. Keskiluokkaan noustiin koulutuksen, ammatillisen etenemisen tai avioliiton kautta. Asennoituminen porvarilliseen yhteiskuntaan ja sosiaaliseen nousuun jakoi työväestöä. Toiset uskoivat menestykseen ja pyrkivät eteenpäin, kun toiset taas eristäytyivät. Sosiaalinen elämä kaupungissa oli säädyttään hyvin eriytynyttä ja eri yhteiskuntaluokat kohtasivat toisiaan pääsääntöisesti vain kadulla.⁷⁸

---

⁷⁶ Joutsivuo & Kekäläinen 2005, 18–19.

⁷⁷ Oittinen 1990, 52–54.

⁷⁸ Haapala 1995, 105–106, 119, 164–167; Oittinen 1990, 52–56.

Suomalaisessa kirjallisuudessa kaupungistuminen ja maatalousvaltaisen maan taloudellisen, sosiaalisen ja kulttuurillisen rakenteen muutokset ovat hyvin tyypillisiä teemoja. Työväenliikkeen kirjailijat toivat suomalaiseen kirjallisuuteen entistä kriittisemmän kuvauksen kaupungistumisesta ja sen nurjasta puolesta. Osittain työväenkirjailijat jatkoivat 1880- ja 1890-lukujen sosiaalirealistista tyyliä, mutta kuvaukset lisääntyivät määrällisesti. Samalla kuvaukset muuttuivat luonteeltaan henkilökohtaisemmiksi ja syyttäväksi. Tarinat käsittelivät usein maaseudulta muuttaneen katkeraa pettymystä, kun mielikuvat kaupungista autuuden ihmemaana romuttuivat. Monet kirjailijat kuvasivat teoksissaan kaupungin huonoja asunto-oloja, prostituutiota ja kurjia työolosuhteita.⁷⁹ Myös Hilda Tihlä keskittyy pitkälti kaupungin ja maaseudun tapakulttuurin, aatemaailman ja elämäntavan erilaisuuteen, jonka kautta hän peilaa ihmis- ja kansakäsityksen muuttumista. Hän myös pohtii kaupunkiin suuntautuvan muuttoliikkeen aatteellisia merkityksiä ja lieveilmiöitä henkilökohtaisella individualistisella tasolla. Lähes jokaisen 1907-1916 julkaistun romaanin ja kertomuksen Tihlä sijoittaa maaseudun muutosta läpikäyvään ympäristöön tai rakentaa tarinan maaseudun ja kaupungin vastakkainasettelun ympärille. Kertomuksista on löydettävissä yllämainitun kaltaisia vastinpareja ja ankean köyhästä elämästä huolimatta maaseutu näyttäytyy Tihlän kirjoissa ihanteena.

Tihlän tuotannossa kaupunki muodostaa selkeän vastapoolin maaseudulle. Seesteiseen, köyhään ja työntäyteiseen maalaiselämään nähden on kaupunki dynaaminen ja elinvoimainen. Luvun alussa lainaamassani *Helsinkiin*-tarinan kappaleesta välittyvät hyvin ne unelmat, joita kaupunkilaiseen elämäntapaan maaseudulla liitettiin. Kaupungissa elämä on helppoa ja kevyttä, vaatteet ovat kauniita ja jopa sää parempi kuin kurjassa korvessa. Kaupunkiin muutto ja sen seuraukset toimivat kantavana juonena etenkin Tihlän esikoisromaanissa *Leeni* sekä toisessa romaanijulkaisussa *Hilma – elämän satua*. Leenin tie Helsinkiin kulkee samaa reittiä kuin tuhansien muiden aikalaisten tyttöjen: ensin kotikylällään kesiä viettävän tohtoriperheen kesäpiiksi ja isäntäperheen mukana lopulta kaupunkiin palvelemaan⁸⁰. Samankaltaisesti etenee myös *Hilman* piikatyttö Selman matka pääkaupunkiin. Kokemus kumpuaa mitä ilmeisimmin Tihlän omasta elämästä, sillä hänen oma nuoruuden tiensä maalta kaupunkiin kulki tietävästi pitkälti tarinoiden kuvaamalla tavalla. Suurin odotuksin lähteneet muuttajat joutuvat Tihlän kertomuksissa kohtaamaan täysin toisenlaisen

---

⁷⁹ Palmgren 1989, 51.

⁸⁰ Maaseudulta lähteville naisille piikominen oli luonnollinen ensimmäinen askel itsenäiseen elämään kaupungissa. Lähes poikkeuksetta kaupungin työläisnaiset olivat tilattomia tai torpista lähteneitä. Esim. Sulkunen 1989, 21–22.

todellisuuden kuin ovat uskoneet. Selman houkuttelemana matkaan lähteneen Hilman kuvitelmat loistokkaasta kaupungista romuttuvat jo junassa Helsingin porteilla.

”Vaunu oli täynnä väkeä. Vastaisella penkillä nuori äiti kietoi lastansa likaiseen vaatteeseen. Äidin sormet olivat punaiset ja ne kiilsivät niin kuin olisi niihin tahraantunut pahalta haisevaa voita, jota hän matkalla oli syönyt, hänen huulensa olivat kovat, puoleksi auki ja niissä oli inhon ilme... ja kasvot niin kalvakat kuin ei niihin koskaan olisi aurinko paistanut tai tuuli puhaltanut... Suurimman osan vaunua täytti harmaisiin risoihin puetut, vierasta kieltä puhuvat miehet. Heitä istui penkeillä tiiviisti yhteen sullottuina, vieläpä permannollakin penkkien välissä Heillä oli jaloissa täppäät, joissa oli räsyä räsyn päällä, ja housut oli monin kerroin paikatut piikkoskankaalla. Yhdellä oli kädessä säkkipeli, josta hän pitkin matkaa oli vedellyt säveliä ilman että yhdenkään kasvoilla olisi ilon ilme välkkynt. Pieni mustasilmäinen mies koetti nauraa, mutta nauru aina jähmettyi suupieliin. Pitkä, juhmallinen vanhus, joka oli kuin Karjalan ukko, koetti hymyillä, mutta hymy aina katosi kasvojen raskaisiin poimuihin...Matkustavaiset kiirehtivät ulos ahtaasta vaunun ovesta toinen toisiaan tyrkkien. He käyttäytyivät kuin mielipuolet...Toisenlaiseksi oli Hilma kaupunkiin tuloa kuvitellut. Kun ihmiset, köyhät, sairaat, rasitetut, saapuvat kaupungin portille, ja kun ovet avautuvat ja valokirkkaus tulvehtii vastaan, silloin vaipuvat he pieniksi, hiljaisiksi. He vavahtavat autuaalisesta pelosta ja astuvat ovesta sisään vakavina, juhmallisen nöyrinä, katse alasluotuna.”⁸¹

Sekä Leeni että *Hilman* Selma muuttavat Helsinkiin uskoen kuulemiinsa tarinoihin sen auvoisesta elämästä. Raaka todellisuus paljastuu molemmille tytöille kuitenkin nopeasti. Piikatyttö Selman tarinat insinöörisulhasesta osoittautuvat valheeksi. Todellisuudessa Selma elättää itseään viihdyttämällä Helsingin herroja öisin. Selman mukana kulkevaa pientä Hilmaa epäillään myös ilotytöksi ja hän joutuu ongelmiin poliisin kanssa. Juopuneena hän pahoinpitelee häntä lähentelevän herrasmiehen mutta ei poliisikamarilla seuraavan päivän kuulusteluissa muista tapahtuneesta juuri mitään.

Leeni taas irtisanotaan palveluspaikastaan. Tohtorin rouva haluaa suojella nuoreksi naiseksi varttunutta kaunotarta ja lähettää tämän takaisin kotiin Aartolahdelle. Koti-ikävä turvalliseen lapsuuden ympäristöön vaivaa Leeniä, mutta takaisin ei ole paluuta, sillä kotitalossa asuvat nyt uudet vuokralaiset. Hän pääsee töihin kapakkaan, missä hän ystäväystyy vanhemman kapakkaneidin Sussun kanssa. Leeni uskoo menestyvänsä ahkeruudella ja kunniallisuutensa säilyttämällä. Alkuun elämän suunta näyttää lupaavalta. Arveluttavassa kapakkaympäristössä hän onnistuu torjumaan kaikkien miesasiakkaitten lähentely-yritykset ja rakastuu kauniiseen ylioppilas Ylistöön, jonka nimi jo viittaa ylimystöön tai ylempään luokkastatukseen⁸². Sulhasehdokas kuitenkin hylkää Leenin kuultuaan työstä halpahintaista panettelua. Onnettomana erosta Leeni hylkää kaikki ylevät periaatteensa. Kun usko aitoon rakkauteen osoittautuu vain naiiviksi unelmaksi, avioituu hän lopulta kapakkaemännän sekä ystävänsä Sussun painostuksen alla varakkaan mutta vanhan ja ruman teurastaja-koronkiskuri Gustafssonin kanssa. Pian avioon astumisen jälkeen herra Gustafsson

---

⁸¹ Tihl 1913, 100–101.

⁸² Tihl käyttää ainakin paikoin käsitettä ylistö puhuessaan ylempistä yhteiskuntaluokista. Hilda Tihl: *Rentun mielipiteet*. Työmiehen illanvietto, 50–52/1905, 403–406.

kuolee ja Leeni perii tämän mittavan omaisuuden. Miehen jättämän varallisuuden avulla Leeni pystyy kohentamaan sosiaalista statustaan ja näyttäytyy sittemmin vain kunnialliseksi katsottujen rouvien seurassa. Leenistä kehkeytyy sivistynyt ja asemansa tiedostava leskirouva Gustafsson. Rikasta leskirouva Gustafssonina kuvataan sivistyneeksi ja tunnetuksi taidemesenaatiksi, joka huomioidaan aina pääkaupungin sanomalehtiä myöten.

”Hän, joka ennen ei tietänyt, oliko muuta maailmaa olemassakaan, kuin se, jossa hän itse eli, hän tietää nyt, miten suuri ja laaja maailma on ja miten paljon siinä on ihmisiä ja kansallisuuksia. Leenistä on tullut isänmaallinen, kansaansa ja kieltänsä äärettömästi rakastava ja niiden oikeuksia puolustava nainen. Ja vielä laajemmallekin ulottuu hänen tietonsa. Hän tietää, että maailmassa on ollut suuria aatteen miehiä, jotka ovat antaneet henkensä niiden totuuksien puolesta, joista ihmiskunnalla nykyään on paljon hyötyä ja siunausta. Myöskin hän tietää, että koko ihmiskunta kerran on ollut yhtä lapsekkaalla kannalla tiedon suhteen, kuin hän itse ennen oli. [...] Pian häipyi mielestä koko entisyys. Se häipyi niin kokonaan, että Leeni kaihtamatta kertoi lapsuudestaan, äidistään, muorista, vaarista, ruunankummista ja kapakassa olostaan. Ja kun hän näitä kertoi hienoille tuttavilleen, ihmettelivät ne, miten Leeni oli voinut sivistyä, kohoutua, vaikk’ei ollut saanut mitään varsinaista pohjaa sivistykselleen. Sitä Leeni itsekin ihmetteli ja hän alkoi pitää itseään tarmokkaana naisena.”⁸³

Etenkin *Leenissä* Tihlä ottaa käsittelyyn ajan kirjallisuudelle tyypillisen nousukkaan hahmon. Käsitteen teki tunnetuksi L. Onerva teoksessaan *Nousukkaita*. Nousukkaan hahmo kirjallisuudessa ironisoi nationalistista eliittiä. Se horjutti hataraa ja kuvitteellista rajaa kansan ja sivistyneistön välillä. Yhtenäisen fennomaanisen ihanteen kannalta kansan sivistyminen oli suotavaa. Ihanteena oli kansan ja sivistyneistön rajan häivyttäminen koulutuksen ja tapojen opettamisen avulla. Käytännössä tavoite kuitenkin pysyi kaukaisena ihanteena, ja 1900-luvun alun kirjallisuus paljasti sen tekopyhyiden. Kansan tuli sivistyä ja pyrkiä toteuttamaan näin snellmanilaista ihannetta, mutta heille ei suotu sivistyneistön statusta. Toisaalta ihannoitiin luonnonlasta, mutta paradoksaalisesti normiksi asetettiin keskiluokkainen elämä. Juuri tämä paradoksaalisuus synnytti nousukkaan hahmon. Nousukas nähtiin aina epäonnistuneena ja jäljittelevänä subjektina, joka oli väärässä paikassa ja väärässä seurassa. Hän oli aina melkein mutta ei aivan. Nousukkaasta tuli kirjallisuudessa suomalaiskansallisen diskurssin identiteettinsä menettänyt häirikkö, joka suuresta työmäärästä ja yrittämisestä huolimatta suljetaan ulos. Hän oli kansalle petturi ja sivistyneistölle moukka, joka osoitti nationalistisen ihanteen epäonnistuneen. Negatiivisen latauksen saanut nousukkaan käsite sisälsi useita erilaisia miellelyhtymiä, mutta yleisesti 1900-luvun alussa käsitteen sisältö vakiintui tarkoittamaan erityisesti sivistyksellistä nousua. Taloudellinen ja sivistyksellinen nousukkuus kulkivat kuitenkin rinnakkain, sillä koulutuksen pääasiallisena tavoitteena oli juuri henkilökohtaisen taloudellisen nousun tavoittelu.⁸⁴

⁸³ Tihlä 1907, 164–165, 168–169.

⁸⁴ Rojola 2009, 10–13, 21–34. Pertti Haapala ja Markku Hyrkkänen puhuvat porvarillisesta nousukasmentaliteetista, jossa voitontavoittelusta ja taloudellisesta rationalismista tuli vuosisadan alussa itsestään selvä käyttäytymisnormi, kun työläisetkin alkoivat sitä toteuttaa. Ideologia muuttui ihmisten käyttäytymistä ohjaavaksi arkiseksi tottumukseksi.

Leeniin, tai oikeammin rouva Gustafssoniin, sopivat kaikki edellä mainitut nousukkaan hahmoon liitetyt määreet. Leeni on kohonneessa asemassaan kovin epävarma ja hänen oma identiteettinsä hyvin häilyvä. Vaikka hän oppiikin pitämään itseään ”*tarmokkaana naisena*”, ei hän tunne kuuluvansa joukkoon ja kokee kaupungin seurapiirit ajoittain perin ahdistaviksi. Hän ei osaa nauttia roolistaan rouva Gustafssonina, sillä hänen mielessään sen ylläpitäminen on ”*kuin ahdas puku tai mauton ruoka*”⁸⁵. Myös sivistyneistöpiirit vierastavat nousukasta ja varallisuudesta ja sivistyksestä huolimatta Leenin asema on hyvin hatara. Leenin siirtyminen hänen omien sosiaalisten rajojensa ulkopuolelle järkyttää yhteiskunnassa vallitsevaa tasapainoa. Todellisuudessa tiukka luokkahierarkia ja hallitseva moraalikoodisto tukkivat nousun mahdollisuuden. Taustansa vuoksi hän ei voi koskaan tulla täysin hyväksytyksi kunniallisten ihmisten joukkoon. Entisenä palvelijattarena ja kapakkanaisena hänet on peruuttamattomasti leimattu sivistymättömäksi ja hyväksyty vain puolittain. Selän takana seurapiirit halveksivatkin rouva Gustafssonina. Hän myös itse häpeää taustaansa pyrkien välttelemään vanhojen ystäviensä seuraa sivistyneitten tuttavien läsnä ollessa. Kuten aiemmin esittämässäni lehtikirjoituksessa, myös *Leenissä* Tihlä rinnastaa porvarillisen sivistyksen varallisuuteen. Ajan yhteiskunnassa sivistys sekä yhteiskunnallinen asema ovat ostettavissa. Sivistys tarkoittaa vain ulkoisten tapa- ja käyttäytymiskoodien sisäistämistä, eikä sillä ei ole mitään tekemistä korkeamman moraalin tai jalostuneemman ihmisyyden kanssa. Leenin omaksuma maailmankuva on se sama taantumuksellinen eriarvoisuutta luova sivistysihanne, jonka sanansaattajana toimii nationalistinen eliitti kansallissankareineen. Kun rouva Gustafssonin ystävät saapuvat yllätysvierailulle, sivistyneistörouvien asenne oman asemansa parantamiseen pyrkivään työväestöön tulee ilmi kaikessa raadollisuudessaan keskustelussa palvelusväen nykytilasta ja sosiaalisesta liikkuvuudesta. Rouvat toteavat, ettei palvelusväen asemassa ole tarvetta parannuksille. Piiat ja palvelijattaret edustavat moraalisesti ja sivistyksellisesti alemmalla kansanosalla, joka tulee pitää emäntien tiukassa kurissa jo luonnollisen ihmisyyden tähden. Keskustelussa eräs rouvista viittaa vielä Miina Sillanpään todetessaan tunnetun piikojen kiihottajan olevan vain ”*entinen palveluspiika-kutjale*”⁸⁶, jonka sanaan ei palvelusväen tule luottaa. ”Suomen tunnetuin piika” oli Tihlän henkilökohtainen ystävä, ja hän toimi Sillanpään kanssa samaan aikaan Suomen

---

Haapala toteaaakin, että 1900-luvun kahtena ensimmäisenä vuosikymmenenä suomalainen yhteiskunta modernisoitui niin poliittisen elämän, kuin elämäntapojen osalta ja sääty-yhteiskunta kehittyi nopeasti porvarilliseksi kansalaisyhteiskunnaksi. Haapala 1986, 101–102, 209–211; Haapala 2003, 160–163; Hyrkkänen 2002, 79–80.

⁸⁵ Tihlä 1907, 167.

⁸⁶ Tihlä 1907, 156. Kts. myös Melkas 2009, 116.

palvelijataryhdistyksessä.⁸⁷ *Leenissä* Tihlä varmasti tahtoo nostaa ajankohtaisen palvelijatarkysymyksen otsikoihin ja tuoda poliittista näkyvyyttä myös ystävälleen.

Tihlä näkee elämän kaupungissa eräänlaisena kamppailuna olemassaolosta. Vahvatahtoiselle ja tarpeeksi röyhkeälle ihmiselle elämisen edellytykset ovat maaseutuun nähden paremmat, mutta hyväuskoinen ja heikko yksilö voi helposti vaipua kurjuuteen. Porvarillisen kilpailun sekä sosiaalisen ja taloudellisen nousun tavoittelun nurjat puolet konkretisoituvat nimenomaan kaupungissa. Materialistiset ulkoiset symbolit määräävät ihmisen arvon, ja oman edun ajamisesta on muodostunut kaikkea hallitseva aate. Kaupungin ihmisten raadollisuuden turmeleva vaikutus värittää vahvasti *Leenin* tematiikkaa. Selviytyäkseen kaupungissa on omaksuttava porvarillinen maailmankatsomus. Leeni onnistuu vähitellen hiljentämään omatuntonsa äänen eikä enää kyseenalaista toimintaansa naidessaan miehen vain varakkuuden vuoksi. Hän alkaa jopa pitää asemaansa sivistyneitten ystävien joukossa jopa ansaittuna ja kokee sen olevan oman erinomaisuutensa ansiota. Avioliiton solmiminen vain sosiaalisen nousun ja varallisuuden vuoksi Tihlä kokee äärimmäisen vastenmieliseksi ilmiöksi. Rouva Gustafssoniksi muuttuneen *Leenin* hahmossa kiteytyvät kaikki porvarillisen ajatusmaailman räikeimmät inhimilliset paheet. Muutos *Leenistä* rouva Gustafssoniksi kuvastaa Tihlän käsitystä siitä, mitä yhteiskuntamoraalille tapahtuu pahimmillaan sosiaalisen nousun ja egoistisen oman edun tavoittelun myötä. Parempaan elintason pyrkimisessä ei sinänsä ole mitään väärää, mutta hän pelkää nousukkaiden samalla omaksuvan myös porvarillisen aatemaailman ja hylkäävän ihmiselle luontaisen moraalin sekä kaikki eettiset periaatteet. Luokkastatukseen yhdistyvä sivistyksellinen illuusio rajaa heidät itsensä köyhien eli sivistymättömien yläpuolelle. Tihlän Suomen ajan tuotannossa usein toistuva nuiva suhtautuminen köyhyydestä nousseisiin selittyneekin pääasiassa sillä, että hän katsoo henkilökohtaisen vaurauden tekvän ihmisestä piittaamattoman köyhempiä kohtaan. Sussun äänellä Tihlä vertaa ahnetta itsekkyyttä jopa rikoksista pahimpaan:

”Niin, minä olen ollut ikäni kapakassa, hän sanoi, enkä tosin voikaan käsittää asioita, joita te, rouva Gustafsson, olette päässyt käsittämään, te, joka niinkin pian pääsitte pois kapakka-elämästä. Mutta yhden asian huomautan sentään teille. Jos te olisitte jääneet, kuten minä, ijäksenne kapakkaan, ei teilläkään olisi niitä sivistyksen mahdollisuuksia, joita teillä nyt on. Te olisitte aivan yhtä sivistymätön, kuin minäkin. Nyt te olette saanut periä nylkyrin, verenimijän, - anteeksi, sivistymätön puhuu taiteettomasti, - sellaisen ihmisen saataisesti koottu omaisuus on teille tehnyt mahdollisuuden päästä valistuneeksi, - siis aivan, kuin jos minä murhaisin tietäjän päästäkseni hänen tietojensa perille. Eikö niin? En

---

⁸⁷ Tihlä kunnioitti Miina Sillanpäästä suuresti. Vankileirilä lähettämässään kirjeessä hän ylisti Sillanpäästä ihmisenä ja kiitteli vuolaasti tätä taloudellisesta ja henkisestä tuesta. Sulkunen 1989, 66–67. Tihlän piilotellessa virkavallalta vankilavuosien jälkeen. Sillanpää avusti myös Neuvosto-Karjalaan päätyneen pakomatkan järjestämisessä. Gavrilova 1956bII, 6. Palvelijatarkysymyksestä tarkemmin kts. luku 4.2.

tiedä, miten ajatukseni lausuisin. Minusta tuntuu, kuin olisi sellainen valistus tarpeetonta ja arvotonta, johon rahaa tarvitaan, jotta sen osallisuuteen pääsisi. Eiköhän todellista valistusta voida saavuttaa ilman kultaa? Vai miten?”⁸⁸

Rouva Gustafssonin turmeltunut rooli koituu Leenille kohtalokkaaksi. Hän ihastuu kultivoituneeseen ja hienotapaiseen herra Forsiin, joka kuitenkin osoittautuu halpamaiseksi huijariksi. Henkilökohtaiseen konkurssiin ajautuneen Forsin vaikuttimet avioliitolle ovat puhtaasti taloudelliset. Hän on toki ylpeä saadessaan näytellä tummaa ja kaunista morsiantaan Helsingin seurapiireissä, mutta karkaa lopulta salaisen rakastettunsa kanssa vieden Leenin mieheltään perimän omaisuuden mennessään. Kieroilla konsteilla hankitun rikkauden muassa katoavat myös hyvämaineiset sivistyneet ystävät. Rouva Gustafsson palautuu takaisin Leeniksi ja ystäväystyy uudelleen Sussun kanssa. Ystävysten dialogissa Tihlä vielä alleviivaa varallisuuden ja sivistyksen kytköstä:

”- Minulla ei ole yhtään ystävää tässä maailmassa, valitti Leeni. – Kaikki ovat minut hyljänneet. - Olihan sinulla ennen paljon ystäviä. Missä ne nyt ovat? - Eivät ne minusta enää välitä. - Mikähän siinä on syystä, kysyi Sussu. - Köyhyys. Olenhan nyt köyhä. - Mutta onhan sinulla sivistys jälellä, olethan henkisesti kehittynyt! Eikö sivistyneillä ole kyllin sivistyksestään, tarvitaanko siinäkin rahaa?”⁸⁹

Leeni itse ajautuu kadulle myymään itseään. Unohdettuna ja hyljeksittynä hän nukkuu pois kaikessa hiljaisuudessa Sussun kanssa jakamassaan pienessä vuokrahuoneessa Helsingin syrjäkadulla. Yhtä onnettomasti päättyy myös nuoren Hilman seikkailu kaupungissa. Hyväksikäytetty ja irtolaisuudesta syytetty Hilma yrittää lopulta itsemurhaa mereen hukuttautumalla. Yritys kuitenkin epäonnistuu ja Hilma pääsee pelastusarmeijan turvakotiin, missä hän alkaa toipua koettelemuksistaan. Aluksi turvakoti tuntuu kadulla asuneesta Hilmasta lähes paratiisilta. Hän tutustuu moneen kohtalotoveriin ja pääsee purkamaan sieluaan pelastussisarelle. Vähitellen kalpea ja laiha pelastussisar alkaa kuitenkin ahdistella Hilmaa kysymyksillä ja pakottaa häntä tunnustamaan jumalalle syntejä, joita tämä ei ole tehnyt. Kodin säännöt ovat myös hyvin ankarat. Maallisista asioista keskustelu, lauluista puhumattakaan, on ankarasti kielletty. Tässä tiukan kurin kristillisessä yhteisössä Hilma tutustuu Tyyraan, vanhempaan kodin asukkaaseen, joka opettaa Hilmalle kuinka välttää ongelmia näyttelemällä hurskasta ja katuvaan pelastussisarten edessä. Tyyra haaveilee ulkomaailman iloista ja toivoo vain saavansa mahdollisuuden poistua kodista lopullisesti. Hilman mieltä taas repii ristiriita. Toisaalta turvakodissa on parempi olla kuin kaduilla, mutta hän ei pysty teeskentelemään katuvaista ja pyytämään anteeksi syntejä, joita hän ei ole tehnyt. Lopulta Tyyra saa järjestettyä itsensä pakoon kodista ja houkuteltua Hilman mukaansa. Tarina päättyy traagiseen pakokohtaukseen, jossa pelastussisaret huomaavat tyttöjen karkaamisen ja yrittävät saada

---

⁸⁸ Tihlä 1907, 166–167.

⁸⁹ Tihlä 1907, 176.

karkulaiset kiinni. Pahoinpideltyään häntä kiinni ottavan uskonsisaren, ristiriitojen repimä Hilma ei enää kykene vapautumaan ahdistuksestaan ja pakenemaan epäoikeudenmukaista maailmaa. Kirjan viimeisellä sivulla epätoivon keskellä on hänellä jäljellä ainoastaan yksi päämäärä: ”*Mereen, mereen, kohisee veri suonissa, mereen, mereen, kirkastuvat ajatukset, – meren helmaan, hän riemuitsee... Vihdoinkin, vihdoinkin...*”⁹⁰

Toisin kuin Leeni ja Hilman lapsuuden ystävä Selma, kykenee Hilma säilyttämään niin henkisen kuin fyysisenkin viattomuutensa ja naiivi lapsenusko kantaa aina tarinan lopun hukuttautumiseen saakka. Hilman tapauksessa yksilön tuhoon ei johda tämän oma turmeltuneisuus, vaan ironisesti juuri hänen viattomuutensa. Kaupunkikulttuurin porvarillisessa hengessä ja sen kaksinaismoraalissa⁹¹ ei yksinkertaisesti voi pärjätä omaksumatta sen raakoja arvoja. *Leenissä* ja *Hilmassa* nämä kolme naishahmoa ovat kapitalismin ja porvarillisen yhteiskuntajärjestelmän uhreja. Molemmissa romaaneissa ymmärtämättömät nimikkohenkilöt ikään kuin heitetään turvallisesta maaseudun ympäristöstä keskelle tuntematonta pimeyttä, jota he eivät millään tavoin pysty jäsentämään, saati hallitsemaan. Romaanien henkilöt toimivat varoittavina esimerkkeinä nousukkaan kohtalosta sekä kehityksen synkästä puolesta yhteiskunnasta, jossa yksilö on revitty juuriltaan.

Ylioppilaasta muotoutui kirjallisuudessa nousukkaan stereotyyppi. Hän oli fennomaanisen sivistysohjelma ruumiillistuma ja nationalismin identifikaatio, mutta samalla myös fennomanian antisankari, jolla nationalistista ihannetta vastustettiin. Kertomukset kouluttautuvasta, mutta epäonnistuvasta ja pahasta nousukasylioppilaasta ovatkin ajan kirjallisuudessa yleisiä.⁹² Tihlä käyttää hänkin ylioppilaan hahmoa paljon sivistyneistöä ja sen kansakäsitystä kritisoidessaan. *Leenissä* rappiollista ylioppilaan hahmoa edustaa Leenin ensirakkaus nuori ja kirkasotsainen Ylistö, jonka tekopyhyys paljastuu viimeistään keskustelussa ilotytön kanssa Helsingin bordellissa⁹³. Myös *Kuopuksen* Hermannin voi nähdä olevan oivallinen esimerkki ajan kirjallisuudessa esiintyvistä ylioppilaasta. Koulutuksen ja sivistyksen avulla hän pyrkii kohottautumaan sosiaalisessa hierarkiassa mutta ei missään vaiheessa tunne olevansa oikealla tiellä. Rahvaan ja sivistyneistön väliin jääminen johtaa kalvavaan identiteettikriisiin, jonka kanssa hän painiskelee oikeastaan läpi koko tarinan. Lopulta hän kuitenkin löytää kutsumuksensa ja hylkää vapaaehtoisesti porvarillisen yhteiskunnan kahlitsevat normit ja velvoitteet. Siinä missä Leeni tarrautuu saavuttamaansa asemaan

---

⁹⁰ Tihlä 1913, 178.

⁹¹ Kaksinaismoraaliin, siveellisyyksymykseen ja naisen aseman problematiikkaan palaan tarkemmin luvussa 4.

⁹² Rojola 2009, 10–19.

⁹³ Kts. luku 4.2, 85–87.

viimeiseen saakka, ymmärtää Hermannin oman onnellisuutensa olevan riippumaton kaikesta taloudellisesta menestyksestä tai sosiaalisesta statuksesta. Juuri omaehtoinen sydämen ymmärrys sekä asemastaan irtautuminen pelastavat Hermannin tuhoutumasta Leenin tavoin. Näin ollen Hermannin ei siis lopulta olekaan epäonnistuja stereotyyppisen nousukasylioppilashahmon tapaan, vaan edustaa Tihlän tuotannossa hänen peräänkuuluttamaansa todellista ymmärtävää sivistystä ja ihmisihannetta.

Tihlä pureutuu kaupunkilaisen elämäntavan materialistiseen egoismiin vielä viimeiseksi jääneessä Suomessa julkaistussa romaanissa *Ihmisiä*. Olavin isä, entinen vossikkakuljettaja Kalle Kaislanen, on rikastunut vuokraamalla halvalla ostamiaan huonokuntoisia taloja korkeaan hintaan. Kaislanen tuntee lähinnä vihaa maksukyvyttömiä ihmisiä kohtaan. Tosin hänen suhtautumisensa yleensäkin ihmisiin on ambivalentti, eikä hän voi sietää myöskään elostelevaa herraluokkaa, jonka katsoo vääryydellä hankkineen omaisuutensa. Häikäilemättömälle herra Kaislaselle kristillinen lähimmäisenrakkaus tai sääli kärsiviä kohtaan osoittavat vain heikkoutta ja maallisen omaisuuden kartuttaminen sekä sen vaaliminen edustavat elämän korkeimpia arvoja. Hänen maailmassaan materia on täydellisesti korvannut Jumalan ja virheettömästi järjestetyt tili- ja vuokravihkot ajavat pyhän kirjan virkaa. Köyhänä hevosajurina ennen rikastumistaan hän on saanut sietää herrojen elostelua. Siksi Kaislanen kokee oman toimintansa vain oikeutettuna. Omia maaseudun juuriaan hän suorastaan häpeää ja suostuu viettämään kesiään maaseutuhuvilalla vain vaimonsa vaatimuksesta. Herra Kaislanen on siis porvarillisen nousukashengen luomus puhtaimmillaan.

Ihmisiä-romaanin Olavia voi häntäkin pitää sivistyneistöä kritisoivana ylioppilashahmona. Opiskeluystäviensä kanssa hän kulkee juopottelemassa kapakoissa ja kaupungin ilotaloissa. Tästä huolimatta hän *Kuopuksen* Hermannin tavoin vielä vilpittömästi uskoo ihmisten väliseen solidaarisuuteen ja korkeaan henkilökohtaiseen moraaliin, ja on näin isänsä täydellinen vastakohta. Naiivia nuorukaista käyttävät kuitenkin hyväkseen käytännössä kaikki hänen tapaamansa ihmiset. Rakkaus kauniiseen mutta turhamaiseen ilotyttöön Almaan kääntyy suureksi pettymykseksi tämän karatessa toisen miehen matkaan. Olavin eno ja esikuva, Helsingin sosialistipiireissä vaikuttava Kustavi Nordström, osoittautuu hänkin vain omaa etuaan ajavaksi pikkuporvariksi, joka pyrkii osingolle isä Kaislasen omaisuudesta. Vanhan herra Kaislasen kuoltua Olavi saa kaikki talot hallittavakseen. Isä on yrittänyt parhaansa mukaan opettaa hänelle tilinhoitoa ja talonvuokrauksen häikäilemättömiä periaatteita. Maksukyvyttömiä asukkaita ei isän vuokrahuoneistoissa hyysätä, mutta nähtyään asukkaiden kurjuuden alkaa hellämielinen Olavi antaa vuokria anteeksi. Talot luisuvat lopulta hallinnasta ja Olavi joutuu jättämään vuokraisännän tehtävät. Lähtiessään entisestä

työhuoneestaan kirjan viimeisillä sivuilla Olavi katsahtaa isäänsä esittävää maalausta ja käy vielä viimeisen dialogin herra Kaislasen haamun kanssa:

”Pistäessään taskuunsa kellonvitjat, hän katsahti isän kuvaa... Se hymyili ivallisesti... siinä nyt näet, siinä nyt näet, enkö minä tätä sinulle sanonut... pienikin myönnytys on häviön alku. Olavi meni luo, jäi miettiväisenä seisomaan sen eteen. Otti vihdoinkin kumminpalasen ja hankasi pois vitjoihin tekemänsä himmennyksen. – Sinulla, isä hyvä, ei ole syytä hävetä emblejasi... Sinä olit peto. Surman suu sinä olit heikommillesi. Mutta sinä olit komea peto!.. Lapamatoja ja loisia minun sieluni inhoaa... Kuva oli jälleen entisellään, niin kuin se taiteilijan kädestä lähteneenä oli ollut. Olavi seisoi yhä ja katseli. Hänen kainalossaan oli Platon, Emerson, James ja ”vanitas scientiarum”. Hän oli kuin kouluun lähdössä... Isän kuva muuttuu totiseksi: vieläkö sinä opettelet, poikani, yhäkö, yhäkö, viisastumatta... - Ah, isä, minä olen vasta alulla... Mutta ole huoletta! Minä opettelen yhä... ja loppuun asti. Me tapaamme toisemme tutkintomme suorittaneina.”⁹⁴

Ivan sekainen ihailu todistaa isän olleen tavallaan oikeassa. Olavi on itsekin oppinut huomaamaan, että kaikki ajavat vain omaa etuaan. Isä on menestynyt lapamatojen ja loisien keskellä raadollisen mustavalkoisessa maailmassa, jossa menestyminen vaatii omantunnon tukahduttamista ja muuttumista pedoksi. Olavi ei milloinkaan pystyisi toimimaan tällaisessa maailmassa. Tunnettujen filosofien kirjat kainalossa viittaavat juuri hänen humaaniuteen ja hellämielisyYTEensä. Olavi päättääkin jättää suosiolla talot äitinsä hoiviin. Kaunokirjallisesta tuotannostaan Tihlä hyökkää kaikkein avoimimmin porvarillista yhteiskuntaa vastaan ehkä juuri *Ihmisiä*-romaanissa ja herra Kaislasen hahmossa. Julman kapitalismin toiminnan edellytykset ovat parhaimmillaan kaupungissa, jossa pärjätäkseen on omaksuttava sen materialistiset arvot ja pyrittävä kohentamaan vain omaa asemaa muista piittaamatta. Vain itse sortamalla muita on mahdollista menestyä yhteiskunnassa. Kaupunki on siis Tihlän tuotannossa pitkälti synonyymi porvarilliselle dekadenssille ja kylmälle kapitalismille, joka tuhoaa ihmiselle luonnollisen altruismin sekä puhtaan omatunnon. Verrattaessa *Leenin* ja *Hilman* varoituksen sisältämään traagiseen loppukohtaukseen, on *Ihmisten* loppu lähinnä epätoivoisen kyyninen.

2.4 Kustavi Nordström ja petolliset sosialistit

Kaikesta edellä sanotusta avautunee varmasti jo suuntaa antava käsitys siitä, miten Tihlä kokee ajan hengen ja sen muutokset. Hän kritisoi teoksissaan yhteiskunnassa yhä syvenevää eriarvoistumista sekä porvarillista sivistystä ja maailmankatsomusta. Hän ottaa lisäksi kärkevästi osaa keskusteluun nationalistisesta kansakäsityksestä. Kaikki edellä mainitut olivat keskeisiä aiheita työväenliikkeen kirjailijoiden tuotannossa. Kuvauksista löytyvät myös työväenkirjallisuudelle tyypilliset dikotomiat, joissa vastakkain asettuvat köyhät ja rikkaat sekä työläiset ja porvarit. Työväenliikkeen retoriikalle

---

⁹⁴ Tihlä 1916, 285.

tyypilliseen tapaan Tihlä näkee porvariston ja papiston päävihollisinaan.⁹⁵ Kuvaelma Helsingin Esplanadin elämästä *Leenissä* mukailee esimerkillisesti kautskyläisen porvariston vastaista luokkataistelun henkeä.

”Elämä on siirtynyt Esplanaadille, kaupungin sydämeen. Kahdentoista jälkeen on siellä hyvä tilaisuus tutustua helsinkiläis-ihmisten muotoihin. Tilapäisesti kulkee kävelijöiden joukossa joku työmies. Kalpeat kasvot ja hyvin muodostunut, ajatuksia kätkevä otsa tekee hänet kauniiksi, ylimyksestä erottaa häntä vain puku ja ulkonainen käytös. Elatuksen murhe pitää työmiestä laihana, taistelu tekee hänet viisaaksi ja tarkkakatseiseksi. Hienoston jäsentä estää lihomasta ja rumentumasta aisti. Jyrkän vastakohtan kummallekin tekee lihava keskiluokan jäsen. Porvari näkee hyvää ruokaa, hän syö, ahmii, hänen vatsansa kasvaa, hän ilettää sekä työmiestä, että herraa. Ylimys ei tahdo mitään huomata, työmies nykääse toveriaan ja nauraa. Isovatsainen ylpeilee häpeästään ja luulee työmiehen kadehtivan. Arvokkaana ja vaatimattomana esiintyy ylimysnainen iltapäivä-kävelyllään, vain tottunut silmä hänet huomaa. Pikku-rouvat ylpeilevät siellä, missä hän ei tahdo mitään huomiota herättää. He kulkevat pää pystyssä, loistavissa, mauttomissa puvuissa ja näyttävät kirkkaita alushameita ja pianon jalan mallisia sääriään. Joku laitakaupungin pimeä kaunotarkin uskaltaa joskus eksyä joukkoon. Hän herättää kiusallista huomiota, pysyisi poissa - - - ! Tai tohtii joku nuori mies risajoukosta harhautua syrjäiteiltä tänne. Nöyränä, pujahdellen hän pian kiirehtää pois, laidemmalle missä jälleen voi vapaasti hengittää.”⁹⁶

Työläinen kuvataan marttyyrimaisena selviytyjänä ja rinnasteisena ”ylimystöön”, kansakunnan kermaan. Porvaristosta taas tehdään pilkkaa ja sen edustajia kuvataan ahneiksi, ylpeileviksi ja iljettäviksi. Tihlää siis voisi tässä mielessä kuvailla hyvinkin tyypilliseksi työväenkirjailijaksi tai tendenssikirjailijaksi. Mielikuvaa lisäävät tuotannossa esiintyvät ajankohtaiset aiheet. Esimerkiksi isäntien ja vuokratilajelijöiden kärjistyviä välejä Tihlä kuvaa *Leenin* ohella *Kuopus-*kertomuskokoelman tarinassa *Häätö*. Tarinassa itära ilkeä isäntä tahtoo häätää torpparinsa Etelän Pietarin pois mailtaan, sillä tästä on tullut liian menestyksekkäs nousukauden myötä.

”- Etelän Pietarin täytyy sen sijaan jättää torppansa minulle, jatkoi isäntä, - torppa on lähellä ja siinä on hyvät viljelykset. Pietari on käynyt liian rikkaaksi ja kopeaksi. Hoh-hoh, että minä sallisin sellaista herraa mannuillani! Pois se! Minun maastani imee itselleen varakkuutta elättää viittä lehmää kuin mikäkin patruuna ja kouluttaa poikaansa herraksi. Minäkö sellaista sallisin. Saisin siitä Pietarin pojasta virkamiehen niskaani, jos laskisin asiat menemään niin kuin he tahtovat. Pois sen pitää Etelästä hyvällä tai pahalla... Jos alkaa oikeutta käydä kansani, niin pitkältäköpä se jaksaa, ei se minua voita, sillä kyllä Mikkolan isäntä jaksaa mennä keisariin asti, mutta menköönpä Etelä Pietari.”⁹⁷

Taustavaikuttimina tarinaan ovat epäilemättä olleet maalaistyöväen järjestäytyminen sekä paljon julkisuutta saaneet torpparilakot ja niitä seuranneet mielivaltaiset vuokratilajelijöiden häädöt. Maalaisisäntä esitetään despoottisena hahmona myös *Ihmisiä* – romaanissa, kun hän kieltää palkollisiaan osallistumasta paikallisen sosialistisen agitaattorin, Maahin Jalmarin, järjestämään kokoukseen.

⁹⁵ Ehrnrooth 1992, 285–286; Roininen 1993, 167–169.

⁹⁶ Tihlä 1907, 111–112.

⁹⁷ Alho 1910, 119–120.

Tihlän lokeroiminen vain työväenliikettä myötäileväksi tendenssikirjailijaksi olisi kuitenkin liian yksinkertaistava, eivätkä hänen näkemyksensä ole aivan niin yksioikoisia kuin ne alkuun näyttävät. Hän suhtautuu nimittäin hyvin kriittisesti myös suomalaisen sosialismin kehitykseen, tai tarkemmin sanottuna suhtautuminen näyttäisi lähdeaineiston perusteella muuttuvan hyvin kriittiseksi tutkimuksen kymmenen vuoden aikahaarukassa. Ero on selvä verrattaessa varsinkin *Leeniä* romaaniin *Ihmisiä*: *Leeni*-romaanista tuttua työväen ihannoitua ei enää näy, vaan teoksesta huokuu syvä pettymys työväenliikettä ja sen saavutuksia kohtaan. Vielä vuonna 1910 Tihlän romanttisessa maalaisidyllissä jalon ihmisihanteen ohella kukoistaa myös sosialismi: ”*Aate on selvä ja kirkas kuin kesäpäivän aurinko. Toveri, sosialisti on saman hengen lapsi ja sitä kohdellaan sellaisena.*”⁹⁸ *Ihmisissä* tästä konsensuksesta ja suoraselkäisen edistyksellisestä sosialismista ei ole enää havaintoa. Jokin puhdas on kadonnut jo maaseudultakin.

Tihlän kyyninen *Ihmisiä*-teos heijastelee ajan kirjallisuudelle tyypillistä pettymystä ihmiskunnan taantumukseen. Suurlakon jälkeinen innostus ja usko kansan kehitykseen vaihtui työväenliikkeen linjan jyrkkemisen, toisen venäläistämiskauden ja maailmansodan syttymisen myötä syvään pessimismiin.⁹⁹ Samalla kirja on myös ehdottomasti Tihlän Suomen tuotannon avoimesti poliittisin teos. Myös Palmgren huomioi Tihlän suhtautumisen muuttuvan työväenliikkeen suuntaan kriittiseksi viimeisessä romaanissa. Hän pyrkii selittämään sen maailmansodan pessimismin ohella jollain Tihlän omaan elämään liittyvällä henkilökohtaisella pettymyksellä. Lehtikirjoituksista tai elämäkerrallisista viitteistä ei kuitenkaan löydy kattavaa vastausta siihen, miksi Tihlä näyttää *Ihmisiä*-romaanissa vieraantuneen työväenliikkeestä.¹⁰⁰

Vastaus penseään suhtautumiseen saattaa löytyä viimeisestä romaanista itsestään. Käyttämieni esimerkkien valossa pettymys kulminoituu työväenliikkeen kansaa kokoavan ihanteen romuttumiseen. Sen suurella innostuksella ajamat yhteiskunnalliset uudistukset ovat hautautuneet kuppikuntaisen puoluepolitiikan alle, eikä liike ole onnistunut yhdistämään kansaa, kuten alkujaan on näyttänyt. Itse asiassa se on päinvastoin luonut yhä syvempää kuilua kansan rivien välille vihaa lietsovalla luokkataistelupillaan. Kohtaus, jossa punaiseen kirjaan ja Maahin Jalmarin sosialistisiin oppeihin perehtynyt talon työväki hyökkää kylän voudin kimppuun, on nähtävissä kritiikiksi maalaistyöväestön radikalisoitumista kohtaan. Vääränlainen porvarillista yhteiskuntaa hallitseva

---

⁹⁸ Hilda Tihlä: *Matkoilta II*. Työläisnainen 30/1910, 229.

⁹⁹ Roininen 2003, 253.

¹⁰⁰ Palmgren 1966, 238-239. Tihlä purki pettymystään sotaa käyvään maailmaan monessa lehtikirjoituksessa. Kts. Hilda Tihlä: *Pyhä pelko*. Vapaa Ajatus 17-20/1914, 233; *Peto ulvoo*. Vapaa Ajatuksen joululehti 1915, 202-203; *Sodan syyt*. Vapaa Ajatus, 11-14/1917, 171-173.

sivistys ei ole siis ainoa kansaa jakava tekijä, vaan yhtä lailla siihen ovat syynä väkivaltaan yllyttävät agitaattorit. Tarinan suurin kelmi paljastuukin lopulta nimenomaan sosialistien leiristä. Olavin eno Kustavi Nordström näyttäytyy alkuun kirjassa porvarillisen yhteiskunnan rappion ylevänä kriitikkona ja oikeaoppisen luokkataistelun äänitorvena.

”Kustavi Nordström ei löytänyt mitään hyvää nykyisestä yhteiskuntajärjestelmästä. Kaikissa sen toiminnoissa oli kätetty sivutarkoitus, ovela juoni. Rehellisyys oli keino, jolla rehellinen petti epärehellistä, uskonnollisuus koukku, jolla oli hyvä kansanmerestä kalastaa etuja itselleen. Oli turhaa etsiä muita selityksiä kapitalistiselle toiminnalle. Kaikki porvarilliset hyveet olivat pelkkiä verhoja, joiden takana tehtiin oman edun suunnitelmia. Oikeudellisuus! Pennin varkaita varten pitää yhteiskunta yllä mahtavaa poliisilaitosta ja vankiloita, jotta kansa katsoisi silmänsä sokeiksi oikeuden voimaan ja unohtaisi, että järjestelmä itse on suurin rikollinen. Nyt kuitenkin ovat kansan enemmistön silmät auenneet. Petetyt joukot heristelevät korviaan, ja sitten...”¹⁰¹

Olavi vakuuttelee itselleen vimmatusti Kustavi-enon olevan oikeassa, ja uusi aika nousee uljaana Olavin mielessä. Luokkataistelun päätyttyä epäoikeudenmukaisuus olisi tiessään ja iloisina ihmiset voisivat keskittyä työhönsä. Isän autoritaarinen porvarillisuus yhdessä Nordströmin agitaation kanssa saavat Olavin lopulta vakuuttuneeksi enon asian oikeellisuudesta ja jaloista tarkoituspelistä. Hän päättääkin lähteä mukaan enon ja tämän toverin, maisteri Saaren perustamaan sosialistiseen julkaisuun *Väljillä Vesillä*. Saaren ja Nordströmin kiihkeän suostuttelun jälkeen Olavi suostuu ottamaan epäedullisen lainan isän pahimmalta kilpailijalta ja vihamieheltä. Rahat saatuaan miehet alkavat kuitenkin käydä kiistaa siitä, kenelle ne kuuluvat ja kuka heistä on oikeutettu viemään taistelusanomaa kansan riveihin.

”Olavia tukahdutti, ahdisti, inhotti. Heitä oli siinä kolme miestä... ihmistä... mutta mihin oli kadonnut se jokin, mikä teki heidät sivistyneiksi? Se siunausta ja onnea tuottava jokin, mitä nimitetään tiedoksi ja valistukseksi ja mitä he olivat aikeissa levittää kansan syviin riveihin? Se oli kuin poispyyhkäisty... ja he riitelivät siitä, kuka sitä saisi levittää! He, kolme veijaria, jotka kaihoivat toistensa katseita, peläten niistä näkevänsä oman alastomuutensa. Viisituhatta markkaa oli paljastanut heidät... Mitätön summa! Olavi otti sen taskustaan ja heitti pöydälle. Poistuessaan hän vilaukselta näki, miten neljä kättä hätäisesti ojentui rahaa kohden. – Sudet, - mutisi hän kulkiessaan ulos kadulle.”¹⁰²

Tihlä sanoutuu viimeisessä romaanissaan suorasanaisesti irti ortodoksisesta materiaa korostavasta luokkataistelusta, jonka tieltä inhimillinen altruismi on saanut väistyä. Erityisen vastenmieliseksi hän kuvaa materialistisen luokkataistelun periaatetta, jossa kollektiivinen luokka korostuu yksilön kustannuksella ja pahan lähteeksi käsitetään ainoastaan kasvoton porvarillinen yhteiskunta tai kapitalismi.¹⁰³ Vanha viholliskuva iljettävästä porvarista saa *Ihmisiä*-romaanissa rinnalleen

¹⁰¹ Tihlä 1916, 137.

¹⁰² Tihlä 1916, 205–206.

¹⁰³ Työväenliikkeen pyrkimyksenä ei ollut niinkään yksilöityminen. Ihanteena oli pikemminkin työhön, aatteeseen ja kollektiiviin sitoutunut työläinen, jossa itsetietoisuus oli alistainen luokkatietoisuudelle. Vallankumoukseen tähtäävän joukkoliikkeen tärkeimpänä tehtävänä oli taistelukunnan ylläpitäminen ja sen voima piili yksimielisyydessä. Agitaatioissa yksilöityneet viholliskuvat korvautuivat monesti kasvottomalla kapitalismilla tai taantumuksella. Ehrnrooth 1992, 372–373, 278–280, 395–398.

väljähtyneellä aatteella ratsastavan opportunistin. ”*Vihan puna poskilla*” saarnaavat sosialistien etujoukot syyllistyvät itse täysin samoihin rikoksiin kuin vihollisensa ja edustavat näiden tavoin taantumusta. Demonisoimalla porvarillista yhteiskuntaa he peittävät omat mielivaltaiset tekonsa ja kansan nimissä syyllistyvät sortoon ja väkivaltaan. Pettymys kiteytyy kohtauksessa, jossa Olavi saa enoltaan kuulla maisteri Saarnen käyttäneen hyväkseen alaikäistä tyttöä ja hylänneen tämän sen jälkeen oman onnensa nojaan.

”- Te ette siis todellakaan tiedä, että maisteri... - Vietteli tytön, - keskeytti Nordström kyynillisesti hymyillen. - Viidentoista vuotiaana, - huomautti Olavi. - Niin, - myönsi eno. - Te tiesitte sen? - Tiesin; entä sitten? - Te tiesitte, että hän raiskasi lapsen ja jätti hänet sitten hysteerikkona jatkamaan aloitettua uraa. Mitä te siitä arvellette? - Siitä ei kannata arvella mitään. - Se siis ei teidän mielestänne ole mitään? - Sitä en ole sanonut. Mutta minä en painosta yksityisiä tapauksia, kun koko yhteiskunta – järjestelmä... - Silläkö te kuittaatte lurjustekojanne! Teille on siis yhteiskunta puolustuksena ja verhona vaikka mihin! Ja mikä on se yhteiskunta, se mörkö... - Pyydän, älä kiivastu. Keskustelkaamme tynnosti, niin pääsemme parhaiten selville toistemme tarkoituksista. Niin, mikäkö se yhteiskunta on? Se on juuri tämä porvarillinen yhteiskunta... - Ja se vapauttaa teidät mieskohtaisesta kunniantunnosta? - Se on kasvattanut meidät siksi, mitä me olemme – ei mitään muuta. Meidän siveellinen ryhtimme on juuri siinä, että me emme teeskentele itsellemme hyveitä, joita meillä ei ole. - Ja te nousette sitten puhujalavoille ja julistatte vihan puna poskilla yhteiskunnalle tuomiota Joonas Hookananpojan näyn mukaan... ja kansa luottaa teihin. - Meihin niin, Nordström pöyhittäisi ja naputti sormellaan ”Väljien Vesien” näytenumeroa, - meihin se luottaa, esiinnyimme sitten puhujalavoilla tai lehden palstoilla – sillä niin huonoja kuin poroporvarien mielestä olemmekin... sehän on luonnollista... niin me kuitenkin herätämme kansan tajuihinsa ja sitten... - Ja sitten, keskeytti Olavi katkerasti nauraen, - sitten te istutte lujina satulassa ja vihaatte ja pelkääte vuorostanne jokaista uudistavaa liikettä.”¹⁰⁴

Sosialismi ei ole kyennyt irtautumaan porvarillisesta ajatusmaailmasta, päinvastoin. Itsekäs materialismi on leimallista myös itseään sosialisteiksi kutsuville, jotka aatteen varjolla pyrkivät tavoittelemaan vain omaa etuaan. Raha paljastaa vannoutuneimmankin sosialistin todellisen luonteen ja aate näyttäytyy valheellisena. Tihlä pitää näiden sosialistien petosta jopa pahempaan kuin avoimesti riistäjiksi tunnustautuvia. Tämä käy selväksi verrattaessa Olavin isän ”*uljaan pedon*” persoonaa Nordströmin ja maisteri Saarnen vehkeileviin ja epärehellisiin hahmoihin. Herra Kaislasen kuoltua eno työntyy mukaan talojen hallinnointiin. ”*Sirkustemppuja käytellen*¹⁰⁵” on Nordström saanut suuret kansanjoukot seisomaan aatteensa takana, mutta vallan kasvettua ovat kaikki aiemmat ihanteet unohtuneet. Hänestä muovautuu vähintäänkin yhtä piittaamaton porvarillisen yhteiskunnan luomus kuin vanhasta herra Kaislasesta. Olavi luonnehtii enon persoonan näyttävän ”*sattuvan esimerkin loisesta, joka likaisena ja viekkaana eläytyy sinne, missä elämä suurimpia aatteitaan kuohuttaa.*”¹⁰⁶ Enon hahmossa Tihlä tuo esille kyllästymisen tyhjyyttä kumiseviin korulauseisiin, joilla nämä *kansantribuunit* – kuten Olavi heitä luonnehtii – ajavat vain omaa etuaan. Heidän puheensa on niin tyhjänpäiväistä, että he eivät ansaitse Tihlältä enää edes

¹⁰⁴ Tihlä 1916, 237–238.

¹⁰⁵ Tihlä 1916, 282.

¹⁰⁶ Tihlä 1916, 282.

vastaväitteitä. Näin myös Olavi hiljenee enon taas aloittaessa tutun päätöksen yhteiskunnallisista uudistuksista korean huoneiston teesalissa.

Tihlä katsoo, että porvarillisen yhteiskuntajärjestelmän korvautuminen valheelliselle aatteelle pohjautuvalla sosialistisella järjestelmällä ei voi muuttaa vallitsevia oloja, vaan ainoastaan vallanpitäjiä. Olavin suulla esitetyt purkaukset on kohdistettu nimenomaan sosiaalidemokraattisen puolueen johtavaan eliittiin, joka pyrkii toimimaan koko kansan edusmiehenä. Tihlä pitää pöyristyttävänä sitä, miten pieni puolueen johtopiiri voi ottaa oikeudekseen määrätä sosialismin ainoan oikean opin ja korostaa, että mitään todellista kansan sielun tavoittavaa virallista linjaa ei lopulta ole olemassa. Tihlä siis peräänkuuluttaa ihmisläheistä sosialismia ja korostaa henkilökohtaista moraalialia, jossa luokkastatus on toisarvoinen. Edellä sanottu korostuu vielä Olavin henkilöhaamossa. Hän nimittäin on sivistynyt ylioppilas ja porvariluokan edustaja. Olavin mietteissä paljastuvat inhimilliset ja moraaliset hyveet, joiden toteuttamiseen hän pyrkii vaihtelevalla menestyksellä. Olavin kompleksisessa haamossa Tihlä purkaa tuntojaan siitä, kuinka turhauttavaa ja vaikeaa näitä hyveitä on käytännössä toteuttaa modernisoituvan yhteiskunnan murroskauden aatteitten ristipaineessa.

Kuva petollisista sosialisteista ja altruististen ajatusten esiin tuominen porvaristaustaisen Olavin kautta ilmentävät Tihlän häilyvää ja ristiriitaistakin suhtautumista työväenliikkeen ideologiaan ja viittaavat omaan epävarmaan asemoitumiseen suomalaisessa luokkayhteiskunnassa. Vaikka Tihlä toisaalta suomiikin *Ihmisiä*-romaanissa sosialisteja vihanlietsonnasta kasvotonta kapitalismia vastaan, intoutuu hän paikoin itse samaan retoriikkaan. Esimerkiksi maailmansodan syypääksi hän näkee määrittelemättömän kapitalismin ja varsinkin Venäjän 1917 vallankumousten jälkeen hän tempautuu mukaan vallankumoushurmokseen¹⁰⁷. Omaa poliittista aatettaan Tihlä heräsi pohtimaan kansalaissodan jälkeisen vankilakokemuksen myötä. Hän totesi, ettei koskaan Suomessa ollessaan varsinaisesti tuntenut täysin seisovansa työväenliikkeen pyrkimysten takana, vaikka sympatiat olivatkin työtä tekevän luokan puolella. Niinpä Leninin epävarmaa identiteettiä sekä *Kuopuksen* Hermannin ja *Ihmisiä* Olavin käymää Jaakobin painia voi todennäköisin syin pitää tilityksenä Tihlän omista sisäisistä ristiriidoista. Venäjän–Karjalassa asuessaan hän itse haastattelussa purki 1900-luvun kahden ensimmäisen vuosikymmenen ristiriitaisia poliittisia tuntemuksiaan:

”Sitä (vankilaa MK) ennen oli elämäni hämärää ja hapuilevaa. Olin vallankumouksellinen, kuuluin parisen vuosikymmentä työväenjärjestöihin, pidin puheita, kirjoittelin, olin silloin tällöin hehkuvan innostunut, mutta

---

¹⁰⁷ Hilda Tihlä: *Sodan syyt*. Vapaa Ajatus 11–14/1917, 171–173.

sittenkin... Toinen polveni notkahteli riistäjäluokan kulttuurille. Sen luokan jäsenet olivat mielestäni kehittyneitä eivätkä läheskään niin rakoja kuin työläiset. Herrasluokan hienot tavat hivelivät tunnettani, ja koetin tehostaa niitä maaseudun työvälle. Olin yläluokan jäsen, jota tunnesyyt pakottivat olemaan työväen riveissä.”¹⁰⁸

Diplomityön Petroskoin Karjalais-suomalaisen valtion yliopistoon tehnyt Tanja Gavrilova toteaa, että *Ihmisiä*-romaanissa ”*tulee ilmi Hilda Tihlän pikkuporvarillinen, reformistinen maailmankatsomus. Hänen ajatuksensa mukaan, vain reformien avulla, on parannettava yhteiskuntaa Kansan valistaminen, yhteiskunnan paheiden kritiikki, ovat niitä keinoja, joiden avulla tuo parannus suoritetaan. Kansan valistajien, kuten tekijä osoittaa, on oltava lähtöisin itsensä kansan keskuudesta.*”¹⁰⁹ Hän pitää Tihlän maltillista reformistisuutta teosten merkitystä ja taiteellista arvoa alentavana tekijänä ja kuvailee 1910-luvun Suomen tuotantoa Tihlän taantumuskaudeksi, jossa hän ei tarpeeksi osoita työväenaatteelle ominaista taistelutahtoa.¹¹⁰ Vaikka Gavrilovan kirjoitus onkin täynnä neuvostoaatteen paloa ja kommunistisen ideologian värittämää arvotusta, osuu hän silti tavallaan täysin oikeaan. Sydämen sivistys ja yhteiskunnalliset reformit ovat nimenomaan sitä, mitä Tihlä Suomen vuosinaan kaipasi väkivaltaisen luokkavallankumouksen sijaan. Tätä päätelmää tukevat hänen omien Karjalassa annetun haastattelun lisäksi myös *Ihmisiä*-romaanin sosialistihahmot sekä ihmisläheisiä arvoja edustavat porvarilliset ylioppilaat. Vielä selvemmin Tihlän pesäero ortodoksiseen luokkataisteluun tulee ilmi tarkasteltaessa tuotannon välittämää uskonnollista maailmankuvaa, joka ei sopinut yhteen puoluejohdon uskonnonvastaisen linjan kanssa. Ehkä Tihlä tästä näkökulmasta katsottuna siis todella oli työväenaatteen kerettiläinen, kuten Raoul Palmgren esittää.

3. Puhdasta uskoa etsimässä

3.1 Luonnonuskolla kirkkoa vastaan

Perinteisen yhtenäiskulttuurin väistyessä yksilöllisyyttä korostavan aatemaailman tieltä ja aineellisen todellisuuden muuttuessa myös henkinen maailma muuttui. Yhteiskunnan modernisoitumisprosessissa olikin kysymys pitkälti uskonnollisen maailmankuvan muutoksesta. Tärkeinä uuden maailmankuvan jäsentäjinä rahvaan piirissä olivat alkujaan naisjohtoiset ekstaattiset herätysliikkeet, jotka kuitenkin 1800-luvun lopulla alkoivat integroitua kirkkoon ja saivat samalla nationalistisia ulottuvuuksia. Jumalan edessä uhrautuminen alkoi rinnastua uhrautumiseen isänmaan puolesta ja fennomaanisesta talonpojasta muodostui nöyrän Jumalaa pelkävän uskovaisen

¹⁰⁸ Ote Tihlän haastattelusta Itä ja Länsi-lehdessä vuodelta 1926. Palmgren 1966, 230.

¹⁰⁹ Gavrilova 1956a, 30.

¹¹⁰ Gavrilova 1956a, 16, 30.

ihannekuva. Kansallistunnon noustessa vanha luonnolliseksi käsitetty mystinen primitiivisyys joutui törmäyskurssille kirkkojohtoisen kristillisyyden kanssa. Yhdessä sivistyspyrkimysten kanssa sääty-yhteiskunnan hierarkkisuuteen tiukasti tarrautuva fennomaaninen sivistyneistö pyrki luomaan papiston ja kirkon avittamana holhousjärjestelmän, jossa se itse määritteli kansallisen identiteetin rakentumisen ehdot. Papisto ja kirkkokristillisuus olivat sidoksissa vanhasuomalaiseen puolueeseen, johon taas talonpoikainen ja uskonnollinen kansa pitkälti samaistettiin. Myös rahvas kansa alkoi lähentyä valtiollista nationalismia; se tuli vähitellen tietoiseksi omasta roolistaan ja merkityksestään sivistyneistön hahmottelemassa kansallisessa tehtävässä. Valtionuskonnon leviäminen tarkoitti sitä, että feminiiniseksi käsitetty ekstaattisuus siirrettiin syrjään maskuliinisen luterilaisen valtionkirkon määrittelemän oikeaoppisen kansallisuuskon tieltä. Ekstaattisuus leimautui naiselliseksi höperyydeksi ja perifeeriseksi pimeäksi ilmiöksi, joka tuli kitkeä pois. Nationalistinen eliitti korosti luterilaisen kirkon roolia kansallisen identiteetin rakentamisessa ja sivistyneen, itsenäisen ja valtiokelpoisen kansakunnan kasvattamisessa.¹¹¹ Kirkon ohella feminiinisen ekstatismien kitkemiseen osansa toi tiede. 1800-luvulla nopeasti kehittyneen maskuliinisen järjen hallitseman lääketieteen piirissä kansanparantajien, naissaarnaajien ja henkimaailman välittäjien – spiritualistien – pelättiin levittävän sairauksia ja lietsovan kuulijoita hysteriaan, jolloin mielenterveyden lisäksi vaarassa oli henkilön siveellisyys.¹¹²

Tihlä seuraa erityisellä tarkkaavaisuudella yhteiskunnassa tapahtuvaa henkisen maailman murrosta. Maaseudun sivistyksellisen kehityksen kuvauksen ohella, tai paremminkin sen osana, *Leenin* Aartolahteden kylään sijoittuvassa ensimmäisessä puoliskossa pääpaino on juuri uskonnollisessa ja elämänfilosofisessa pohdiskelussa. Aartolahden kautta Tihlän esittämä yhteiskunnallinen talouden ja sivistyksen kehityskertomus saa rinnalleen kuvauksen siitä, kuinka vanha uskonkäsitys sai väistyä oikeaoppisen isänmaallista sivistystä painottavan kirkkokristillisyyden tieltä. Aartolahdella tämän saa kokea vanha näkijäeukko, joka joutuu sivistyneitten kyläläisten ivan ja pilkan kohteeksi. Eukon hahmo symboloi primitiivistä ja mystiseksi käsitettyä maailmankatsomusta, jolle sivistyksen saapuessa ei ole enää sijaa ja jonka tukahduttamisessa jopa yksilön sortaminen on sallittua kansallisen hengen ja kehityksen nimissä. Alla olevan katkelman viittaus ”*Kalevan kauniiseen kansaan*” osoittaa, että kritiikki on suunnattu ennen muuta fennomaanista sivistyneistöä vastaan. Samalla Tihlä kritisoi kirkon ajamaa ideologiaa, sillä fennomaanit operoivat politiikassa

---

¹¹¹ Harmainen 2010, 26; Leskelä-Kärki 2006, 218; Mäkelä et al. 1989, 68–69, 81–83, 135; Sulkunen 1986, 205–219; Sulkunen 1999, 93–99, 134–135.

¹¹² Owen 1989, 139–142.

yhteistyössä papiston kanssa ja pyrkivät istuttamaan kansaan kirkon määrittelemää kristinoppia osana poliittista ohjelmaansa¹¹³.

Taikojen ja muiden ylenluonnollisten tapausten uskomista pidettiin suurimman tietämättömyyden merkinä. Niinpä muuan eukko, joka sanoi näkevänsä aaveita ja tietävänsä tulevia asioita joutui perin huonoon huutoon sivistyneiden taholta. Hän oli saanut maineensa siitä, että oli kerran ennustanut suuren onnettomuuden uhkaavan muuatta taloa. Talo olikin palanut ja sen mukana talon pienin lapsi. Mikään noita hän siltä ei sanonut olevansa, näkijä vain, eikä kukaan ollut ennen valistuksen tuloa häntä noitana pitänytäkään. Nyt hän tuon tuostakin sai kuulla olevansa pimeyden lapsi, jonka valistus oli tuominnut kuolemaan. Opettajatar selitti koululapsille, miten kauan velhot ja noidat ovat pitäneet kansaa pimeydessä. Hän istutti lapsiin sitä tuntoa, että koulujen avulla sorretaan velhojen valta ja että Suomeen, tähän Kalevan kauniiseen kansaan istutetaan uusi, valon ja tiedon henki. Eikä opettajatar paljon huolinut siitä, että pojan-veitikat kiusailivat ja pilkkasivat vanhaa näkijä eukkoa.”¹¹⁴

Leenin päähenkilön Pikku-Leenan maailmankatsomus pohjautuu sekin kirkkokristillisyydelle vastenmieliseksi muodostuneeseen mystisiä elementtejä sisältävään luonnonuskoon. Kymmenvuotiaan Leenan usko on rakentunut sisäsyntyisesti ympäröivän luonnon inspiroimana. Leenan käsitys maailmasta on vahvasti panteistinen, sillä hän näkee elämää kaikkialla. Jopa porstuan ovi ja pihalla seisova aidan seiväs heräävät eloon lapsen mielessä. Leenan luonnonusko kuvastaa mitä todennäköisimmin Tihlän omaa suhdetta ympäröivään luontoon, jota kohtaan hänen kerrottiin tunteneen syvää, lähes harrasta kunnioitusta. Kaikissa Gavrilovan tekemissä haastatteluisa haastateltavat muistavat mainita hänen erikoislaatuisen kiinteän suhteensa kasvi- ja eläinkuntaan¹¹⁵.

Leena on myös tutustunut muorin kertomusten kautta kristilliseen käsitykseen Jumalasta ja paholaisesta sekä taivaasta ja helvetistä. Hän ei kuitenkaan ole päässyt vielä kuulemaan Jumalan sanaa oikeassa Herran huoneessa aidon papin julistamana. Näin ollen kristillinen oppi on läsnä Leenan arkisessa elämässä sekoittuneena muinaisiin metsänhenkiin ja haltioihin. Saatuaan ensimmäiset kengät Leena on lopulta myös kelvollinen kirkkoon. Muorin tarinoiden vaikutuksesta hänen mielikuvituksessaan kirkko on saanut mahtavat mittasuhteet ja hän on kuvitellut sen taivaalliseksi Jumalan huoneeksi. Kylän puisen kirkon eteen päästyään on hän kuitenkin ”[...] *pettynyt ja tunsi katkeruutta koko kirkkoa kohtaan.*”¹¹⁶ Vielä suurempi järkytys Leenalle on

---

¹¹³ Mustakallio 1983, 61–65, 469–470.

¹¹⁴ Tihlä 1907, 70.

¹¹⁵ Esimerkiksi Tihlän kanssa jo Suomessa ystäväystynyt Aura Kiiskinen kuvaili hänen luonnettaan: ”Hildan luonteen erikoisuutena oli rakkaus luontoon ja eläimiin [...] Hilda piti niin kovasti luonnosta ja sen kasveista, ettei pihalla kasvavia puita saanut sormellaankaan liikuttaa. Ei saanut millään muotoa talloa nurmikkoa. Hän piti kukista, mutta rikkaruohojakaan ei saanut liikuttaa. – Kasvakoot, -- Oli Hildan tapana sanoa [...] Samoin ei saanut liikuttaa takiaista ja pirtin likellä olevaa muurahaispesää.” Gavrilova 1956 b, 3, 526/69 KA. Myös lehtikirjoituksissaan Tihlä tuo esille läheisen suhteensa luontoon ja maaseutuun. Kts. Hilda Tihlä: *Kevät Vapaa Ajatus* 8/1911, 59–60; *Nuorten nurkka*. *Vapaa Ajatus* 7/1915, 106.

¹¹⁶ Tihlä 1907, 31.

alttaritaulun Jeesus, joka onkin vain ”(L)aiha, ruma, pitkäjalkainen mies, jonka kaula oli likanen ja kädet harallaan.”¹¹⁷ Kirkon julistama oppi ei Tihlän tarinassa muuta vain uskonnollista käsitystä, vaan mullistaa ihmisen maailmankuvan kokonaisvaltaisesti. Ensimmäisellä kirkkomatkalla Leenan sielunelämästä on kadonnut jotain aitoa ja puhdasta:

”Jumala- ja taivas-käsite sai Leenan ensimmäisen kirkkomatkan jälkeen aivan toisen muodon. Korkea, laeva, huikaisevan kirkas taivas muuttui suureksi, saviseinäiseksi huoneeksi, jossa oli paljon kuluneita, maalaamattomia penkkejä. Jyrisevästä, kiukkuisesta ja ankarasta Jumalasta oli tullut vanha, lihava, pulleasilmäinen mies. (Kylän rovasti MK) Jumalansana oli tavallista nukuttavaa lukua. Ensimmäinen kirkkomatka teki tuntuvaan vaurion tytön kirkkaaseen ja ehjää haave- ja tunne-elämään. Porstuan ovi ja pihapihlaja eivät enään saaneet elämää ja kissastakin oli tullut tavallinen, naukuva eläin.”¹¹⁸

Kirkkojohtoinen luterilaisuus ja sen lähetystyö eivät onnistuneet kitkemään vanhaa kansanuskoa kokonaan, vaan se eli kristillisyyden kanssa vahvasti rinnakkain varsinkin perifeerisillä alueilla. Uskomukset syrjäseuduilla eivät pohjanneet vain kirkon opetuksiin, vaan uskonkäsitys muotoutui paikallisesti syntyneistä omalaatuista yhdistelmistä. Näissä uskonkäsityksissä korostuivat noitien, tietäjien ja shamaanien roolit arkitodellisuuden ja tuonpuoleisen välittäjinä.¹¹⁹ Vanhan ekstaattisen kansanuskon ja kristillisyyden ristiriitaisesta kohtaamisesta on kysymys myös *Metsäkyliltä* kertomuskokoelman toisessa tarinassa *Noidan neuvo*. Tarinassa Patalan maatilän emäntä on kuollut, mutta palannut taloon kummittelemaan. Paikallinen saarnamieskään ei siunauksillaan saa henkeä rauhoittumaan ja isäntä kääntyy paikallisen noidan, Mellan puoleen. Tihlän tarina on pääasiallisesti kuvaileva kertomus syrjäkylien arkisesta kristillisen ja pakanauskon rinnakkaiselosta, jossa jopa taloa siunaava uskonlähettiläs Sylvester joutuu katkerana myöntämään, ”että Mellan noita pimeiden voimien avulla vuodessa teki enemmän ihmeitä, kuin hän ja pappi yhteensä koko elämässä”¹²⁰. Kertomuksesta välittyy kuitenkin myös kriittinen sävy. Saarnaaja Sylvester nimittäin toteaa ylimielisesti, ettei kirkon julistamassa puhtasoppisessa Jumalan sanassa tai sen lähettiläessä ole itsessään mitään vikaa, vaan syy pimeiden voimien läsnäoloon on ”tämän kovakorvaisen niskurikansan”¹²¹.

Sokea Mella itse taas on reliikki menneisyydestä, joka *Leenin* näkijäeukon tavoin on nuorempien ja sivistyneitten pilkan kohteena. Hän edustaa väistyvää maailmankuvaa ja kansanuskoa, joka vähitellen on hiipumassa kokonaan pois. Tarinassa vanha shamanistinen uskonkäsitys on jotain aitoa ja alkuperäistä, kun taas kirkollinen kristillisuus vain epäaito uskonnon korvike. Sokeana

---

¹¹⁷ Tihlä 1907, 32.

¹¹⁸ Tihlä 1907, 33.

¹¹⁹ Sulkunen 1999, 123–126.

¹²⁰ Tihlä 1909, 78.

¹²¹ Tihlä 1909, 78.

Mella on vapaa petollisesta aistimaailmasta ja transsitilaan vaipuneena hän kykenee kommunikoimaan tuonpuoleisen kanssa. Transsendenssi mahdollistaa todellisuuden ”näkemisen”. *Noidan neuvo* kritisoi näin kirkon aggressiivista lähetystyötä, jossa se itsevaltaisesti määrittelee oikean uskon, joka todellisuudessa pönkittää vain kirkon valtaa ja kartuttaa saarnamiesten omaisuutta. Otaessaan esiin saarnamiehen ja rahvaan välisen suhteen, Tihlä huomioi jälleen kirkollisen uskon kietoutumisen kansallisuuskysymykseen ja pappien kytköksen fennomaniaan. Kirkon poliittisuutta ja maallisuutta hän korostaa vielä Mella-noidan äänellä, kun tämä toteaa Patalan isännälle saarnamiesten ja pappien siunauksen olevan hyödytön tuonelassa, sillä se on rahalla ostettavissa. Kirkkokriittisen asenteen ohella hahmojen luonnonusko sekä tarinoille tyypillinen henkimaailman sekoittuminen elämissä maailmaan¹²² ovat osoituksia Tihlän kiinnostuksesta spiritualismiin, jossa muun muassa transsitilassa tapahtuva henkimaailman kanssa kommunikointi, henkiparantaminen sekä selvänäkö olivat keskeisessä asemassa.¹²³

Vaikka kirkon levittämään kristillisyyteen kohdistui kritiikkiä ja uskonto sai paikallisesti omaleimaisia muotoja, oli luterilaisella valtionkirkolla joka tapauksessa vahva johtoasema kansan arvoperustan sekä yhteiskunnan sääntöjen määrittelijänä. Kirkon sakramenttien suorittamatta jättäminen johti joidenkin kansalaisoikeuksien menettämiseen, vaikka kirkosta eroaminen oli sallittua ja uudet protestanttiset kirkot oli sallittu vuosien 1870 ja 1889 lakiuudistuksissa. Esimerkiksi ilman konfirmaatiota ja rippiä oli turha hakea laillista avioliittolupaa.¹²⁴ *Leenissä* Pikku-Leenan muorilta välittyneessä maailmankuvassa kaikkea ohjaa jumalallinen sallimus ja täydellinen alistuminen sen edessä. Jumala taas rinnastuu muorin maailmankatsomuksessa kirkkoon, jonka edustajana Aartolahdella toimii kunnioitettu ja pelätty rovasti. Kirkolliset sakramentit myös sääntelevät sallimusta ja sielun kohtaloa kuoleman jälkeen. Ilman kirkon hyväksymää kastetta tai sen toimittamaa rippiä sielu on auttamatta altis pahoille hengille ja tuomittu automaattisesti kadotukseen. Kylän laidalla asuva erakkoeukko, Ruunankummi, on kylän juoruilevien akkojen mukaan elävä osoitus sielunvihollisen vallasta kirkon sakramenttien ulkopuolelle jääneisiin ihmisiin nähden. Ruunankummi ei ole suorittanut kirkollista rippiä ja on siksi joutunut tekemään liiton paholaisen kanssa.

---

¹²² Tihlä käsittelee aihetta useassa teoksessa. Esittelemieni tarinoiden ohella tuonpuoleisen ja elämissä maailman välinen raja on häilyvä esimerkiksi kertomuksessa *Lauantai-ilta metsämailla* (1910), jossa talon väki kokoontuu pirttiin kertomaan toisilleen kauhutarinoita.

¹²³ Maskuliinisen kulttuurin hallitessa erityisesti naisille spiritualismi oli tärkeä uskonnollisen identiteetin rakentamisen kanava. Henkimaailman kautta he ilmensivät omaa voimaansa ja naiseuttaan. Naisellisuuden passiivisuus kääntyi voimaksi, kun he toimivat välittäjinä aisti- ja henkimaailman kommunikaatiossa. Naisellisuus antoi leimansa myös miespuolisille spiritualisteille. Owen 1989, 6–10. Spiritualismista lisäksi Esim. Leskelä-Kärki 2006, 258–262.

¹²⁴ Haapala 1995, 36–38; Harmainen 2010, 31.

Sekä *Leeni* että *Noidan neuvo* hyökkäävät kirkon yhteiskunnallista auktoriteettia vastaan. Teoksissa kirkkojohtoinen kristinusko näyttäytyy suvaitsemattomana alistajana, joka tiukassa kontrollissa kansa elää. Ruunankummi ja Mella-noita edustavat marginaaliryhmää, joka ei alistu kirkon tarjoamaan muottiin. Hintana alistumattomuudesta heidät on paitsi erotettu kirkon yhteydestä myös eristetty kokonaan oman sosiaalisen yhteisönsä ulkopuolelle. Molemmissa teoksissa Tihlä kyseenalaistaa myös kirkon oikeuden puuttua henkilökohtaiseen uskonkäsitykseen ja toimia yksinoikeutettuna jumalan edustajana. Varsinkin Pikku-Leenan kirkkokäynnin jälkeinen uskonkäsityksen muutos riisuu kirkon täysin kaikesta mystiikasta ja palauttaa sen takaisin oikeanlaisiin mittasuhteisiin. Kirkko ei ole mikään jumalallinen voima, vaan ainoastaan maallinen instituutio, jossa toimivat tavalliset ihmiset.

Kristillisen maailmankatsomuksen ahdistuksen ruotiminen kulminoituu vuoden 1911 *Jumalan lapsia* kertomuskokoelman tarinoissa *Saarnaaja* ja *Vanki*. *Saarnaajan* päähenkilön, nuoren Juhon, maailmankuva on lähes identtinen *Leenin* Pikku-Leenan ja *Kuopuksen* nuoren Hermannin kanssa. Luonto näyttäytyy heille kaikille jumalallisena, kunnioitettavana ja jopa pelottavana voimana. Lisäksi lapsen konkreettinen usko on alkuun heidän jokaisen kohdalla viatonta, puhdasta ja luonnollista. Ehkä perusteellisimmin kaikista Tihlän tarinoista luonnon jumalallisuutta kuvaa juuri *Saarnaajan* kohtaus, jossa Juho eksyy metsään marjaretkellään. Mystisessä luonnossa ei ole erotettavissa hyvää tai paha, vaan luonnon kaikki elementit ovat erottamattomasti kietoutuneita toisiinsa. Luonto muuttaa hetkessä muotoaan kauniista pelottavaksi. Ihminen on täydellisen kykenemätön hallitsemaan omalakisista luonnonvoimia mutta samalla myös erottamattomasti yhteydessä niihin.

”Katse on tarttunut onkaloon, joka on vuoren kylässä. Entä jos siellä on susi? Varmasti onkin! Vuorien rotkoissahan sudet asustavat ja sieltä väijyvät, vaanivat... Pieni sydän alkaa pelosta sykkiä. Maailma käy niin ahtaaksi. Ahdistus humisee puissa, ilmassa. Pilvien joukosta eräs on kasvanut suunnattoman suureksi, sinisen mustaksi ja pian se peittää auringon... Uskomattoman nopeasti on metsä muuttanut muotoaan. Se aivan kuin vapisee... Suuret jättilläisvoimat uhkaavat tarttua siihen ja repiä sitä... Taivaan laki on aivan musta. Sieltä kuuluu jyrinää. Jumala ajaa uusilla rattailaan, hevosten kaviot iskevät tulta. Juho on kyyryksillään suuren kuusen alla. Alkaa sataa, pilvet, äskeiset, kauniit pilvet itkevät pelosta ja kauhusta. Jospa putoaisi Jumalan oriin kaviosta salama ja iskisi Juhoa otsaan! Silloin tulisi aivan pimeä. Ei, ei tulisi pimeä! Heti ilmestyisi pahoja henkiä, jotka ilkeästi nauraen hyppisivät ympärillä ja tarttuisivat vihdoin kiinni suurilla kourillaan.”¹²⁵

Kristillinen dualistinen uskonkäsitys turmelee tarinoissa lapsen luonnollisen empatiakyvyn ja katkaisee näin yhteyden luonnonvoimiin. Tihlän käsitys siitä, kuinka kristinusko kontrolloi henkilökohtaista uskoa ja koko yksilöllistä identiteettiä, korostuu *Leenin* Leenan lapsenuskon

---

¹²⁵ Tihlä 1911, 23–24.

tuhoutumisen ohella erityisesti *Saarnaajan* Juhossa. Kun Juho palaa maailmalta sirkuksen kanssa kierreltyään, hän ei tunne löytävänsä paikkaansa talon ahdasmielisessä ilmapiirissä ja päättää lähteä pois. Matka suuntautuu jälleen metsään, mutta tällä kertaa seikkailusta muodostuu raamatullinen erämaavaellus. Neljä vuorokautta nälkiintyneenä ja harhaisena metsässä vaellettuaan Juho kokee uskonnollisen näyn.

”Mutta sitte puut siirtyivät hänen ympäriltään tuonemmaksi, ruohot piiloutuivat maan sisään ja kalliot vapisivat. Taivas muuttui punertavaksi. Aivan Juhon vierestä aukeni maa ja sen uumennosta astui esiin verenkarvainen, sarvipää mies. Juho ummisti silmänsä, mutta näki sittenkin. Mies katsoi häntä silmiin kauan, kauan, monta vuotta se seiso i hänen edessään kauheasti irvistäen. Vihdoin se ojensi kätensä Juhoa kohden ja sanoi niin jyrisevällä äänellä, että maa vapisi ja taivas huoju i: syö, syö! Juho katsoi mitä miehen kädessä oli: siinä oli kruunupää kuollut käärme ja neljä veristä rautanaulaa. Juho tuns i loppunsa tulleeaksi. – Syö, ärjäisi mies jälleen sellaisella voimalla, että kivet iskivät tulta. Juho aukaisi suunsa ja kuuli vastaavansa: en, en syö! Hän säikähti, sillä itse ei hän niitä sanoja ollut sanonut. Juhon suureksi ihmeeksi vaipui miehen käsi voimattomana alas ja koko mies vähitellen haihtui kuin sumu. Taivas kirkastui, puut olivat jälleen aloillaan ja maa tuli entistä vihannammaksi. Silloin ilmestyi Juhon eteen enkeli, niin ihana, kaunis ja kirkas, tarttui hänen käteensä ja sanoi: nouse ylös ja lähde!”¹²⁶

Käärme ja veriset rautanaulat ovat kristillisiä petoksen ja kärsimyksen symboleita, joiden kautta Juho ymmärtää elämänsä tarkoituksen olevan kilvoittelu ja kärsimys. Paholaisen ilmestyessä erämaassa Juho kokee uskonnollisen herätyksen, joka muuttaa hänen persoonallisuutensa täysin. Kylään palattuaan ja kokemuksesta kertoessaan häntä aletaan pitää eräänlaisena profeettana, joka on kyennyt vastustamaan paholaisen kiusaukset. Miehet vähättelevät Juhon kokemusta ja suhtautuvat siihen pilkallisen epäuskoisesti. Vaarikin selittää näyn kuumeisen houreena ja kehottaa suhtautumaan asiaan järjellisesti. Naiset kuitenkin kuuntelevat Juhon tarinaa hartaudella uskoen Jumalan ottavan heihin yhteyden tämän kautta. Juho alkaa saarnata kyläläisille kadotuksesta ja paholaisen juonista. Kristinusko kääntyy saarnoissa ahdistavaksi ja pelottavaksi opiksi, jonka Jumala ei ole armollisen rakastava, vaan tuomitseva koston Jumala. Kadotus kohtaa lähes jokaista, eikä pelastumisen toivoa juuri ole. Juhon käsitys uskosta on vahvasti dualistinen: taivas tai helvetti. Ankara jumala vihaa kaikkia syntisiä ihmistä ja katuu luomistyötään.

Kyse on kirkon saarnaamasta pelastusopista ja erityisesti synkkämielisestä pietistisestä körttiläisyydestä. Siinä yksilö ei tavoitellut yhteyttä Jumalaan transsendenssin tuonpuoleisessa ikuisuudessa, vaan historiallisessa ja ainutkertaisessa elämässä. Tässä elämässä katumus ja jatkuva kilvoitus olivat ainoa tie Jumalan armoon. Pyhitykseksi muuntuva vapautusta, joka leimasi pietismiä länsimaisissa suuntauksissa, ei suomalaisessa körttiläisyydessä esiintynyt. Paha ei poistunut herännäisten elämästä, vaan päinvastoin se kiinnittyi erottamattomasti uskovaisen arkiseen elämään, eikä tästä pahuuden tai huonouden tunnosta saanut vapautua hetkeksikään. Tätä

---

¹²⁶ Tihlä 1911, 74.

synkkyyttä armon pilkahdus valaisi vain harvoin.¹²⁷ Kritiikki ei lopulta kohdistu *Saarnaajassa* itseensä Raamatun sanomaan, vaan sen väärään tulkintaan. Kuten nimimerkki p. *Työläisnaisen* arvostelussa toteaa: ”Kaikessa hän (Juho MK) näkee jumalan tahdon, mihin arkana taipuu. Ja lukija jää ajattelemaan kuinka toisissa olosuhteissa olisi Juhostakin tullut tervemielinen, ponnistava nuorukainen.”¹²⁸ Edellä sanottu selviää varsinkin kohtauksesta, jossa Tihlä kuvailee Juhon piinattua mieltä tämän kamppaillessa uskonkysymysten äärellä.

”Hänen sisäinen elämänsä oli jakautunut kahtia, tai oikeastaan oli hänellä kaksi eri sisäistä elämää. Toinen niistä liittyi raamatun lukuun, kokouksiin ja ilmeni yleensä aina silloin, kun asia tuli puheeksi ihmisten joukossa. Siinä ei ollut mitään sijaa omintakeisille ajatuksille – ne olivat päinvastoin vaarallisia – ei mitään sijaa kuvitteille mielikuvituksen lennolle. Mieli vaihtoi tapahtui raamatun lauseilla, väitteet olivat raamatun väitteitä, todisteet raamatusta otetuita, hiljainen mietiskely vain äänetöntä tekstin tulkintaa. Tätä sisäisen elämän puolta hallitsi kaksi olentoa, Jumala ja saatana. Molemmat ne olivat hänen sielussaan toistensa vertaisia, ollen vain toinen hyvä ja toinen paha. Molemmat hääräsivät ihmisten lailla ihmisten asioissa. Ja kun tämä laji elämää oli Juhossa vallalla, tunsu hän itsensä maseaksi ja nöyräksi. Saatana piti ylivoimaa, sen hän näki. Emännän, Kesti-Annin ja muiden uskovaisten käytöksessä ilmenevä Jumalan valo oli sekin kuin pahanhengen heijastusta. Juhoa miellytti paljon enemmän isännän suora syntisyys kuin emännän hyvyys.”¹²⁹

Juhon suhtautuminen saarnaamaansa sanomaan on lopulta sittenkin ambivalentti. Saarnatessaan ihmisten keskuudessa hän lukee Raamatua kirjaimellisesti vailla tulkinnan mahdollisuutta. Kuten körttiläisessä maailmankatsomuksessa, paha vaanii sielua kaikkialla ja eläminen aistimaailmassa on jatkuvaa kamppailua ja kilvoittelua. Jopa itseään Jumalaa ja hänen tekojaan tulee epäillä, sillä ne saattavat olla vain paholaisen harhautuksia. Toisaalta Juhoa kalvaa epäily saarnaamaansa kadotukseen, mikä ilmenee talon isännän syntisyyden ihailuna. Hän pyrkii tukahduttamaan epäilyksensä, mutta öisin talon hiljentyessä vainoavat häntä epäilykset raamatullisesta totuudesta. Rauhattoman mielen syvyyksistä nousee pilkahdus lapsuuden panteismista, jossa rakastava Jumala näyttäytyy kaikessa kauniissa, erityisesti luonnossa. Yöllä sielua rikkirepivän dualismin vaihtoehtona Juho ymmärtää Jumalan palvelemisen tarkoittavan elämästä iloitsemista yhdessä lähimmäisten kanssa.

”Kun ruumis päivän työstä oli väsynyt ja kun sielu illalla oli tehnyt tavanmukaisen velvollisuutensa raamatua kohtaan, silloin Juho ei aina jaksanut pysyä kiinni sovinnaisissa ajatustavoissa. Silloin ryntäsivät esiin kaikki epäselvät, kiusalliset mietteet. Hän on levoton. Hiljaisuus painaa mieltä, painaa samalla kertaa pehmeästi ja jäytävän lujasti. Suurimmallaan on rauha, mutta hänestä tuntuu kuin olisi hän menehtymäisillään. Eikä hän tiedä syytä siihen. [...] Niin säännöllisesti, niin juhlallisesti, kiihkotta tapahtuu luonnon työ. Keväisin nousee maasta ruoho, kasvaa kesän kuluessa, - kuka sen kasvattaa? Kuka ohjaa auringon kulkua? Jumala... Jumala kaiken antaja ja kaiken ajallaan ottaja... Ei estä Jumala lintua laulamasta, ei kiellä kukalta tuoksua, eikä mesistä iloa ja kauneutta... Se Jumala ei sulaudu yhteen kokousten Jumalan kanssa. [...] Hänestä tuntui, kuin olisi Jumalan lasten pyrkimysten pitänyt olla toisenlaisia kuin mitä ne olivat, kauniimpia, iloisempia, vilkkaampia.”¹³⁰

¹²⁷ Sulkunen 1999, 120–123.

¹²⁸ Nimim. p: arvostelu kertomuskokoelmasta Saarnaaja. Työläisnainen 6/1912, 46.

¹²⁹ Tihlä 1911, 84–85.

¹³⁰ Tihlä 1911, 85–87.

Päivisin muiden ihmisten ilkeyden nähdessään Juho kuitenkin hylkää yölliset pohdintansa. Hän huomaa ihmisten olevan haluttomia kuulemaan rakkaudesta tai lempeydestä. He kaipaavat ainoastaan tuomitsevaa koston Jumalaa. Vaikka hän huomaa saarnansa aiheuttavan vain riitaa ihmisten välille sekä järkytystä ja kärsimystä seurakunnalleen, pyrkii hän antamaan kuulijoille sitä, mitä nämä haluavat kuulla. Omantunnon tukahduttaminen kuitenkin kalvaa ja muuttaa hänet entistä synkkämielisemmäksi ja saa hänet saarnaamaan yhä tulisemmin julmempaa tuomiota maallisista synneistä. Hän alkaa halveksia omaa kuulijakuntaansa ja pitää sitä yhä enemmän Jumalalle kelpaamattomina raukkoina. Mitä enemmän hän saarnaa, sitä ilkeämmiksi ja ahdasmielisemmiksi kuulijat muuttuvat; mitä enemmän hän taas kuulijoitaan halveksuu, sitä suuremmalla paatoksella ja julmuudella hän sanansa lausuu. Kansa on *Saarnaajassa* raakaa ja röyhkeää. Iloa tuottaa ainoastaan toisen epäonni. Samat ihmiset, jotka sortavat toisiaan, tuntevat olevansa kunnollisia kuultuaan herran sanaa vääriltä profeetoilta. Uskonto oikeuttaa näin toisten alistamisen ja vääryyden.

”Ja uskovaisiin liittyi suuri joukko sellaisia ihmisiä, jotka ennen olivat olleet maailman lapsia, mutta jotka kokousten muuttuneessa hengessä keksivät itselleen hyvän keinon oman sydämensä kovuuden laillistuttamiseksi. Niin alkoivat uskovaiset muuttua koviksi, äkäisiksi, heidän hahmonsä pimeni, kun he kuuluivat naurua tai muuta maallista iloa. Kaikki, mikä oli kaunista, oli heidän mielestään syntiä, koko maailma kauneuksineen oli saastan alho, kadotuksen esikartano. Myrskyinen päivä oli parempi kuin tyyni, pilvinen parempi kuin poutainen, keskitalven pimeä ihanampi kuin juhannuksen valoisa aika.”¹³¹

Jumalan Lapsia-teoksen toisessa tarinassa Vanki Tihlä lähestyy uskonkysymystä siveettömyydestä ja irtolaisuudesta vankilaan tuomitun Nadjan näkökulmasta. Nadjan luona vieraileva uskonsisar lahjoittaa tälle ristin, jota katselemalla ja rukoilemalla hän voisi tehdä parannuksen. Yöllä sellin pimeydessä risti alkaa hohtaa outoa valoa. Fosforinhohteesta tietämätön Nadja tulkitsee valon jumalallisen armon merkiksi. Ottaessaan ristin käteensä hän kuitenkin hämmästy huomatessaan sen loistavan yhä. ”*Hänen, syntisen, isättömän kädessä, hänen varkaan, varkaan kädessä loistaa pyhä risti...*”¹³² Nadja kokee vapautuneensa armosta ja irtaantuu unessa ruumiistaan. Hän seuraa pienestä kolosta sellissään vierailevaa hiirtä vapauteen. Sivistyksellisesti lapsen tasolle jäänyt Nadja alkaa kunnioittaa ristiä pyhänä esineenä. Nadjan vankkumaton usko hohtavaan ristiin on allegoria sokealle kirkon seuraamiselle. Oppimattomat ihmiset elävät pimeydessä, jossa risti/kirkko on ainoa valon lähde. Todellisuudessa kirkko itse on tämän pimeyden luonut julistaessaan valheellisesti itsensä yksinoikeudella jumalalliseksi välittäjäksi. Ristissä kiteytyy kirkon erehdyttävä harhaoppi eli elämän kunnioittamisen unohtaminen dogmaattisen maallisten esineiden palvonnan alle. Tihlä

---

¹³¹ Tihlä 1911, 93.

¹³² Tihlä 1911, 128.

ironisoi kirkkokristillisyyttä kiinnittämällä huomion juuri sen absurdiin materialistiseen dogmatiikkaan.

”Hän kunnioitti ristiä ymmärtämättä sen merkitystä, kunnioitti sitä kirkon kapineena, joka oli yhtä pyhä kuin Pietarin varvas, neitsyeen timanttikoriste, kynttilät, kirkon astiat ja vaatteet. Hän oli pakana keskellä kristillisyyttä, tietämätön ja sokea hän oli keskellä sen suuren tiedon ja valkeuden, joka maailmassa vallitsee. Tietämättömyydessään ja sokeudessaan hän piti pyhiä esineitä suuremmissa arvossa kuin yksikään kristitty. Hän antoi niille arvon, jota pyhinkään ihminen ei olisi voinut häneltä saada.”¹³³

Tihlä on huolissaan siitä, miten jäykät uskonnolliset asenteet ja pelastusoppi ovat voimia, jotka turmelevat kaiken kauneuden, ilon ja empatian elämästä. Kirkon levittämä usko keskittyy vain ihmisen pahuuteen ja syntisyyteen, unohtaen kaiken inhimillisen hyvän. Tihlä tahtoo tarinoissaan korostaa jokaisen henkilökohtaista oikeutta vapaaseen uskoon keskusjohtoisen kirkollisen kansankiihotuksen sijaan. Henkilökohtaisessa uskonkäsityksessä hän näkee tien oikeudenmukaisuuteen ja empatiaan. Jumala tulee tässä ajattelussa käsittää rakastavaksi ja hellämieliseksi eikä julmaksi koston jumalaksi. Valaistumiseen ja eheään uskonnolliseen identiteettiin on mahdollista päästä vain itseään sivistämällä ja uskonkysymyksiä pohtimalla. Ahdasmielinen uskonnollinen ympäristö ei tähän anna kuitenkaan mahdollisuutta. Tihlän ajatukset valottuvat *Saarnaajan* lopussa. Lopulta ambivalentti suhtautuminen uskoon on Juholle liikaa ja hän tahallaan suututtaa seurakuntansa, antautumalla sisäiselle kutsumukselleen.

”Ei! Hänen täytyi myöntää, että tämä jylhä, jyrkkä elämän suunta ei ollut omiansa herättämään rakkautta. Kaikista ponnistuksistaan huolimatta hän ei tuntenut rakastavansa sitä kiivasta olentoa, josta hän ihmisille puhui [...] Harhaan johdetut sielut! Jumala, Jumala! Juhon teki mieli ravistaa sielut pois ympäriltään. Ne kahlehtivat, painoivat häntä. Lukekoot itse raamattua ja käsittäköön sitä kukin oman mielensä mukaan. Mitä hänellä on ihmisten kanssa tekemistä!”¹³⁴

3.2 Uskontokritiikkiä sosialismin hengessä?

Tihlä ammentaa elementtejä uskonto- ja kirkkokritiikkiinsä monelta eri suunnalta. Ehkä ilmeisin ja eniten tutkimuksissa huomioitu näkökulma on ymmärrettävästi sosialistinen kirkkokritiikki, kuuluihan Tihlä virallisestikin työväenliikkeeseen vuodesta 1905 eteenpäin ja toimitti sosialistista lastenlehteä. Hämmästyttävää on kuitenkin se, miten olematonta kiinnostusta tuotannon uskonnollinen näkökulma on muuten herättänyt aikaisemmassa tutkimuksessa. Ainoastaan Palmgren sivuaa varsinaista uskontokysymystä todeten Tihlän kirjallisen tuotannon yhtenä

---

¹³³ Tihlä 1911, 132–133.

¹³⁴ Tihlä 1911, 94–95.

toistuvana teemana esiintyvän uskonnollisen tekopyhyden arvostelun¹³⁵. Tämän jälkeen hän ei uskonkysymyksiin juuri enää viittaa, vaan keskittyy arvioimaan tarinoiden sisältämiä sosialistisia tendenssejä ja etsimään elämänkerrallisia viitteitä. Toisaalta Palmgrenin maallinen näkökulma on ymmärrettävissä siinä mielessä, että sosialistisessa kritiikissä uskonto nähtiin työväenliikkeen sivistyneistön piirissä eettis-filosofisena kysymyksenä, jota käsiteltiin usein kaunokirjallisuuden keinoin. Kirjallisuus taas oli keino paljastaa yhteiskunnassa vallitsevia totuuksia, mutta se nähtiin myös välineeksi epäkohtien muuttamiseen. Kristillisyys oli siis tiukasti yhteydessä yhteiskunnallisiin kysymyksiin.¹³⁶

Uskonkysymykset ja poliittiset tavoitteet olivat joka tapauksessa erottamattomasti kytköksissä toisiinsa jo työväenliikkeen muotoutuessa 1800-luvun lopulla. Työväenliike hyökkäsi voimakkaasti kirkkoa vastaan. Kirkko katsottiin maallistuneeksi, mielivaltaiseksi ja harhaoppiseksi instituutioksi, joka pyrki pitämään yllä sääty-yhteiskunnan sortavia rakenteita ja säilyttämään oman valtansa. Kirkkoa pidettiin kapitalistisen järjestelmän tukipilarina yhdessä maallisen esivallan, sotalaitoksen ja poliisin kanssa. Kirkkovastaisuuteen oli syynä myös papiston työväenliikkeeseen kohdistama varautunut asenne, jossa ajoittain jopa demonisoitiin koko liike. Kirkon ja papiston katsottiin hylänneen todelliset kristilliset periaatteet, ja työväenjulkaisuissa alettiin erottaa todellinen kristillisyys kirkon opista. Työväenliike alkoikin esiintyä oikean kristillisyyden edustajana, joka sosialismin avulla toteuttaisi kristilliset hyveet kuten lähimmäisen rakkauden sekä tasa-arvon.¹³⁷

Tihlän tarinoissa kirkko on riisuttu kaikesta loistostaan, kuten monesti sosialistisessa kirkko- ja uskontokritiikissä. Ajatus kirkosta ja kristillisyyden edustajien raadollisuudesta on läsnä aina varhaisimmista lehtiartikkeleista aina viimeiseen teokseen saakka. Tihlä käyttää kritiikissään työväenlehdistön luomaa kuvaa hyväkseen, sillä oikeastaan jokaisessa teoksessa kirkonmiehet esitetään karikatyyreina samaan tapaan kuin ajan sosialistisen lehdistön pilakuvissa. Aartolahden rovastin lihava ja pulleasilmäinen ulkomuoto rinnastaa hänet porvarissäädyn edustajiin¹³⁸. *Noidan neuvon* turhautuneen saarnamiehen toteamus pimeyden voimista ja kovakorvaisesta niskurikansasta sekä noita Mellan ohimennen lausuma naseva kommentti ostetusta siunauksesta osoittavat nekin papiston ylimielisyyteen ja ahneuteen. *Jumalan Lapsia* kokoelman *Vanki* ja romaani *Hilma* taas esittävät kristillistä pelastustyötä tekevät uskonsisaret hyvin epämiellyttävinä niin

---

¹³⁵ Palmgren 1966, 230.

¹³⁶ Roininen 1993, 221–223.

¹³⁷ Soikkanen 1961, 141–142.

¹³⁸ Lihavuudella oli symbolinen arvo, jolla haluttiin korostaa eriarvoisuutta yhteiskunnassa. Kauranen & Rantanen 2009, 236.

olemukseltaan kuin käyttäytymiseltäänkin. Kaikki edellä kuvattu on tuttua työväenliikkeen retoriikasta, jossa kirkko pyrittiin osoittamaan maalliseksi, tekopyhäksi ja ahneeksi¹³⁹.

Suurlakon jälkeen sosialistien kritiikki alkoi kohdistua maallistuneen kirkon ohella myös yhä enemmän itse kristilliseen uskoon. Koko kristillinen etiikka ja sen keskeiset opinkappaleet, kuten vuorisaarna kyseenalaistettiin. Työväenliikkeen pienen kärkiryhmän piirissä katsottiin, että työuskontoa vastaan oli työtä ihmiskunnan edistyksen eteen. Järki ja tiede asetettiin korkeimmaksi auktoriteetiksi, kun kautskylainen linja sai Suomen Sosialidemokraattisen puolueen johtohahmojen Eetu Salinin ja Yrjö Mäkelinin runnomana liikkeessä johtavan roolin. Luokkataisteluoppi selätti Sovinnollisemman ja maltillisemman linjan, joka henkilöityi pitkälti *Työmiehen* entiseen päätoimittajaan Matti Kurikkaan. Kurikan syrjäyttämisen myötä uskonnonvastaiset kirjoitukset lisääntyivät työväenliikkeen lehdistössä ja ne julkaistiin näkyvämmiin. Yhä enemmän lehdistössä saivat sijaa Kautskyn ortodoksiset opit uskonnollisten pohdintojen kustannuksella. Uskonnonvastaisuus levisi vähitellen myös laajempiin piireihin, myös perinteisesti hartaasti uskovaiselle maaseudulle. Yhtenäistä linjaa ei uskontokysymyksessä kuitenkaan syntynyt, vaan paikallisesti kiisteltiin siitä, millainen rooli uskonnolla tuli työväenliikkeen ohjelmassa olla. Perinteiset kristilliset ihanteet nöyryys ja rakkaus näyttäytyivät vieraina näiden työväenliikkeen johtohahmojen näkemyksissä. On kuitenkin korostettava, että kansan syvissä riveissä uskonnollisuus ja kirkko säilyttivät vankan asemansa ja lähinnä tyydyttiin vaatimaan vain kirkon ja valtion erottamista. Sosialismin aatesisällön omaksuminen ei siis tarkoittanut kristillisestä opista luopumista, sillä kirkon opetustyön kautta perinteisillä kristillisillä käsityksillä oli vahvat juuret suomalaisen kansan mielessä. Kristillissosiaaliset käsitykset elivät vahvasti marxilaisen materialismin ja kautskylaisen luokkataistelun rinnalla. Maaseudulla ihmiset ilmaantuivat sosiaalidemokraattien tilaisuuksiin virsikirjat kädessä ja moderni sosiaalidemokratia saatettiin kokea jopa jumalan kieltämisenä.¹⁴⁰

Leenin muorin tai *Saarnaajan* talonväen sulkeutuneet ja ahdasmieliset maailmankuvat, panteistinen uskonkäsitys sekä muinaisen mystisen luonnonuskon kaipaus antavat viitteitä siihen, että Tihlän kritiikki ei rajoitu vain kirkkoinstituution maallisuuden arvosteluun, vaan kaikkiin vakiintuneisiin ja keskusjohtoisiin uskonnollisiin oppijärjestelmiin yleisesti. Ehkä kärkevin ja eniten pettymystä huokuva kristinuskoa arvosteleva esimerkki löytyy *Ihmisiä*-teoksesta, jossa Tihlä hyökkää hurskastelijoiden tekopyhyttä ja kaksinaismoraalia vastaan. Kohtauksessa Olavi suostuu äitinsä

¹³⁹ Esim. Ehrnrooth 1992, 285–286, 366–367.

¹⁴⁰ Harmainen 2010, 85; Pollari 2009, 83–89; Soikkanen 1961, 143–149, 155–158, 295–299.

kanssa kirkkoon saarnamiehen sanaa kuulemaan. Olavi järkyttyy, kun saarnaajana on yllättäen hänen opiskelutoverinsa Sampsa, jonka kanssa hän itse on viettänyt monta paheellista yötä kaupungin ilotaloissa ja savuisissa kabineteissa. Maallikkosaarnaajana Sampsan hahmo ei edusta varsinaisesti vain kirkollista esivaltaa, vaan yhteiskunnan hengellistä ja moraalista ilmapiiriä kokonaisuudessaan. Olavin mietteistä kuvastuu Tihlän pettymys koko kristikuntaa kohtaan, mutta syytäksi hengellisen elämän alennustilaan voi aikaisempien esimerkkien valossa tulkita luterilaisen valtionkirkon opit.

”Turhuus, turhuus, soivat salin perällä pienet urut. Seurakunta yhtyi hartaana virteen, mutta Olavi painoi päänsä alas. Turhaa, turhaa, soi hänen sielunsa sävel. Miksi tätä pientä rihkamaa suuressa, kauniissa maailmassa. Sydäntä ahdisti polttava ikävä.”¹⁴¹

Tihlä ei kuitenkaan kiellä uskontoa ja sen arvoa, kuten ateistinen luokkataistelua peräänkuuluttava ”oikeaoppinen” sosialismi. Hänelle uskonto on päinvastoin erittäin tärkeä identiteetin jäsentäjä, kuten vaikkapa *Leenin* lapsikuvauksesta voi tulkita. Yhteiskunnassa vallitseva eriarvoisuus ja vihanpito ihmisten välillä eivät nekään johdu itse uskosta, vaan pikemminkin sen puutteesta tai uskon ahtaasta tulkinnasta. Kirkossa ja hartaustilaisuuksissa tunnustettu usko ei riitä, vaan todellisen uskon tulisi näkyä myös arjessa. Ajatus tiivistyy etenkin *Saarnaajan* Juhon mietteissä. Tihlä kokee uskonnosta riisutun luokkataistelun selkeästi vastenmieliseksi, kuten jo edellisen luvun poliittista maailmankuvaa käsittelevästä kappaleesta käy ilmi. Hänen käsityksensä sosialismista lähenee pikemminkin Kurikan hahmottelemaa sosialismia kuin kautskylaista luokkataistelua, sillä eettisillä ja uskonnollisilla pohdinnoilla on Tihlän tarinoissa hyvin perustavanlaatuinen rooli yhteiskunnallisissa kannanotoissa.

Kurikka oli 1890-luvulla tutustunut Leo Tolstoin ajatuksiin ja hän sovelsi niitä hahmotellessaan omaa malliaan sosialististen oppien soveltamisessa. Suomessa kreivi Tolstoin ajatuksia toi julkisuuteen ennen kaikkea Arvid Järnefelt, joka käännösten lisäksi kehitteli teoksissaan omia sovelluksia tämän opeista. Tolstoin oppeja käytännön elämässäkin toteuttaneen ”Suomen Tolstoin” henkistä herätystä käsittelevä *Heräämiseni*-teos sai ilmestyessään vuonna 1894 huomattavaa julkisuutta. 1900-luvun alussa Järnefeltin tuotanto herätti paljon keskustelua ja riitaa lehdistössä. Syynä oli erityisesti 1903 julkaistu valtionpalkinnon voittanut teos *Helena* sekä raamatullisen neitsytkäsityksen kyseenalaistanut *Maria*, joiden katsottiin hyökkäävän liian kärkevästi kristinuskoa ja vallitsevaa yhteiskuntajärjestystä vastaan. Kiista noteerattiin myös *Työmiehen* sivuilla, jossa todettiin sen antavan huonon kuvan myös sosialismista. Lehdessä Tolstoihin ja Järnefeltiin

---

¹⁴¹ Tihlä 1916, 143–144.

kuitenkin suhtauduttiin yleisesti ottaen myönteisesti, sillä heidän todettiin edustavan uutta ajattelua ja suhtautuvan kriittisesti vallitseviin oloihin ja näin olevan työväenluokan ystäviä.¹⁴² *Leeniä* analysoidessaan myös Palmgren löytää tuotannosta tolstoilaisen tendenssin, todetessaan Tihlän kriittisen suhtautumisen uusiin aatteisiin ja sivistykseen olevan sukua lähinnä Järnefeltille.¹⁴³

Uususkonnolliset ja etenkin teosofiset elementit valtasivat yhä enemmän sijaa 1900-luvun taitteessa Kurikan käsityksessä siitä, mihin suuntaan sosialismia olisi Suomessa kehitettävä. *Työmiehen* päätoimittajana Kurikalla oli mahdollisuus levittää teosofisia ja tolstoilaisia näkemyksiään laajemmalle suomalaisen työväenliikkeen piiriin. Kurikka teki tunnetuksi myöhemmin paljon käytetyn Jeesuksen hahmon täydellisenä socialistina, ja hänen teosofis-tolstoilainen sosialisminsa sai kohtalaisen laajan kannattajakunnan. Vuoteen 1906 saakka Palomaan ja A.B. Sarlinin toimittama *Työmiehen illanvietto* keskittyi sekin pitkälti teosofian esittelyyn ja Teosofisen seuran pääsihteerin Pekka Ervastin kirjoituksia julkaistiin useassa numerossa. Ervast oli ehdottomasti sitä mieltä, että uskonnon tuli olla osa työväenliikettä. Hänen mielestään työväenliike ei lopulta edes voisi tulla toimeen ilman uskontoa. Hänen mukaansa puhtaasti materialismille rakentuva sosialismi oli loogisesti ja moraalisesti tuhoon tuomittu ja johtaisi vain oman edun tavoitteluun solidaarisuuden sijaan. Oman tai pienen ryhmän edun tavoittelu jatkaisi vain darwinistista kilpailua ja uusi yhteiskunta rakentuisi vanhan raunioille. Vain valistunut ja henkisesti kehittynyt sosialismi voisi hänen mukaansa ottaa vallan ja luoda uuden paremman yhteiskunnan. Läheinen kytkös työväenliikkeeseen oli myös Ervastin ja Jean Boldtin 1901 toimittamalla *Uusi Aika*-lehdellä, jossa he pyrkivät levittämään teosofisia ja tolstoilaisia ajatuksia. Boldt toimi ruotsinkielisessä työväenliikkeessä, ja sen kirjoittajia olivat aktiivijäsen Vihtori Kosonen ja Viaporin kapinan johtohahmo Johan Kock. Työväenliikkeeseen teosofia levisi myös *Työmiehen* aputoimittajan Veikko Palomaan kautta, joka taas oli omaksunut ajatuksensa Ervastin luennoista. Palomaan, Ervastin ja rouva Maria Ramstedtin Sörnäisten työväenyhdistys tunnusti teosofiaa vielä 1906.¹⁴⁴

1900-luvun alussa juuri uususkonnolliset liikkeet vaikuttivat huomattavasti ateistisia virtauksia enemmän työväenliikkeessä. Vaikka puoluejohto mustamaalasi Kurikan edustaman teosofian, ei lopullista välirikkoa työväenliikkeen kanssa tapahtunut. Vuosina 1906-1907 teosofia jopa laajensi kannatustaan työväenliikkeen piirissä. Teosofia oli siis tunnettu aate työväenliikkeen sisällä, vaikka se jäikin sivuun ”virallisen” propagandakoneiston vyöryttyessä omaa aatettaan massoille. Varsinkin

---

¹⁴² Nokkala 1958, 76–89.

¹⁴³ Palmgren 1966, 231.

¹⁴⁴ Harmainen 2010, 21–22, 77–81; Soikkanen 1961, 158–159.

taiteilijoiden uudenlaista maailmankuvaa muovasivat uususkonnolliset liikkeet, jotka muutoksen keskellä hakivat vastauksia elämän ja olemassaolon kysymyksiin luonnosta ja sen mystiikasta. Viaporin kapinan ja Hakaniemen mellakan väkivaltaisuuksien jälkipyykissä teosofiaan liitettiin yhä enemmän utopistisen haaveilun ja jopa anarkismin piirteitä. Työväen teosofeina tunnetut Kurikka ja Jean Boldt joutuivat jättämään sosiaalidemokraattisen puolueen. Tulossa olevat eduskuntavaalit saivat myös työväenliikkeen tarrautumaan yhä tiukemmin pragmaattisiin ja konkreettisiin ongelmiin.¹⁴⁵

Tihlän teosten keskittyminen noitiin, luonnon mystiikkaan sekä yleisesti eettisten ja henkisen maailmankatsomuksen ruodintaan kertoo kiinnostuksesta juuri uususkonnollisiin liikkeisiin. Ainakin Järnefeltin, Kurikan, Ervastin sekä Palomaan paljon näkyvyyttä saaneiden kirjoitusten kautta hän on tutustunut Tolstoin ajatuksiin ja teosofiaan. Tihlän tuotannossa ne ovat erottamaton osa yhteiskunnallisia ja poliittisia näkemyksiä, mutta ne saattavat selittää myös hänen muuta toimintaansa. Esimerkiksi Kurikan julkinen tuki Viaporin aseelliselle nousulle ja tunnettujen teosofien asettuminen kapinan johtoon ovat saattaneet jopa vaikuttaa Tihlän päätökseen avustaa kapinallisia.¹⁴⁶ Tolstoin ja teosofian vaikutukset ovat hänen tuotannossa niin näkyvästi esillä, että käsittelen niitä erikseen omissa luvuissaan.

3.3 Ruunankummi ja Saarnaajan vaari – Uskonnolliset opettajat ja tolstoilainen herätys

Tihlän tarinoissa päähenkilö tapaa tyypillisesti opettajahahmon, joka auttaa häntä jäsentämään maailmaa ja tarkastelemaan kirkollisia oppeja kriittisessä valossa. Usein näiden opettajien maailmankatsomus toimii pitkälti tolstoilaisten sekä teosofisten näkemysten heijastuspintana ja heidän kauttaan kirjojen päähenkilöt usein oppivat myös työstämään ja tulkitsemaan omia hengellisiä tuntemuksiaan. Monesti päähenkilöt kokevatkin eräänlaisen henkilökohtaisen uskonnollisen herätyksen opettajiensa kautta. Kuvaukset tarinoissa saattavat kummuta Tihlän omasta uskonnollisesta, ennen kaikkea tolstoilaisesta heräämisestä. Hän itse luonnehti Tolstoita elämänsä tärkeimmäksi opettajaksi, joten on järkeenkäypää olettaa Tihlän myös pohtivan tarinoissaan myös henkilökohtaista kasvuaan ”uskonnolliseen aikuisuuteen”. Tarinoiden uskonnolliset opettajahahmot eivät kuulu sivistyneistöön tai papistoon, vaan poikkeuksetta rahvaan

---

¹⁴⁵ Harmainen 2010, 28, 102, 130–131.

¹⁴⁶ Kapinassa Kurikka kehotti yllättäen kapinallisia tarttumaan jopa aseisiin vastoin puoluejohdon kantaa. Esim. Harmainen 2010, 130; Pollari 2009, 100. Oulun puoluekokouksessa 1906 oli pyritty poistamaan puolueen sisältä kaikki punakaartin ympärille keräytyneet radikaalivallankumouksellinen anarkismi, vaikka jotkut puoluejohtajat, kuten Kuusinen, sen hiljaisesti hyväksyivätkin. Vallankumouksellinen toiminta oli suunnattu pääasiassa tsaarinvaltaa vastaan, eikä niinkään kotimaista porvaristoa. Ehrnrooth 1992, 192.

piiriin. Yksityiskohta ei ole sattumanvarainen, vaan pohjaa Tolstoin näkemyksiin. Hän katsoi rahvaan toteuttavan maaseudulla todellista jumalan tahtoa. Ihmisen tuli nöyränä ja ahkerana tehdä työtä, mutta samalla tuli auttaa ja rakastaa lähimmäistään. Maaseudulla elävä vapaa talonpoika edusti tätä ihannetta vastakohtana rappeutuneelle kaupungin porvaristolle ja työväestölle¹⁴⁷.

Leenissä opettajahahmo on kylän laidalla asuva erakkoeukko Ruunankummi, jonka pahuutta varsinkin Pikku-Leenan muori kauhistelee. Muorin ja vaarin puheet jumalallisesta sallimuksesta, rovastista ja ruunankummista herättävät Leenassa kuitenkin vastustamattoman tarpeen päästä selville uskonnollisesta totuudesta. Leenan eksytyä puolivahingossa Ruunankummin mökille, paljastuu pelätty ja halveksittu erakkomuori sydämelliseksi Anni-tädiksi. Kylällä paljon puhetta ja pelkoa herättänyt paholainenkin osoittautuu vain tädin suureksi keltaiseksi kissaksi. Jumalasta, paholaisesta ja maailmanjärjestyksestä kyselevä Leena saa Anni-tädiltä kuulla niistä uudesta näkökulmasta. Anni-tädin käsitys jumaluudesta on yllättäen lähellä sitä luonnollista lapsenuskoa, johon Leena ennen kirkkokäyntiään on uskonut. Se on panteistinen ja viittaa vahvasti Tolstoin jumalkäsitykseen. Kotona saadut muorin opetukset ja kirkon saarnat kääntyvät tädin puheessa täydellisesti pääläelleen. Kirkon dogmit ja sakramentit näyttäytyvät Ruunankummin opetuksissa turhanpäiväisinä tai jopa vaarallisina. Kirkossa käynti on vain itsekästä omatunnon puhdistamista, jonka tehtävänä on vapauttaa henkilökohtaisesta synnintunnosta. Samalla pappien saarnat paholaisista ja helvetistä vain lietsovat erimielisyyttä ihmisten välille, kun kirkollisin rituaalein puhdistetut sielut keskittyvät etsimään syntisiä joukostaan. Ajatus Ruunankummin opetuksessa on sama kuin myöhemmin *Saarnaajan* Juholla.

”- Niin. Sinun muorillasi taasen on elävä pahahenki, tietämättömyyden synkeä saatana ja hän asettaa sen asumaan tänne, lähimmäisensä yksinäiseen majaan. Vaikka eihän ole ainoa, joka niin uskoo [...] - Näes, pikku-Leena, on olemassa ihmisiä, jotka eivät lainkaan epäile, kun on kysymys helvetistä, perkeleestä ja piinasta. He uskovat mielellään pahaa ja heidän ajatuksensa rypee ilkeydessä. Lähimmäisistään uskovat he vain pahaa ja etsivät pahoja henkiä lähimmäistensä povesta, kuvittelevat paholaisen asuvan lähimmäisen majassa ja – niinkuin he uskovat, niin heille tapahtuu. Siitä, että sellaisia ihmisiä on niin paljon, johtuu, että maailmassa on niin paljon piruja ja näiden pirujen asunto on helvetti. Itseään varjelevat sellaiset ihmiset kirkossa käynnillä ja herranehtoisella [...] – Sinulla sitä (Jumalaa MK.) ei vielä ole, kultaseni, koska kyselet sen olemassa oloa. Jos todellakin Jumalaa tarvitset, niin kyllä hän itsensä sinulle ilmottaa. Jos et tarvitse, on turhaa vaivaa tiedustella, onko häntä, vai ei. Ihmiset ovat yleensä varmoja, että Jumala on. He ovat asettaneet hänet tuonne ylös taivaaseen ja lähettävät rukouksen nimellä määritelmiä, miten Jumalan on meneteltävä heidän ja heidän lähimmäistensä kanssa. Ei, hyvä lapsi, ei Jumalaa kirkossa tavata, enempää kuin pahaa henkeäkään täällä. Raamattu sanoo, että Jumala on henki ja asuu kaikkialla ja häntä pitää hengessä lähestyä.”¹⁴⁸

Lutherin on sanottu puhdistaneen uskonnon evankeliumilla, mutta Tolstoin puhdistaneen evankeliumin järjellä, sillä Tolstoi halusi karsia uskonnosta pois kaiken dogmaattisuuden ja

---

¹⁴⁷ Nokkala 1958, 10–12.

¹⁴⁸ Tihlä 1907, 35–37.

mystiikan. Hän ei nähnyt jumalaa minään persoonallisena olentona, vaan katsoi jumaluuden olevan ihmisessä ja ihmisen osa jumalaa. Jumala oli toisin sanoen läsnä kaikkialla ihmisyydessä järjen ja lähimmäisen rakkauden muodossa. Koska Tolstoille jumala oli järki ja rakkaus, katsoi hän todellisen uskon olevan ihmiselle synnynnäinen. Kirkko oli opetuksillaan hämärtänyt todellisen kristillisyyden opeillaan lunastuksesta ja lankeemuksesta. Hän tuomitsikin kirkon sen omista opeista, todeten niiden olevan kauhistuttavaa Pyhän Hengen pilkkaa. Tolstoin uskonkäsitys ei pohjannutkaan kristillisyyteen, vaan universaaliin uskoon. Vaikka Tolstoi pitikin Vuorisaarnaa uskonrakennelmana pohjana, ei uskontosuunnalla tai kansalaisuudella ollut hänelle merkitystä. Rakkaudessa eli jumalassa eläminen oli empaattista toimintaa, jossa epäitsekkyyks ruumiillistui. Suomessa etenkin Järnefelt arvosteli kirkossa tapahtuvaa jumalanpalvelusta täysin tarpeettomaksi. Hän katsoi, että Jumalan palveleminen ei tarvitse julkista paikkaa ja hyvät teot ilmentävät todellista ihmisessä piilevää jumaluutta. Järnefelt kritisoi erityisesti myös kirkon saarnaamaa paradoksaalista kuvaa Jumalasta. Samalla kun kirkko esitti Jumalan rakastavaksi ja oikeudenmukaiseksi, se pelotteli ihmisiä Jumalan kostolla ja helvetin kauhuilla.¹⁴⁹

Ruunankummin opetusten avulla Tihlä korostaa, että ainoastaan elämismaailmassa näkyvät hyvät teot merkitsevät, kun taas saarnat tai rituaaliset rukoushetket näyttäytyvät jopa haitallisina yksilön sielunelämän kannalta. Seuraavalla vierailulla tädin luokse Pikku-Leena saa kuulla keisarista, kaupungista ja maailman muista kansoista. Ruunankummin kertoessa keisarin sodista ja tieteen ihmeistä Leena kummastelee ihmisten pahuutta. Lapsen ymmärrykseen ei mahdu, miksi tiede ei pyri auttamaan hätää kärsiviä. Ruunankummi toteaa sen johtuvan kirkon opetusten hämärtämisen todellisen hyvän tahdon puutteesta. Empatian ja kriittisen ajattelun puute sekä kirkon oppien seuraaminen sokeasti ovat pahimpia syntejä maailmassa, koska ne mahdollistavat ”*tietämättömyyden synkeän saatanan*” kääntää ihmiset toisiaan vastaan. Leenan kysyessä, mikseivät viisaat tutki, miten kaikki maailman nälkäiset saataisiin ruokittua, vastaa Anni-täti hänelle kyynisesti:

”- Sitä ei uskalla juuri kukaan. Moni kyllä on alkanut, mutta niiden on täytynyt lakata ja joka ei hyvällä ole lakannut, sen on täytynyt kuolla [...] - He eivät ymmärrä. He ovat opetetut, kasvatetut ja kasvaneet siihen elämään, joka heillä on, eivätkä ymmärrä muuta. He luulevat sitä oikeaksi. Jokainen, näes, pitää sitä oikeana mihin on totunut. Kristitty surkuttelee pakanaa, joka palvelee näkyväistä Jumalaa ja pakana kristittyä, kun se palvelee näkymätöntä. Kumpikin heistä on minun mielestäni yhtä surkuteltavia [...] Ei pahalla enemmän kuin hyvälläkään ole näkyväistä muotoa. Ne ovat näkymättömiä henkiä ja kulkevat ajatuksina ja tekoina ihmisten keskuudessa”¹⁵⁰

¹⁴⁹ Nokkala 1958, 12–18, 305–306.

¹⁵⁰ Tihlä 1907, 51–52.

Toinen Tolstoihin viittaava seikka on Anni-tädin pasifistinen elämänopetus. Tolstoi vastusti väkivaltaa sen kaikissa muodoissa ja ehdoitta. Hän puhui pahan vastustamisesta luopumisella, jolla hän tarkoitti kaikenlaisesta väkivallasta luopumista. Jeesuksen oppien mukaisesti tuli kääntää toinen poski eikä vastata väkivaltaan voimalla. Itseensä kohdistunut väärinteko tuli vain kärsiä. Tolstoi ei tehnyt eroa valtiollisen tai yksityisen väkivallan välille, vaan kaikki väkivalta oli kitkettävä maailmasta. Aseriisunta- ja rauhansopimukset eivät millään tavalla hänen mukaansa edistäneet väkivallan katoamista maailmasta. Ihmisten tuli pidättäytyä täydellisesti väkivallasta sekä yksityiselämässä, että valtakunnallisella tasolla. Asevelvollisuudesta kieltäytyminen oli tähän ainoa keino. Vain täydellinen pasifismi hävittäisi väkivallan ja synnyttäisi viimein maailmanrauhan. Valtion ja kirkon Tolstoi näki juuri väkivallan lietsojina. Valtiolliset armeijat edustivat pahoja voimia, joiden avulla ihmistä hallittiin. Näin ollen ihmisille ei ollut hyväksi osallistua hallitusten toimintaan eikä vannoa minkäänlaisia valoja. Valan vannominen tarkoitti aina sitoutumista ja varsinkin valtiollisessa tarkoituksessa vannominen sitoutumista pahaan. Kaikki ihmiset olivat saman panteistisen jumalan lapsia, eikä kansojen välille tullut tehdä eroa. Sotien ja valtiollisen väkivallan syynä oli nimenomaan nationalismi. Tolstoi asetti kyseenalaiseksi suurmiesten ja kanonisoitujen kulttuurihahmojen yksinoikeuden historiallisina vaikuttajina ja korosti historian rakentumista lukemattomien toimijoiden ja ennakoimattomien tapahtumien kautta. Perinteinen kansallinen historiakäsitys oli keskittynyt tukemaan hallitsevaa valtaa. Isänmaanrakkaus oli vain valtiollisten laitosten, kuten koulun ja kirkon avulla synnytetty tunne, jota hyväksikäyttämällä hallitukset toteuttivat sortoaan ja oikeuttavat ideologisia kolonialistisia laajennussotiaan. Lopulta Tolstoi olikin valtiovallan täydellisen lakkauttamisen kannalla.¹⁵¹

Tapaaminen Ruunankummin mökillä päättyy kertomukseen kultaisesta vasikasta. Raamatullisena epäjumalankuvana se symboloi tässä yhteydessä materiaa palvovaa kapitalismia, jonka edessä ihmiset uhraavat itsensä. Anni-täti kertoo sen odottavan Leenaa kaupungissa, jos tämä sinne joskus joutuu. Pikku-Leena ihmettelee, eivätkö ihmiset ymmärrä, ettei vasikka ole elävä vaan pelkkää kultaa. Anni-täti toteaa materian olevan elämää arvokkaampaa kaupungissa oleville ihmisille. Sanottavansa hän pukee vertaukseen pyssymiehestä ja linnusta:

”- Eivät he tiedä, lapsi, sillä heiltä puuttuu sinun terve järkesi ja turmeltumaton luontosi. He näkevät elämää siinä, missä ei sitä ole, mutta eivät näe elämää siinä, missä se kuohuten kuohuu. Pyssymies ampuu huvikseen linnun lennosta, mutta koskaan hän ei särkeisi taiteilijan tekemää linnun kuvaa.”¹⁵²

---

¹⁵¹Karkama 2010, 45–46; Nokkala 1958, 19–21.

¹⁵²Tihlä 1907, 53.

Leenan lapsenuskon sisäsyntyisyys ja luonnollisuus ovat osoituksia ihmisen puhtaasta alkuperäisestä uskosta, josta Anni-täti kehottaa häntä pitämään kiinni. Tämän luonnollisen uskonkäsityksen romuttuminen kirkkokäynnin myötä on Tihlälle tyypillistä tolstoilaista uskontokritiikkiä. Anni-tädin suulla lausutut julistukset sotien järjettömyydestä ja universaalista uskosta osoittavat nekin Tihlän tolstoilaisen tendenssin. Hän vielä alleviivaa sanomaansa viittaamalla järkeen ja yksinkertaiseen rakkaudenoppiin, joka kehottaa kunnioittamaan elämää ja kieltää lausumasta väärää todistusta Vuorisaarnan mukaisesti. Tolstoilaisen tendenssin huomioiminen auttaa ymmärtämään Tihlän kriittistä suhtautumista myös fennomaanisen sivistyneistön kansansivistykseen ja sen sisältämään nationalismiin, jota käsittelin edellä. Tolstoin kautta selittyy pitkälti myös Tihlän kritiikki fennomaaniseen ideologiaan tiiviisti kytkeytynyttä kolonialistisia piirteitä saanutta kirkkoa kohtaan. Tolstoin kuoltua 1910 Tihlä omisti tälle muistokirjoituksen *Työläisnaisessa* otsikolla *Mietteitä Leo Tolstoin kuoltua*. Kirjoituksessa hän ihmettelee maailman reaktiota Tolstoin kuoleman jälkeen. Hän kysyy, miksi maailman valistuneet kohottavat surulaulun poismenneelle mestarille, vaikka eivät kykene ymmärtämään tai ainakaan hyväksymään tämän pasifistista rakkaudenoppiaan. Oppi-isälleen syvää kunnioitusta huokuva kirjoitus on samalla myös kriittinen puheenvuoro kansojen veljeyden puolesta nationalismia ja materialismia vastaan:

”Muistanpa ajan – eikä se liene vieläkään ohi mennyt – jolloin kansalle opetettiin, että sen tulee olla kiitollinen ja kunnioittaa esi-isiä, jotka olivat hikensä ja verensä vuodattaneet raivatessaan meille peltoja. Sitä opetettiin lapsille, joilla tuskin oli räsyjä yllä, miehille ja naisille, jotka vuodattivat hikensä ja verensä esi-isien raivaamalla pelloilla. Mikä järjen seisahdus, mikä huutava hulluus! [...] Lieneekö yhtään valistunutta ihmistä, joka hyväkseen käyttää niitä viljelyksen vakoja, joita hänen ajatuksensa on tietämättömyyden korpeen uurtanut? Ei ainakaan siltä näytä. Mistä sitte johtuu kiitollisuus, mikä on tarkoitus sen melun, jota hänestä pidetään? Tarkoitus on sama, kuin isänmaan rakkauden opettaminen maattomille, esi-isien kunnioittamisen opetus isättömille, nälkäisille. [...] Meluun ja kiiltoon on niin helppo hukuttaa totuuden sanat, pauhinaan peittää järki, oppineisuuteen verhota viisauden puute. – Mutta jos joku ihminen käytännössä omaksuu Leo Tolstoin opit ja elämällään alkaa kunnioittaa opettajansa muistoa, mitä luulette hänestä sanottavan. Ja kun nuorukaiset alkavat seurata Tolstoin oppeja, kieltäytymällä kantamasta murha-aseita ja vannomasta uskollisuusvaloja, niin mitä heille tapahtuu? Kunnioittaako maailman näitä nuorukaisia? Ei ja tuhat kertaa ei.”¹⁵³

Tolstoilaiset opettajahahmot ovat keskeisessä osassa edelleen 1910-luvun tuotannossa mestarin jo kuoltua. *Kuopuksessa* Hermannin eno Mooses opettaa tälle tolstoilaisen kunnioituksen maanviljelykseen ja ruumiilliseen työhön. Mooses myös halveksii kirkon opettamaa monoteismia. *Saarnaajassa* Juhon opettajaksi valikoituu talon vanha vaari. Tihlän maaseutukuvauksille tyypillisesti hänkään ei ole saanut koulusivistystä, vaan hän on lukenut elämässään ainoastaan Raamatua. Uskonkysymykset ovat vaarille osa arkista elämää, ja Raamatusta hän tekee omat tulkintansa. Useaan otteeseen tarinassa esiin nousevat vaarin elämänviisaus ja empaattisuus

---

¹⁵³ Hilda Tihlä: *Mietteitä Leo Tolstoin kuoltua*. *Työläisnainen* 46/1910, 351, KA.

korostavat ihmisen luonnollista kristillisyyttä, jossa Jumalan ”*koko olemus on rakkaus*”¹⁵⁴. Ennen Juhon raamatullista erämaavaellusta ja saarnamiehen uraa valottaa vaari omaa uskonkäsitystään Juholle tarkemmin: ” – *Jumala on kaikkialla, – puheli vaari, jotta poikanen käsittäisi – hän nostaa maasta ruohon, kasvattaa puut, ihmiset, eläimet. Rakasta ja hoivaa kaikkia olennoita, niin sinä rakastat Jumalaa.*”¹⁵⁵

Vaarin maailmankatsomus on identtinen Ruunankummi/Anni-tädin opetusten kanssa, joissa kaikkialla läsnä oleva Jumala on rakastava ja anteeksiantavainen. Anni-tädin opetuksissa ja vaarin lausahduksesta heijastuu samalla tavoin Tolstoin ja Järnefeltin ajatus todellisen uskon heijastumisesta arkiseen elämään muita palvelemalla. Jumalaa palvellakseen ei tarvitse käydä kirkossa, vaan riittää kun Jumala tai jumalallisuus on läsnä arkielämässä, luonnossa ja ihmisessä itsessään. Vaarin käsitys uskosta ja Jumalasta on täydellinen vastakohta Juhon kylmälle ja kovalle lunastusopin tuomionjulistukselle. Tosin Juhon sielua raastava uskonkysymyksen pohdiskelu juuri asettaa vastakkain lunastusopin ja vaarin luonnollista empatiaa peräänkuuluttavan uskonkäsityksen. Hänen ristiriitaisessa suhtautumisessaan Tihlä kiistää lunastusopin osoittaen tolstoilaisittain sen paradoksaalisuuden ja irrationaalisuuden. Jos Jumala kerran rakastaa ihmistä, miksi hän sallii hänen joutuvan kadotukseen.

”Jota enemmän Juho ajatteli, sitä selvemmin hän näki, että kadotuksen kita on avoinna ja että pimeyden ruhtinas vaanii ihmissieluja. Olihan hän hamasta pienuudesta nähnyt hänen suuren silmänsä vihertävänä liekinä väijyvän itseään. Mutta mitä varten sekään väijyi? Mitä varten vaanii saatana ihmissieluja? Mitä hyötyä on kadotuksella niistä? Eivätkö pahat henget voisi tyytyä toisten seuraan ja hauskuuttaa itseään muulla tavalla? Ja miksi puhaltaa Jumala eloa kadotuksen liekkejä varten?”¹⁵⁶

Järjenvastainen lunastusoppi on aiheena myös monessa lehtikirjoituksessa. Esimerkiksi *Vapaa Ajatus* julkaisi Tihlän kirjoituksen *Lunastus*, jossa hän toteaa kirkon julistaman opin vain lietsovan ihmisiä pahantekoon. Katumalla ja anteeksi pyytämällä voi ihminen vapautua mitä hirveimmistä rikoksista, sillä hänen sielunsa on lunastettu. Tämä vapauttaa yksilön kaikesta vastuusta. Tihlä toteaa, että yhteiskunnassa on tarvetta lunastajalle vain siksi, että kukaan kirkon oppia seuraava ei halua ottaa vastuuta omasta henkisestä kasvustaan. Tihlä painottaa, että ihmisellä on oltava puhdas omatunto tekemistään valinnoista. Näin Ihmisistä tulisi vastuullisempia ja he hyväksyisivät erehdyksensä. Samalla Tihlä herättelee niin sivistyneistöä kuin köyhälistöäkin omatoimisesti

---

¹⁵⁴ Tihlä 1911, 58.

¹⁵⁵ Tihlä 1911, 59.

¹⁵⁶ Tihlä 1911, 67–68.

pyrkimään kohti korkeampaa ihmisyyttä ja tarttumaan toimeen maailmassa vallitsevan kurjuuden poistamiseksi.

”Ihminen, joka toden teolla pyrkii täydempään tajuntaan, tietoon ja valoon, ihminen, joka tietää, että äly ilman luonnetta on peto, joka voi karata hänen kimppuunsa varomattomalla hetkellä, sellainen ihminen ei voi koskaan löytää ulkopuolella itseään mitään lunastajaa, joka ottaisi hänen harha-askeleensa ja heikkoutensa omikseen ja vastaisi niistä omantunnon ankaran tuomarin edessä, niin että syyllinen on kokonaan vapautettu. . Se olisi samaa kuin jos isä istuisi lapsensa edestä koulunpenkillä, suorittaisi tutkinnot – ja lapsi vihittäisi tohtoriksi. [...] Hyväntekeväisyys, armeliaisuus tekee ihmisestä heikon ja löysän. Ystävä voi kenties lunastaa yhden ystävän vekselin, toisen ja kolmannenkin, mutta ei parhaassa tapauksessakaan loppumattomiin. Hän kyllästyy lunastustyöhön ja... Alentavaa ja kurjaa on elää armoilla. Alentavaa on myöskin pyrkiä saavuttamaan taivaallisia ihanouksia toisen lunastamalla vekseleillä. Kerjuu on aina kehnoa, ja halpa luonne on halpaa vaikka se itsensä verhoaisi kuinka kalleilla sanakoreuksilla. Omat voimat käytäntöön, liikkeelle joka tarmon kipinä itsen pelastukseksi.”¹⁵⁷

Tihlän esittämä materialismin kritiikki on tuttua sosialistisesta yhteiskuntakritiikistä, mutta uskonnollisessa sekä pasifistisessa yhteydessä esitettynä se on tulkittava ennemminkin tolstoilaisessa viitekehysessä. Tolstoi itse ei uskonut sosialismin vapauttavaan voimaan, vaikka hänen ajatuksiaan käytettiin hyväksi työväenliikkeen pyrkimyksiä tukemaan. Varsinkin puoluejohdon tiukat uskonnonvastaiset kannanotot olivat kaukana hänen näkemyksistään. Työväenliike näyttäytyi Tolstoille ja Järnefeltille vain vallasta kamppailevana puolueena muiden joukossa. Se ei taistellutkaan yleisen solidaarisuuden ja inhimillisten arvojen puolesta, vaan aineellisten etujen saavuttamiseksi. Tolstoi vastusti puhdasoppista luokkataistelua, toteamalla sen perustuvan täysin samoihin keinoihin, joilla työläiset itse oli orjuutettu. Hän katsoi, että niilläkin aatteilla, jotka pyrkivät kansojen vapauteen ja ihmisarvon tunnustamiseen, oli taipumus ideologisoitua ja kääntyä vallan palvelukseen. Luokkavihan lietsominen, kirkon oppien seuraaminen ja materialistisen hyvinvoinnin tavoittelu vain pahensivat työläisten tilannetta. Oman vapaan elämäntarkoituksen löytäminen oli mahdollista vain hylkäämällä suuret aatteet ja keskittymällä arjen elämismaailmaan. Luokkapuhtauden vaalimisen ja luokkataistelun sijaan Tolstoi ennemminkin vaati sosialisteilta henkistä uhrivalmiutta ja materialismista irtaantumista.¹⁵⁸

Tolstoin ajatusten heijastuminen Tihlän tuotantoon on ilmeinen, ja Tolstoin hahmottelema puhtaan uskon oppi on muokannut hänen käsityksiään niin yhteiskunnallisista kysymyksistä kuin ihmisihanteesta. Tolstoilaisen ajattelun omaksuminen selittää myös myöhemmässä Suomen tuotannossa – varsinkin *Ihmisiä*-romaanissa – ilmenevän kriittisen asenteen työväenliikettä ja Sosiaalidemokraattista puoluetta kohtaan. Tolstoilaisuus ei tietenkään vaikuttanut missään hengellisessä tyhjiössä, ja tarkasteluun onkin otettava myös muut 1900-luvun alun uususkonnolliset

¹⁵⁷ Hilda Tihl: *Lunastus*. Vapaa Ajatus 15/1915, 232–233.

¹⁵⁸ Karkama 2010, 46, 50–53; Nokkala 1958, 228–230.

liikkeet. Näistä merkittävimpänä Suomessa ja työväenliikkeen piirissä vaikutti teosofia. Tolstoilaisuus ja teosofia muodostivat eräänlaisen synteetin, jossa molemmat täydensivät toisiaan. Teosofian johtohahmo Pekka Ervast haki henkistä identiteettiään teosofian ohella myös Tolstoin ajatuksista. Toisaalta myös Arvid Järnefelt lähentyi teosofiaa. Hän tunsi Tolstoin puritaanisuuden ihanteen aika ajoin liian ahdistavaksi ja haki vastauksia sallivammasta teosofiasta. Miesten henkilökohtainen ystävyysuhde osaltaan auttoi näkemysten lähentymisessä.¹⁵⁹ Niin merkittävä opettaja kuin Tolstoi Tihlälle olikin, ei keskittyminen vain hänen ajatuksiinsa riitä avaamaan teosten luomaa ajatus- ja kokemusmaailmaa. Eheimmän ja täydemmän kuvan saamiseksi on sitä tulkittava myös teosofisen maailmankatsomuksen viitekehyksestä käsin. Tiukka rajanveto tolstoilaisen ja teosofisen maailmankatsomuksen välillä ei Tihlänkään tapauksessa ole mielekäs, vaan teosofian heijastumista tuotantoon on tulkittava pikemminkin yhdessä Tolstoilta omaksuttujen vaikutteiden rinnalla.

3.4 Järjen ja mystiikan synteesi – Tolstoita ja teosofiaa

Modernisaatioprosessi herätti tarpeen selittää maailmaa uudella tavalla. Kun tieteelliset, historianfilosofiset tai aatteelliset selitysmallit eivät kyenneet antamaan kattavaa selitysmallia olemassaolon ja elämän kysymyksiin, ryhdyttiin vastauksia hakemaan uusista uskonnollisista tulkinnoista. Hahmottuneita perinteisestä kristillisyydestä poikkeavia uskonnollisia liikkeitä kutsuttiin uudeksi mystisismiksi ja materialismia vastustavan hengen aikakauden sarastukseksi.¹⁶⁰ 1800-luvun loppua ja 1900-luvun alkua leimasikin eurooppalaisittain valtava innostus okkultismiin. Okkultismi oli olennainen osa uuden maailmankuvan syntyprosessissa. Modernin kulttuurin muotoutuminen ei rationaalisuudessaan sulkenut henkisiä elementtejä pois, vaan okkultistiset liikkeet muokkasivat maailmankuvaa tieteen rinnalla. Kiinnostus okkultismiin kanavoitui pitkälti teosofiaan¹⁶¹, joka pyrki selittämään ihmisen olemassaoloa ja maailmanjärjestystä yhdistämällä idän ja lännen uskonnot. Teosofia kasvoi 1800-luvun viimeisillä vuosikymmenillä yhdeksi vaikutusvaltaisimmista uususkonnollisista liikkeistä. Elementtejä haettiin gnostilaisuudesta, hindulaisuudesta ja buddhalaisuudesta sekä keskiajan okkultismista ja juutalais-kristillisestä perinteestä. Teosofia pohjasi idealistiseen maailmanselitykseen, jossa mystisillä käsityksillä ihmiskunnan yhteisestä alkuperästä ja sen kautta kansojen keskinäisestä veljeydestä oli suuri merkitys. Uskonnollisella suuntauksella, rodulla, kansalaisuudella tai yhteiskunnallisella asemalla ei

---

¹⁵⁹ Kokkinen 2010, 34–35.

¹⁶⁰ Harmainen 2010, 86–87; Karkama 2010, 43–44; Kokkinen 2010, 33.

¹⁶¹ Teosofisen seuran perustivat Helena Petrova Blavatsky ja yhdysvaltalainen Henry Steel Olcott New Yorkissa vuonna 1875.

teosofisessa maailmankatsomuksessa ollut merkitystä, vaan korostettiin ihmisten välistä tasa-arvoa. Teosofiaan sisältyi myös spiritualistinen käsitys, jossa keskeistä oli usko henkimaailman olemassaoloon, ihmisessä piilevään jumaluuteen ja kykyyn kommunikoida tuonpuoleisen kanssa. Se pyrki edistämään vertailevia uskonnollisia, tieteellisiä ja filosofisia tutkimuksia sekä tutkimaan ihmisen salaisia voimia ja tuntemattomia luonnonlakeja. Luonnon mystifiointi toimi erityisesti taiteilijoilla keinona jäsentää modernisoituvaa maailmaa. Yhteydestä luontoon haettiin vastausta yksilöllisyyden ja solidaarisuuden yhteensovittamiseen. Pekka Ervastian hahmottelemassa teosofiassa yhteys luontoon ja sen kauneuteen synnyttäisivät empaattisen siteen myös kanssaihmiisiin darwinistisen olemassaolon kamppailun sijaan. Taustalla vaikutti ajatus muinaisesta sankariajasta, jonka kaikille kansoille yhteistä alku-uskoa ei kirkko ollut päässyt turmelemaan opilla perisynnistä ja lunastuksesta. Teosofia arvosteli myös kirkkoa alkuperäisen uskon sanoman unohtamisesta ja kylmän tapauskon levittämisestä. Tolstoin tavoin myös Teosofia painotti elämässä näkyvää empatiaa ja lähimmäisenrakkautta.¹⁶²

Tihlän teosten hahmojen sisäsyntyisen yhteyden mystifioituun luontoon on tästä näkökulmasta ymmärrettävissä teosofiseksi lähestymistavaksi ihmisen olemassaolon selittämiseen. Vaikka luonto näyttäytyy teoksissa paikoin kaoottisena ja pelottavana, on ihmisen sisäisen harmonian kannalta välttämätöntä säilyttää siihen yhteys. Harmonian rikkoutuminen näkyy etenkin teosten hahmojen kohtaamana epäonnena kaupungissa. Erkaantuminen luonnosta etäännyttää ihmiset toisistaan ja saa heidät ajamaan itsekkäästi vain omaa etuaan. *Leenin* Pikku-Leenan kirkkokäynnin jälkeen katoava luonnonusko ja sen kautta muuttunut henkinen identiteetti viittaavat teosofiseen käsitykseen mystisestä alku-uskosta, joka kirkon vallan myötä on kadonnut. Tihlän tarinoissa ainoa keino säilyttää yhteys luonnonuskoon on pysyttäytyminen erillään kirkon opetuksista ja porvarillisesta sivistyksestä. Hengellinen maailma on kietoutunut tarinoissa erottamattomasti yhteen maallisen aistimaailman kanssa. Selvimmin tämä ilmenee *Kuopuksen* Mooses-enon maailmankatsomuksessa, jonka Hermannikin aikansa kaupungissa harhailtuaan tuntee sielussaan omakseen.

” Nyt oli Mooses vanhan kansan viimeisiä jätteitä ja vihasi tulisesti uudenaikaisia puuhia. Hän eli muinaisuuden hengessä ja vanhojen tapojen jälkeen, teki taikoja ja uskoi niihin enemmän kuin taivaalliseen isäänsä. Tämän olemassaoloa hän kyllä ei kieltänyt, mutta käytännöllisistä syistä lapeuden Jumala ei voinut saada sijaa eno Mooseksen ankarain luonnonjumalten joukossa. Ketä jumalaa hän tarvitsi, sen puoleen hän kääntyi, mutta kun hänellä koskaan ei ollut mitään todellista asiaa luojalle taivaan ja maan ja kaiken mitä siinä on, oli se vähitellen väistynyt pienten, tarpeellisten jumalten taakse. Syksyn taivaasta Mooses tutki tulevan talven ilmoja, kevätkylvöjen aikana hän tarkasti seurasi säiden vaihtelua ja kuun kulkua. Maan henkeä hän parhaansa mukaan koetti pitää suopeana. Maa tuntee muokkaajansa ja sitä oli niin kohdeltava, ettei se saanut vihoja viljelijään.”¹⁶³

¹⁶² Harmainen 2010, 7, 27–31; Kokkinen 2010, 33; Leskelä–Kärki 2006, 252–254, 258–263.

¹⁶³ Alho 1910, 25–26.

Henkilöhahmoista irrallinen enon sielun läpitukenvea kertoja tietää, että tämä ei kiellä kristillistä Jumalaa, joskin pitää tätä vain tarpeettomana jumalana muiden hyödyllisempien jumalten joukossa. Ykseys maahan ja sen henkiin muistuttaa muinaisesta mystisestä luonnonuskosta, joka on yhdistettävissä itämaisiin uskontoihin ja sitä kautta Tihlän kiinnostukseen teosofiaa kohtaan. Samalla eristäytyminen ”uudenaikaisten puuhien” ulkopuolelle sekä työn ihannointi kertovat Tolstoilta omaksutusta ideaalista. Tosin teosofitkin haaveilivat yhteiskunnan ulkopuolelle eristäytyvistä yhteisöistä, joissa oma henkilökohtainen työ oli omavaraisuuden takaamisen ihanne¹⁶⁴. Kirkolla ei enon maailmankuvassa ole vähäisintäkään välitystehtävää, vaan hän kommunikoi jumalallisten voimien kanssa suoraan ja henkilökohtaisesti. Yhteys henkimaailmaan rakentuu pitkälti maanviljelystyön kautta.

Kirkkoon kohdistuvasta arvostelusta huolimatta sekä tolstoilaisuus että suomalainen teosofia tunnustivat kristinuskon arvon. Yhdistävänä opinkappaleena molemmissa oli Raamatun sisältämä rakkaudenoppi sekä Vuorisaarna. Teosofia ei – kuten ei myöskään Tolstoi – halunnut erottautua kristinuskosta täysin erilliseksi opiksi, vaan sen tuli olla kristillisyyttä uudistava voima, joka pyrki palauttamaan sen alkuperäiseen luonnolliseen muotoonsa. Sekä tolstoilaisuus että teosofia pyrkivät siis puhdistamaan todellisen uskon kirkollisesta harhaopista. Suomalaista teosofiaa Pekka Ervastian ja Eino Leinon kautta tutkinut Antti Harmainen puhuu pro gradu-tutkielmassaan ”kristinuskon esoteerisistä reformista”. Tässä prosessissa keskeisiä olivat hindulaisuudesta ja buddhismista juontuvat karman laki sekä reinkarnaatio. Karman laki mahdollisti vaikuttamisen kuoleman jälkeiseen elämään, jolloin elämä ja kuolema muodostivat syklisen kehityskulun, jonka jalostamana lopulta saavutettaisiin täydellisyys. Tämä takasi ihmiskunnalle edistystä, toisin kuin itsekkyyteen ja ylimielisyyteen sortunut kirkollinen oppi tai puhtaasti luonnontieteisiin pohjaava kehitysoptimismi. Karman laki ja jälleensyntyminen eräällä tavalla legitimoivat teosofeille sosiaalisen eriarvoisuuden ja hallitsevan luokan sorron.¹⁶⁵

Tässä kohden Tihlä on teosofisen maailmankuvan kanssa eri linjoilla ja hänelle reinkarnaatio-oppi näin esitettyssä muodossa on suorastaan järkytys. *Työmiehen illanvietossa* 1906 julkaistussa kirjoittelussa hän kritisoi kirkon oppia, toteamalla köyhille luvattun taivaan olevan vain valhetta,

---

¹⁶⁴ Harmainen 2010, 66–67. Erityisesti Tolstoille ajatus ihanneyhteiskunnasta oli tärkeä jo varhain ja tuli esille eri muodoissa hänen tuotannossaan. Tolstoi innoitti älymystöä eristyneitten yhteisöjen perustamiseen ympäri maailmaa. Erityisesti Amerikan mantereella hän näki valtavan potentiaalın ihanneyhteisön luomiselle. Suomalaisista Matti Kurikka oli perustamassa tolstoilais-teosofista ihannesiirtokuntaa Sointulaa Kanadaan. Esim. Aleksejeva 2010, 11–18.

¹⁶⁵ Harmainen 2010, 33–41.

jonka varjolla oikeutetaan sivistyneistön sortovalta. Samaan hengenvetoon hän tyrmää kuitenkin myös teosofian esittelemän reinkarnaation. Tihlä puhuu kansan yläpuolelle nousevista pekoista ja mateista, viitaten Ervastiin ja Kurikkaan. Järkeen vedoten hän osoittaa lopulta sanansa suoraan Ervastille todetessaan, ettei köyhälistö voi kärsiä edellisen elämän tuomasta huonosta karmasta, sillä se tarkoittaisi kaikkien nykypäivän kärsivien olleen sortajia. Tihlä huomauttaa köyhälistön olleen aina enemmistönä, joten on matemaattisesti mahdotonta, että kaikki kärsivät ja kurjat olisivat edellisessä elämässään olleet julmia alistajia.¹⁶⁶

Teosofeille karman laki ei kuitenkaan ollut eriarvoisuutta ylläpitävä voima, kuten kristillinen Jumala, vaan se mahdollisti ihmisen vapaan valinnan ja henkisen edistymisen. Teosofit korostivat, että myös kristinuskossa tunnettiin muinoin reinkarnaatio, mutta se oli poistettu kirkollistumiskehityksen myötä armo- ja lunastusopin tieltä. Viitteitä kuitenkin siihen löytyi vielä nykyuskossakin, ja Ervastin mukaan Raamatusta löytyy salattua tietoa. Niinpä myös Raamattua seuraamalla saattoi löytää henkisen totuuden ja puhtaan kristinuskon opit, vaikka hindulaisuus ja buddhalaisuus olivatkin teosofisia kulmakiviä. Oli vain otettava salatieteellinen lähestymistapa. Taivasten valtakunta tarkoitti tuonpuoleisen ohella myös kansojen veljeyttä ja rauhaa. Teosofia pyrki myös poistamaan kadotusopin ja sen helvetintulen kauhut karman lain ja reinkarnaation välityksellä.¹⁶⁷

Teosofian kirkkokritiikki kohdistui varsinkin kirkon kolonialistisiin piirteisiin, kuten myös Tolstoilla. Ervastin näkemyksen mukaan kirkon levittämä armo-oppi oli täysin absurdi, sillä se tarkoitti suurimman osan maailman ihmisistä joutuvan kadotukseen. Teosofinen ideologia oli sidoksissa tieteen ja teknologian saavutuksiin, vaikka se kritisoikin modernia tieteen kyllästävä maailmankuvaa. Kritiikki oli yhteydessä ajan keskusteluun tieteen ja järjen muokkaamasta maailmankuvasta, jossa ei kuitenkaan ollut löydetty ratkaisua olemassaolon kysymyksiin ja sosiaalisiin ongelmiin. Tieteen nähtiin kyllä vauhdittavan talouskasvua ja teollisuuden tuotantoa, mutta samalla se myös kasvatti yhä voimakkaampia armeijoita kolonialismin ja nationalismin tarpeisiin. Tieteen avulla ei oltu onnistuttu jakamaan teollistumisen tuottamia hyötyjä tasaisesti, vaan harvalukuiset menestyjät käyttivät heikompien kustannuksella saavutettuja etuuksia ilman moraalisia tuskia. Tiukasta tieteen kritisoinnista huolimatta teosofia tukeutui uskonkysymystä selittäessään tieteellisen uskonnontutkimuksen keinoihin. Tieto oli kirkon opissa sekoitettu uskoon, jolle oli annettu suhteettomat mittasuhteet. Kirkko vaati sokeaa luottamusta omiin dogmeihinsa

---

¹⁶⁶ Hilda Tihlä: *Reinkarnatsiooni*. Työmiehen illanvietto 12/1906, 93–94.

¹⁶⁷ Harmainen 2010, 36–41.

pyrkimällä levittäytymään muita kulttuureja ja kansoja halveksuen. Omaan asemaansa se vankisti julistamalla kadotusta ja helvetin liekkejä kaikille, jotka eivät alistuneet sen valtaan. Ervast kritisoi lunastusopin keskittymistä vain ihmisen syntisyyteen ja pahuuteen, jolle kirkko ei lopulta antanut minkäänlaisia perusteita.¹⁶⁸

Teosofit katsoivat kolonialistisen kirkon edistävän lähetyskäskyllään kylmän tapauskon leviämistä, eikä todellisen uskon kokemusta. Heidän kielteinen suhtautuminen kirkon kolonialismia kohtaan oli kuitenkin paradoksaalista, sillä heidän omat näkemykset perustuivat kolonialismin välityksellä syntyneiden uusien näkökulmien ja tulkintojen varaan. Suomessa teosofia myös kanavoitiin tukemaan nationalismia. Teosofian juurirotuajattelun mukaisesti Pohjoismaat alkoivat näyttäytyä mystisesti latautuneena etujoukkona, jonka vastuulla olisi sivistys uuden aikakauden alkaessa ja ajatus kiehtoi varsinkin suomalaisia taiteilijoita. Taiteet valjastettiin nationalismin ja kansallisen identiteetin rakentamisen voimaksi. Yhteys nationalismiin teki teosofiasta helpommin lähestyttävän kuin Tolstoista, joka ei hyväksynyt alkuunkaan kansallismielisyyttä missään muodoissa.¹⁶⁹ Edellä esittämieni esimerkkilainauksen pohjalta voi sanoa Tihlän vastustaneen kolonialismia kuten teosofienkin. Hän ei kuitenkaan jakanut teosofien isänmaallisuutta vaan tukeutui kansallisuus- ja kansakeskustelussa enemmän Tolstoiin, joka ei tehnyt eroa kansallisuuksien välillä.

Huomattavaa on, että Tihlän ei suhtaudu kieltäen itse kristinuskoon missään teoksessaan, vaan arvostelu kohdistuu nimenomaan kanonisoituihin oppijärjestelmiin. Esimerkiksi Ruunankummin kristinuskoa kriittisesti arvioivat opetukset tai *Noidan neuvo* noita Mellan transsitilassa tapahtuva kommunikointi vainajien kanssa eivät ole millään muotoa tarkoitettu kristillistä uskoa herjaavaksi tai poissulkeväksi, vaan ne ilmentävät Tihlän spiritualistisia ja mystisiä elementtejä sisältämää instituutioista riippumatonta uskonkäsitystä. Hän näkee kielteisessä valossa ainoastaan väärän kristinuskon tulkinnan ja toteuttamisen, toisin sanoen kirkon ja sen edistämisen tapakristillisyyden. Teoksista välittyvät eettiset ja moraaliset kannanotot perustuvat pitkälti Raamatun lähimmäisenrakkauden sanomaan ja etenkin vuorisäärän opetuksiin.

Leenissä Ruunankummin esittämä ”*tietämättömyyden synkeä saatana*” saa ihmiset seuraamaan sokeasti kirkon opetuksia, jotka taas keskittyvät etsimään kanssaihmisistä vain pahuutta ja syntisyyttä. Kielikuva osoittaa kirkon opetuksiin, jotka vääristävät täysin myös jumalkuvan asettamalla irralliseksi olennoksi ihmisen saavuttamattomiin. Kritiikki lunastusoppia kohtaan

---

¹⁶⁸ Harmainen 2010, 25–30.

¹⁶⁹ Harmainen 2010, 29–31, 50, 135.

nousee vahvasti esille myös *Saarnaajassa* Juhon ja vaarin uskonnollisissa pohdinnoissa hyvin samankaltaisin rationaalisuuteen perustuviin argumentein, kuten edellä esitin. *Ihmisiä*-romaanissa Tihlä pureutuu vielä kertaalleen kirkkokristillisyyden tuoman uskonnollisen ahdistuksen ja vapautuksen problematiikkaan. Kirkko ei anna vastauksia, vaan ainoastaan jättää ilmaan roikkumaan mieltä ahdistavia kysymyksiä ihmisen eksistenssistä. Eno Nordströmin hahmon kautta Tihlä esittää kysymyksen siitä, mitä Jumala ihmisestä lopulta tahtoo. Sarkastinen kysymys on suunnattu katkelmassa Olavin uskoon tulleele äidille, mutta yhteiskunnallisessa viitekehyksessä se on tulkittavissa piikittelyksi järjenvastaista lunastusoppia saarnaavalle kirkolle.

” – Mutta kuule, sisko hyvä, miten voi ajallisen meren vaeltaja iäisyyden meren mukaista venettä veistää? Jos rakennelma, joka täällä katsotaan oivalliseksi, ei siellä kelpaa mihinkään? Olettakaamme esimerkiksi, että muovailemme selkäämme siivet, mutta siellä ei lainkaan lennetä... Liitelemme siten iäisyyden siivet selässä ja lentelyn haluisina... Tai harjoitteleminen täällä uutta veisua, mutta siellä ei lainkaan lauleta. Astumme Sioniin hoilaten...”¹⁷⁰

Leenin alkujaksossa esitettyjen Ruunankummin opetusten järjellinen ja kriittinen sanoma suhteessa kristinoppiin yhdessä erityisesti *Metsäkyliltä*, *Jumalan lapsia* ja *Ihmisiä* sisältävän mystiikan sekä uskonnollisen ahdistuksen ja vapautuksen ristipaineen pohdinnan kanssa, osoittaa Tihlän uskonkäsityksestä selkeitä yhtymäkohtia Ervastian uudistusmieliseen teosofiaan. Tihlän uskonnollinen reformistisuus ei jää vain kirkon parjaamiseen, vaan sen tarkoituksena on herättää syvällisempiä kysymyksiä kristillisyyttä kohtaan kiinnittämällä huomio sen olennaiseen sanomaan. Tihlä kaipaa ahdistavan lunastusopin sijaan vapauttavaa uskoa, ja etenkin *Leenin* Ruunankummin sekä *Saarnaajan* vaarin hahmot ilmentävät teosofiasta löytyvää ideologiaa tässä tarkoituksessa. Molemmille transsendenssi on sisäinen voima, joka on läsnä ihmisen kaikessa toiminnassa. Molemmat hahmot myös korostavat, että hyvällä ja pahalla ei ole fyysistä olomuotoa, vaan ne kulkevat ajatuksina ja tekoina ihmisten keskuudessa. Toisin sanoen jumaluus piilee ihmisessä itsessään. Kumpikin näkee ihmisten välisen veljeyden ja solidaarisuuden korkeimpana hyveenä. Tähän on kuitenkin mahdollista päästä vain oikean hengen tai todellisen viisauden kautta. Ruunankummin opetusten ohella Tihlän ajatus kiteytyy hyvin *Saarnaajan* kohtauksessa, jossa talonväki on kokoontunut pirttiin keskustelemaan hulluudesta ja viisaudesta. Talonväelle viisaus rinnastuu älykkyyteen tai oveluuteen. Se tarkoittaa vain elämässä hyvin selviämistä ja oman hyödyn maksimointia. Vaarin käsitys taas poikkeaa ratkaisevasti muiden maallisesta ajattelusta:

”- Viisautta on monenlaista, sen olen elämäni taipaleella kokenut, nähnyt ja miettinyt. On oveluutta, jota luulisi viisaudeksi, on häikäilemättömyyttä ja sydämen kovuutta, joissa niinkään helposti erehtyy. Nämä tällaiset viisaudet loistavat, tekevät tuhoa, kylvävät itkua ja katkeruutta. Mutta se oikea viisaus, se tekee sydämen syvyydestä lähteviä, hiljaisia kysymyksiä, se kulkee syvyyksiin saadakseen pienenkin vastauksen, heikonkin tuen, jolle voisi rakentaa. Se

---

¹⁷⁰ Tihlä 1916, 146.

viisaus ei sorra, ei kylvä kirousta, pikemminkin itkee ja sortuu. Jeesus Kristus oli maailman viisaus ja valo, miten kävi hänen?”¹⁷¹

Vaarin lausahduksesta välittyy kritiikki modernisoituvaa yhteiskuntaa vastaan, jossa optimistisen kehitysuskon varjolla sorretaan heikompia. Todellista viisautta on sydämestä lähtevä rakkauden oppi, jota seuraamalla luodaan pohja ihmisten väliselle ystävyydelle, yhtenäisyydelle ja tasa-arvolle. Huomattavaa on tolstoilaisille, spiritualisteille sekä teosofeillekin tärkeän Jeesuksen hahmon mainitseminen todellisen viisauden tuojana. Vaikka kaikkien uskontojen perusta oli yhtäläinen, oli ”Mestarin oppi” monelle kaikkein arvokkain, sillä Kristus oli saavuttanut tietoisuuden kaikissa ihmisissä piilevästä transsendenssista ja hänen kykynsä ilmentää Jumalaa oli uskonnollisista opettajista kaikkein suurin¹⁷². Jeesuksen seuraaminen olikin yksi tärkeimpiä yhtymäkohtia tolstoilaisuudelle ja teosofialle. Kumpikin oppisuuntaus korosti, että hänen esimerkkejään tuli seurata elämässä. Kuitenkin siinä missä Tolstoi irtisanoutui kaikesta Raamatun sisältämästä mystiikasta ja piti Jeesusta vain lihan houkutuksista irtautuneena suurena opettajana, uskoivat teosofit löytävänsä korkeamman salatun tietoisuuden Kristuksen opetuksia (sala)tieteellisesti tutkimalla. Ervast pitikin Tolstoita liian rajoittuneena. Kaikki teosofian näkökulmasta ylimääräinen karsittiin Tolstoin kirjoituksista, kuten tämä itse oli karsinut Raamattua.¹⁷³

Ervastin ja Tolstoin tavoin Tihlä näki Jeesuksen opetuksissa piilevän perimmäisen viisauden ja ihmisyyden. Suurlakon syksynä hän totesi lehtikirjoituksissaan *Vuosisatain kehitystä*¹⁷⁴ ja *Ihmiskehitystä*¹⁷⁵ hallitsevan sivistyksen ja uskonnon olevan petomaista sortoa, ”joka on syntynyt oppineitten tutkijain kirkolliskokouksista ja kamarikiistoista¹⁷⁶”. Kirjoituksessaan hän korostaa, että Jeesuksen puheissa ei esineille tai oppineille anneta mitään arvoa. Tihlä toteaa, että Rooman keisarikunnan vainojen alla Kristuksen oppi pysyi vielä puhtaana. Vasta kun vallanpitäjät ymmärsivät uskonnon voiman, se integroitiin palvelemaan valtakoneistoa. Samalla oppi vapaudesta, veljeydestä ja rakkaudesta hautautui tieteen valheeseen, jota kutsutaan jumaluusopiksi. Vuoden 1915 kirjoituksessa *Pyhiä miehiä*¹⁷⁷ Tihlä taas pohtii uskon perimmäistä luonnetta. Hän toteaa, että Raamatun pyhien miesten kaltaisten opetuksia kavahdettaisiin, jos he julkeaisivat julistaa niitä 1900-luvulla. Tihlä katsoo kirkon kanonisoiman valheellisuuden perustuvan aineen palvontaan,

---

¹⁷¹ Tihlä 1911, 28.

¹⁷² Kokkinen 2010, 38; Leskelä-Kärki 2006, 258–263.

¹⁷³ Kokkinen 2010, 37–41.

¹⁷⁴ Hilda Tihlä: *Vuosisatain kehitystä*. Työmiehen illanvietto 47/1905, 372–373.

¹⁷⁵ Hilda Tihlä: *Ihmiskehitystä*. Työmiehen illanvietto 20/1906, 153–154.

¹⁷⁶ Hilda Tihlä: *Vuosisatain kehitystä*. Työmiehen illanvietto 47/1905, 372.

¹⁷⁷ Hilda Tihlä: *Pyhiä miehiä*. Vapaa Ajatus 9/1916, 135–136.

mutta todellisen alkukristillisyyden pohjaavan aineettomaan henkeen tai maailman valoon. Ihminen pohjimmiltaan on kuitenkin hyvä eikä kaikki toivo ole vielä menetetty, sillä maailmassa on yhä pyhiä miehiä – opettajia – jotka voivat valaista maailmaa ja luotsata sen kohti korkeampaa ihmisyyttä.

”Liike on aineelle vastenmielistä. Liikkumattomuus on aineen luonne, niin kuin valon luonne on liike. Kun siis tajunta – sielu – alkaa ainetta muodostella, syntyy taistelu hyvän ja pahan välillä. Teistelun aiheuttaja joutuu luonnollisesti keskipisteeseen. Me ihmiset emme sittenkään ole ”pahoja” Kyllä me mielellämme maalaamme sädekehän totuuden- ja tiedonjulistajan pään ympärille, kunhan vain ehdimme, mutta me tarvitsemme ensin aikaa, paljon aikaa. Ja mielellämme me seuraisimme onnea ja rauhaa tuottavia oppeja, kunhan vain niitä tajuaisimme [...] On kuitenkin ollut ja yhä vieläkin on keskuudessamme miehiä, joilla on erikoinen, ihmeellinen rohkeus sielussaan. Ne ovat kautta aikojen koettaneet saada tajuntaamme liikkeelle, vedellen yltämme pimeyden peitekerroksia. Nämät miehet ovat niin käsittämättömän rohkeita, että uhmaavat leivättömyyttä ja ylenkatsetta. ja ennen kaikkea he ovat niin uljaita, että rohkenevat uskoa oman työnsä tarkoituksenmukaisuuteen. Mitä on se valo ja voima, joka uhmaa kuolemaa ja antaa kestävyyttä nälän ja ylenkatseen keskellä. Panee otaksumaan, että me ihmiset sittenkin olemme korkeampia olennoita.”¹⁷⁸

Saarnaajan vaarikin uskoo, että todellinen viisaus on löydettävissä juuri Jeesuksen oppeihin perehtymällä sekä Raamattua ja omaa sisintään ahkerasti tutkimalla. Yllä lainattu kohta jatkua emännän moittiessa vaaria hullun ja jumalan pojan mainitsemisesta samassa yhteydessä. Vaarin vastaus kiteyttää kristillisyyden perimmäisen sanoman ja painottaa henkilökohtaista heräämistä itsetutkiskelun avulla.

”- Tyttäreni moitti, että minä menen hullusta jumalanpoikaan. Eikö hän tiedä, että Jumala on niin suuri, että häneen mahtuu kaikki, hullutkin. Hänessä kaikki elää ja liikkuu, hän ohjaa taivaat ja maailmat. Kun kerran hän on niin suuri, eivät hänen tekonsakaan ole pieniä. Hänen poikansa ei hänen edessään ole suurempi eikä arvokkaampi kuin maan pienin matonen. Mutta ihmisessä, joka kyselee, jonka sydän ei löydä rauhaa ruoassa, juomassa eikä unessa, vaan kantaa polttavaa ikävää ja tuskaa, siinä ihmisessä tapahtuu uudestasyntymys. Vanhan ihmisen aurinko pimenee, vuoret sortuvat, Jumalan henki murtautuu esiin, nousee ylös kuolleista...”¹⁷⁹

Kiivas keskustelu pirtissä päättyy rengin keskeyttäessä vaarin puheen vitsailemalla tämän puheesta, ja kaikki paitsi vaari sekä kiukaan varjoissa piileskelevä Juho rähähtävät nauruun. Juhoon vaarin puhe tekee kuitenkin jälleen suuren vaikutuksen. Se saa pienen pojan pohtimaan elämän tarkoitusta ja ihmisen uudelleen syntymistä. Juho ei kuitenkaan kykene itse käsittelemään kuulemaansa, ja lopputuloksena on särkynyt uskonnollinen identiteetti, kuten Pikku-Leenankin tapauksessa. Talon muun väen ylimielinen asennoituminen vaarin sanomaan puolestaan kuvastaa osaltaan Tihlän pettymystä vallitsevaan hengelliseen tilaan. Suuret joukot eivät herkisty todelliselle uskonsanomalle, vaan keskittyvät maallisen menestyksen tavoitteluun ja materian vaalimiseen, jota ohjaa valtionkirkon edistävä tapausko.

¹⁷⁸ Hilda Tihl: *Pyhiä miehiä*. Vapaa Ajatus 9/1916, 136.

¹⁷⁹ Tihl 1911, 29–30.

Teosofinen herätys sen sijaan tarkoitti altistumista hengelle aistimaailman sijaan, mikä oli siirtymistä kristillisestä dualismista inhimillisen ja jumalallisen organiseen yhteyteen. Vetäytymisen aistimaailmasta tuli olla aktiivista ja kilvoittelevaa, ei passiivista tai dekadenttia hurmosta, jossa aistillisuus menettäisi merkityksensä nautintojen maksimoinnin myötä. Itsekkyys oli ihmiskunnan perisynti, joka turmeli kaiken hyvän rikkoen perhe- ja ystävyys-suhteet. Ihmiskuntaa riivaavasta itsekkyydestä oli mahdollista vapautua vain aktiivisen kilvoittelun avulla, jolla saavutettaisiin koko ihmiselämän perusteellinen muutos. Ihminen asuisi ”*totuuden etsijän tielle*”. Maallisten nautintojen unohtamisen jälkeen elämä olisi täynnä ”*tarkoitusta, henkeä ja voimaa*”, kuten Ervast asian muotoilee.¹⁸⁰ Vaikka huomattavia eroavaisuuksia Ervastin ja Tihlän maailmankuvista löytyykin, on käsitys puhtaasta uskosta ja ihmisihanteesta ilmeisesti molemmilla hyvin samankaltainen. Ainakin vaarin puheenvuorossa näyttäytyvät ne samat teesit, jotka ovat avainasemassa Ervastin teosofiassa. Hiljaisten sydämen kysymysten esittäminen tarkoittaa aktiivista kilvoittelua, jonka kautta ihmisen henki ei löydä enää nautintoa ruumiillisia tarpeita tyydyttämällä. Kilvoittelun avulla hän kääntyy pois aistimaailman nautinnoista ja pääsee yhteyteen jumalan kanssa. ”*Uudestasyntyminen*” ja jumalan hengen esiinmurtautuminen eivät viittaa mihinkään ulkopuoliseen henkeen vaan nimenomaan ihmisen sisäiseen transsendenssiin. Tihlän painottaa, että uskonnon ei tule olla ahdistavaa syntisyyden tuntoa ja synkkäilmeistä körttiläisyyttä, vaan hengessä riemuitsemista ja sisäisen voiman valjastamista ihmisyyden edistämiseksi.

4 Vapaamman rakkauden puolesta

4.1 Ahdistava avioliitto

1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alkuvuosina käytiin Suomessa kiivasta avioliittoon ja seksuaalimoraaliin liittyvää keskustelua, jossa pyrittiin määrittelemään seksuaalisuuden rajat ja normit yhteiskunnassa. Oman osansa siveydestä ja moraalista käytävään keskusteluun toi lehtikirjoituksissaan ja muussa tuotannossaan Hilda Tihlän. Esimerkiksi Hilja Pärssinen kuvasi häntä uuden kasvatussuunnan edustajaksi ruotsalaisen naisasianaiseen Ellen Keyn hengessä *Metsäkyliltä*-kokoelman arvostelussaan¹⁸¹. Tihlän siveyteen ja yhteiskuntamoraaliin liittyvät kannanotot ovatkin herättäneet eniten kiinnostusta häneen liittyvässä aikaisemmassa tutkimuksessa.

---

¹⁸⁰ Harmainen 2010, 23–25.

¹⁸¹ Hilja Pärssinen: arvostelu kertomuskokoelmasta *Metsäkyliltä*. Työläisnainen 1/1910 2–3.

Seksuaalisuuden ja sukupuolen normittamisessa hallitseva rooli oli kristillisellä uskolla eli kirkolla. Avioliitto käsitettiin kristillisen etiikan pohjalta sukupuolisen kanssakäymisen ainoaksi hyväksyttäväksi muodoksi, ja kaikki sen ulkopuoliset suhteet tulkittiin haureudeksi ja synniksi.¹⁸² Siveellisyysihanteeseen liittyi puhtauden käsite, jolla viitattiin seksuaalisen pidättyväisyyden lisäksi myös kotien siisteyttä, raittiutta ja terveyttä yleisesti. Terveys- ja siveyskasvatuksesta muotoutui yksi kontrolloimisen muoto, jonka taustalla vaikutti kansallinen koti-ideologia, jossa säännöllinen perhe-elämä sekä siisti ja viihtyisä koti olivat kansakunnan tärkeimpiä arvoja. Naisten tehtävänä oli tämän terveen, siveän kansakunnan rakentaminen¹⁸³ ja siveyskasvatus kohdistuikin erityisesti naisiin. Kirkon ohella kansakoulujärjestelmä kiinnittyi kansakunnan luomisen prosessiin, ja sen tehtäviin sisältyivät kaikki siveellisyyteen liittyvä kasvatus. Siveyskysymys oli erottamattomassa yhteydessä kristillisiin arvoihin pohjaavaan kansansivistystyöhön. Kansallisromanttisen ideaalin täyttämiseksi kansan piti olla kultivoitunutta, mutta myös puhdasta ja nöyrää. Henkisen ulottuvuuden rinnalla yhtä tärkeää oli fyysinen kasvatus. Ruumiillinen työ ja arkiaskareet opettivat neuvokkuutta ja muita hyödyllisiä taitoja, mutta työ myös kytkeytyi puhtauden ja nöyryyden ideaaliin. Ruumiillinen työ oli keino pitää ajatukset poissa pahasta ja sen nähtiin olevan yksi Jumalan palvelemisen muoto. Kansakoulu toimi samaan aikaan syntyneiden muiden kansansivistysliikkeiden kanssa kansan kasvattajana perinnäisten huonoiksi koettujen tapojen ja tottumusten muuttamiseksi.¹⁸⁴ Siveellisyysskysymykset olivat vahvasti esillä myös sanomalehdissä, aikakauslehdissä ja kaunokirjallisuudessa. Vaikka seksuaalisuutta pidettiin naisille sopimattomana alueena, olivat juuri naiset siveyskeskustelun eturintamassa. Yksi siveyskeskustelun laukaisevista tekijöistä olikin Maila Talvion 1901 julkaistu romaani *Pimeäpirtin hävitys*, joka nosti moraalii- ja siveyskeskustelun ja seksuaalinormit keskiöön seuraavaksi kymmeneksi vuodeksi.¹⁸⁵ Jo Talviota

---

¹⁸² Absoluuttinen sukupuolimoraali pohjasi kristilliseen sukupuolietiikkaan, jossa olennaista oli seksuaalisuuden käsittäminen kristillisyyden kanssa kilpailevaksi voimaksi, joka viekoitteli pois jumalan yhteydestä. Absoluuttisen sukupuolimoraalin vaatimukseen liittyi myös sosiaalinen ja pragmaattisempi puoli, sillä puutteellisen ehkäisyn vuoksi riski aviottomien lasten syntymisestä oli suuri. Absoluuttista käsitystä vastaan nousi relatiivinen sukupuolimoraali, jossa sukupuolivietin tyydyttäminen nähtiin perustarpeena ja itseisarvona. Nieminen 1951, 42–43, 70–71, 99; Räisänen 1995, 49–54.

¹⁸³ Sulkunen 2003, 246. Sukupuolilla nähtiin olevan eri luonteen piirteet ja ominaisuutensa, naisilla siveellisyys, uskonnollisuus ja miehillä harkitsevaisuus ja järkevyyden Sukupuolieron tuottamisessa oli kaksi puolta. Toisaalta korostettiin sukupuolten erilaisuutta ja toisaalta sukupuolen sisäistä samankaltaisuutta ja solidaarisuutta. Naisilla nähtiin olevan luontainen kyky ja tarve auttaa muita. Markkola 2002, 280–281.

¹⁸⁴ Koski 2001, 128–130.

¹⁸⁵ Melkas 111–112. Naisten esiintyminen julkisuudessa oli vielä 1900-luvun alussa ongelmallista ja hyvin rajattua, joten monet naiset valitsivat vaikuttamiskanavakseen kaunokirjallisuuden. Esim. Markkola 2002, 205–206. Siveellisyysskysymys vaikutti myös siihen, miten julkaistavia kirjoja arvioitiin. Monesti arvosteluissa otettiin kantaa siihen, miten kirjailija suhtautui sukupuolimoraaliin ja käsitteli siveellisyysskysymystä. Kirjailijan taiteelliset lahjat voitiin myöntää, mutta arvostelija saattoi lytätä kirjan pelkästään siksi, että katsoi itse teoksen olevan vahingollinen vallitsevalle moralille. Teoksen moraaliton sanoma vähensi sen taiteellista arvoa ja osoitti taiteen rappiotilaa. Arvostelutyyli erosi merkittävästi aikaisemmasta, jolloin epäsiiveelliseksi katsottu kirjallisuus kuitattiin lähinnä vaikenemisella. Rajainen 1973, 81–84.

ennen esimerkiksi Minna Canth arvosteli avioliittoa, koska katsoi sen musertavan naisen itsenäisyyden. Hän kritisoi myös ajan perhe- ja kasvatuskäsitystä, jossa pojille säännöt olivat tyttöjä löyhemmät.¹⁸⁶

Uskonnollisen maailmankuvan horjuessa eri tieteenaloilla kyseenalaistettiin myös avioliittoinstituution jumalallisuus ja tulkittiin avioliitto kulttuurillisesti kehittyneeksi. Käsityksen takana seisoivat erityisesti kristillis-liberaalit ja sosialistit. Ensimmäiset eivät kuitenkaan halunneet kiistää jumalallisen avioliiton arvoa, vaan osoittaa historiallisuudella sen olevan täydellisin ja luonnollisin yhteiselämän muoto. Sosialistien piirissä nähtiin taas perustavanlaatuinen epäkohta siinä, että kristillinen avioliittokäsitys kytki seksuaalisuuden automaattisesti avioliittoinstituutioon.¹⁸⁷ Erityistä huolta aiheutti perheen ja avioliiton aseman muuttuminen yhteiskunnassa. Kysymys perheestä ja avioliitosta kääntyi keskusteluksi säädyistä ja luokista, kun vanha yhteiskunta alkoi murentua ja liikkuvuus lisääntyä niin maantieteellisesti kuin sosiaalisestikin. Vapaa liikkuvuus oli yksi tekijä itsenäisen ja omatoimisen työväestön synnyssä. Ylemmissä säädyissä kuuliaisen ja herrapelkoisen maalaisrahvaan muuttuminen arvaamattomaksi ja järjestäytyneeksi työväestöksi herätti levottomuutta ja perheihanteen avulla pyrittiin luomaan vakautta muuttuvaan yhteiskuntaan. Liikkuvuus myös herätti aitoa huolta nuorista kaupunkiin muuttavista tytöistä, jotka tietämättöminä olivat alttiita hyväksikäytölle ja paritukselle.¹⁸⁸

Varsinkin monet työväenliikkeen aktivistit näkivät uskontoon perustuvan avioliiton johtavan naisen alistamiseen. Uskonnollisin perustein nainen oli lähtökohtaisesti miehen holhouksessa eikä porvarillisten naisaktivistien ajamat vaatimukset tasa-arvosta olleet onnistuneet muuttamaan sukupuolten välisiä valtasuhteita. Naiselle oli asetettu yhteiskunnassa monenlaisia esteitä, joista tämä joutui kärsimään niin yhteiskunnallisena kuin myös sukupuolisena olentona. Todellisen tasa-arvokehityksen ja sortojärjestelmän purkamisen sijaan porvarillinen yhteiskunta pikemminkin perustui naista orjuuttavalle avioliitolle ja perhekäsitykselle. Tämän taas katsottiin edistävän prostituutiosta, koska nainen oli edelleen taloudellisesti ja emotionaalisesti miehen armoilla. Avioliiton kytkeminen taloudellisen toimeentulon turvaamiseen aikaansai sen, että naimattomat naiset eivät kyenneet elättämään itseään. Porvarillinen yhteiskunta oletti kirkon tukemana avioliiton ratkaisevan naisen toimeentulo-ongelman. Sosialistien mukaan tämä oli harhakuvitelma, koska monilla perheillä oli ongelmia toimeentulon saamiseksi. Tämä taas lisäsi aviottomuutta,

---

¹⁸⁶ Nevala 1989, 227-239.

¹⁸⁷ Räisänen 1995, 70, 80.

¹⁸⁸ Anttila & Pollari 2009, 114; Sulkunen 1989, 26.

kaksinaismoraalia ja prostituutiota, sillä jopa monet naimisissa olevat naisetkin joutuivat turvautumaan prostituutioon perheen alhaisen tulotason vuoksi. Sosialistisen kritiikin mukaan sukupuolten välisen suhteen tulisi pohjautua rakkauteen, jossa toteutuisi luonnontarkoitus. Puheissaan he halusivat luoda yhteiskunnan, jossa sukupuolet olisivat yhdenvertaisia yhteiskunnallisilta oikeuksiltaan ja velvollisuuksiltaan. Naisen tuli osallistua julkiseen ja taloudelliseen toimintaan miehen rinnalla.¹⁸⁹

Kritiikki pohjautui historiallisiin ja antropologisiin perusteisiin, joilla osoitettiin sukupuolten suhteen kehittyneen ajansaatossa kulttuurillisesti. Sukupuolten välinen suhde määriteltiin muuttuvana suhteenä, johon vaikuttivat yhteiskunnassa vallitsevat taloudelliset rakenteet. Erotuksena kristilliseen näkemykseen, jossa kristinuskon katsottiin vapauttaneen naisen, sosialistit katsoivat naisen olevan uskon avulla yhteiskunnallisesti alistettu. Erityisesti arvostelu kohdistui kirkkoon, joka piti tiukasti kiinni luomiskertomuksen ja syntiinlankeemuksen tulkinnasta ja kanonisoi näin naisen alempiarvoisen aseman suhteessa miehiin. Sosialistit ja muut vapaan rakkauden kannattajat tahtoivat irtautua yhteiskunnan ja kirkon kontrollista avioliittokysymyksessä. Avioitumisen tuli muuttua kahden toisiaan rakastavan ihmisen vapaaehtoiseksi liitoksi, johon eivät vaikuttaisi millään tavalla yhteiskunnalliset, sosiaaliset tai taloudelliset tekijät. Työväenliikkeen aktivistien piirissä kirkonvastainen avioliitto- ja perhekäsitys sai monet solmimaan kirkollisesta toimituksesta vapaita toveriavioliittoja, joiden katsottiin olevan tasa-arvoisia ja perustuvan todelliseen rakkauteen.¹⁹⁰ Käsitystä vapaasta rakkaudesta ei tullut ymmärtää haureutena tai riettautena, vaan vastakohtana porvarilliselle ostetulle ja pakotetulle rakkaudelle, koska mitkään lait eivät voineet taata onnellista yhteiseloa. Valtiollisen lainsäädännön tuli vain taata omaisuutta, lasten kasvatusta ja elatusta koskevat lailliset puitteet. Vapaaehtoinen avioliitto myös ymmärrettiin siveellisempänä kuin pakotettu ja taloudellisiin seikkoihin perustuva porvarillinen liitto.¹⁹¹ Laajemmassa mittakaavassa sosialisteja ja työväenliikettä ei voida kuitenkaan pitää minään radikaalina seksuaalikäsitusten uudistajana, sillä suuret joukot työväenliikkeen piirissäkin kallistuivat absoluuttisen moraalin kannalle ja kannattivat sukupuolivietin hillitsemistä. Uskonnon vastaiset kannanotot ja relatiivisen sukupuolimoraalin puolustuspuheenvuorot vieraannuttivat suuria joukkoja työläisnaisia työväenliikkeen riveistä. Sosiaalidemokraattinen naisliike ja kristillinen

---

¹⁸⁹ Räisänen 1995, 121–125.

¹⁹⁰ Anttila & Pollari 2009, 131.

¹⁹¹ Räisänen 1995, 126–127.

työväenliike eriytyivätkin Sosiaalidemokraattisesta puolueesta ja nojasivat perinteisiin uskonnollisiin arvoihin.¹⁹²

Avioliitto oli yksi suuri kysymys siveyskeskustelussa, mutta suurimpana huolenaiheena olivat kuitenkin väestönkasvun ja muuttoliikkeen mukanaan tuomat ongelmat, erityisesti ohjesääntöinen prostituutio ja prostituution muuttuminen yhä julkisemmaksi varsinkin Helsingissä. Lisääntyvät sukupuolitaudit jyrkensivät entisestään asenteita maksullisia naisia kohtaan. Porvarillisella puolella syypäinä kristillisen avioliittoinstituution rappioon ja siveettömyyden yleistymiseen nähtiin naisemansipaatio ja kirkollista holhousta kritisoiva vapaata rakkautta ajava sosialismi. Työväenluokka taas syytti porvaristoa kaksinaismoraalista, joka kurjisti huono-osaista kansanosaa ja pakotti monet köyhät naiset prostituoiduiksi elannon turvaamiseksi. Kaupungistumisen nähtiin sekä porvarillisella että työväenliikkeen puolella lisäävän prostituutiota, kurjistumista ja rikkonaisuutta perheissä. Sosialismi oli kapitalismin ikeestä vapauttava järjestelmä, mutta työväenliikkeen naisten kirjoituksissa ennen kansalaissotaa hahmoteltiin vain harvoin ihanneyhteiskuntaa, joka olisi rakennettava sosialistisen vallankumouksen jälkeen. Prostituution ohella myös avioliittoa käytettiin molemmin puolin symbolisena mallina, joka kuvasi yhteiskuntaluokkien välistä suhdetta, vaikkei sitä aina avoimesti ilmaistukaan. Avioliittokeskustelun kautta tuotiin esiin niitä tuntemuksia, joita yhteiskunnalliset muutokset herättivät.¹⁹³

Ajan keskustelulle tyypilliset teemat, yhteiskunnassa vallitsevan kaksinaismoraalin arvostelu, prostituutio sekä absoluuttisen ja relatiivisen seksuaalimoraalin vastakkainasettelu heijastuvat vahvasti Tihlän romaaneihin sekä lyhyempiin tarinoihin. Teosten yksittäisten hahmojen kautta hän tarkastelee laajemmin naisen asemaa ja yhteiskunnallisia epäkohtia. Tarinoissa esiin nousevat ennen kaikkea naisia koskevat ongelmat ja epäkohdat noudattelevat monin paikoin työväenliikkeen naisaktivistien esittämää kritiikkiä, jossa suurimmaksi moraalin rapauttajaksi nähtiin kapitalistinen talousjärjestelmä ja valtionkirkon maskuliininen oppi. Tihlän kritiikki kohdistuu erityisesti

---

¹⁹² Nieminen 1951, 217; Rajainen 1973, 94. Huolimatta liberaalimmista asenteista, tieteen kehittymisestä ja sosialismin noususta oli kristillisellä maailmankuvalla edelleen vankka asema vuosisadan taitteessa. Arja- Liisa Räisänen puhuu yhdenvertaisuuden teologiasta, jossa kristillis-liberaalit ja naisliike kritisoivat alistumisen teologian sukupuolijärjestelmää ja pyrkivät määrittelemään sukupuolten välistä suhdetta uudelleen. Siinä korostettiin, että luomiskertomuksessa mies ja nainen oli molemmat luotu jumalan kuvaksi, eikä siihen katsottu kuuluvaksi mitään hierarkista valtasuhdetta. Uudesta testamentista ei myöskään löytynyt yhtään kohtaa, jossa Jeesus olisi asettanut naisen alempiarvoiseen asemaan. Yhdenvertaisuuden teologiassa jumalallista aviojärjestystä tulkittiin siten, että vapaana syntynyt nainen rakkaudesta mieheensä hyväksyy tämän johtavan aseman perheessä. Yhdenvertaisuuden teologian puolestapuhujat korostivat naisen ihmisarvoa ja pyrkivät laajentamaan heidän yhteiskunnallisia oikeuksiaan. He halusivat naisille valinnanvapauden ja oikeuden osallistua julkisiin tehtäviin. Räisänen 109–113.

¹⁹³ Markkola 2002, 167–171; Räisänen 1995, 67–68; Uusitalo 2010, 218–220.

porvariston ja sivistyneistön kristinuskoon pohjautuvaan siveyskäsitteeseen, jossa yksilön huono-osaisuus ja siveettömyys nähdään itse aiheutettuna tai jumalallisesti määräytyneenä luonteenpiirteinä. Arvostelua osakseen saavat niin porvarillinen perheidylli, kuin myös kristilliset naisjärjestöt. Ylhäältä johdettu moraalivalistus näyttäytyy teoksissa tekopyhänä ja saa ajoittain jopa tragikoomisia piirteitä, kun sukupuolimoraalia ja juoppouden pahetta julistava ylä- ja keskiluokka syyllistyy teoksissa itse haureuteen ja nuorten naisten hyväksikäyttöön.

Myös Tolstoin kirjoituksissa siveyskysymys oli vahvasti läsnä, ja hän otti kantaa avioliittokysymykseen. Koska Tihlän kunnioitti suuresti Tolstoita ja tukeutui uskonnollisessa maailmankuvassa pitkälti hänen ajatuksiinsa, olisi järkevää olettaa Tolstoin tuoneen aineksia myös hänen näkemyksiinsä siveydestä ja avioliitosta. Tolstoin opissa korostui seksuaalinen pidättäytyminen, sillä hänen mukaansa seksuaalisen nautinnon tavoittelu oli esteenä yhteydelle ihmisen ja jumalan välillä. Avioliitto oli tässä mielessä vain lupa omille nautinnoille ja näin ollen epäpyhä. Puhtaassa ja vilpittömässä kumppanuudessa puolisoitten välinen rakkaus on sisarellista, ei aistillista. Jos henkilö kuitenkin lankeaa seksuaaliseen kanssakäymiseen, on tämä katsottava astumiseksi ”avioliittoon” ja uskollisuuden sitoumukseksi.¹⁹⁴ Toisaalta teosofitkin ottivat osaa siveyskeskusteluun. He vastustivat yhtä lailla kirkon ylivaltaa määrittellä seksuaalisuuden rajat, mutta Tolstoin seksuaalinen askeesi nähtiin sekin ihmiselle haitallisena. Ervast ei pitänyt täydellistä pidättäytymistä ihmiselle luonnollisena. Fyysisen rakkauden kaipuu ei ollut vain elämellinen vietti, joka tuli väkivalloin tukahduttaa, vaan myös keino tavoittaa jumaluus ja luonnollinen ihmisyyttä. Teosofia oli karman lakeineen armeliaampi kuin tolstoilaisuus. Itsensä kieltäminen saattoi johtaa ihmisen onnettomuuteen, hulluuteen ja jopa kuolemaan. Teosofiassa sukuvietti taas nähtiin mystisenä salaisuutena, jonka jäljille ihminen kehittyessään pääsee. Seksuaalinen askeesi ja ruumiillisista nautinnoista luopuminen ei siis ollut itseisarvo, vaan merkki korkeammasta ihmisyydestä, joka toteutuisi ihmisen kehityssyklin täydellistyessä.¹⁹⁵

Tihlän ei hänkään hyväksy näkemystä, jossa naisen ainoa tavoite ja kunniallisen elämän edellytys on avioliitto hyvän, toisin sanoen rikkaan miehen kanssa. Hän itse kannatti kirkollisesta vihkimisestä vapaata liittoa. Vapaan rakkauden periaatetta Tihlän toteutti myös omassa elämässään. *Leenin* julkaisemisen aikaan hän nimittäin alkoi seurustella itseään kymmenen vuotta nuoremman ylioppilas Urho Tuuralan kanssa. Hän ei Suomessa olonsa aikana koskaan virallistanut suhdettaan

---

¹⁹⁴ Nokkala 1958, 24–25.

¹⁹⁵ Tolstoin seuraajista erityisesti Järnefeltiä ahdisti Tolstoin tiukan kielteinen suhtautuminen seksuaalisuuteen, jonka Ervastin teosofia taas näki voimavarana, joka oli valjastettavissa palvelemaan korkeampaa ihmisyyttä. Harmainen 2010, 86–93. Kts. myös Nokkala 1958 114–116.

Urho Tuuralan kanssa, mikä osoittaa hänen pyrkimyksensä erottaa ihmissuhteet kirkollisesta ja valtiollisesta holhouksesta. Seurustelu Tuuralan kanssa ei myöskään johtanut avioeroon Karl Nicklinin kanssa, vaan Tuurala liittyi mukaan perheeseen ja asui samassa talossa. Kun perhe kesäisin vieraili Juokslahdella Sievälän talossa, jossa Tihlän isä Joonas vietti vanhuudenpäiviään, oudoksuttiin kylällä seuruetta, johon pariskunnan lisäksi kuului vanhempi herra (Nicklin) sekä nuorempi nainen (tytär Martta). Myös Martha Vesikko kertoo haastattelussaan muistavansa lapsuudestaan ihmisten vieroksuvat asenteet erikoista perhettä kohtaan.¹⁹⁶ Tihlän seurustelua ja perhe-elämää voi siis pitää hyvin poikkeuksellisenä ja ajan normeja rikkovana. Perheessä saatettiin myös toteuttaa tolstoilaista siveysihannetta käytännössä. Ainakaan lapsia Tihlä ei Tuuralan kanssa saanut. Tarkempien tietojen puuttuessa on kuitenkin varottava tekemästä Tihlän perhesuhteista liian pitkälle meneviä johtopäätöksiä.

Tolstoin seksuaaliaskeesia Tihlä ei ainakaan tuotannossaan julista. Pikemminkin hän haluaa naisille oikeuden itse määrätä omasta ruumiistaan ja puhuu vapaamman seksuaalisuuden puolesta. Absoluuttisen sukupuolimoraalin, jossa seksuaalisuus on tiukasti sidottu avioliittoon, Tihlä näkee ongelmallisena ja kysymys avioliitosta on näkyvästi esillä läpi koko tuotannon. *Leenissä* nuorelle kaupunkiin muuttaneelle maalaistytölle iskostuu ajatus siitä, että hänen arvonsa määrittyy ainoastaan avioliiton kautta. Alkuun hän pyrkii taistelemaan tätä vääjäämätöntä tosiasiaa vastaan. Kaikki näyttääkin kääntyvän parhain päin, kun ylioppilas Ylistö kiinnostuu nuoresta kapakkaneidosta. Rakkaustarina ei kuitenkaan pääty onnellisesti, vaan kaikki loppuu viimein valtavaan pettymykseen. Ylistön sydämetön kohtelu muuttaa Leenin kyyniseksi, ja hän alkaa tavoitella vain sosiaalista nousua, jonka toteaa olevan mahdollista vain rikkaan miehen avulla. Avioliitto herra Gustafssonin kanssa onkin puhtaasti Tihlän halveksima porvarillinen naimakauppa, jossa puolisoiden välillä ei ole minkäänlaista rakkaussuhdetta. Myöhemmässä vaiheessa Leeni saa itse kokea rakkaudettoman järkiavioliiton raadollisuuden herra Forsin petettyä hänet. Leenin tarinasta on nähtävissä Tihlän porvarillisen avioliittoinstituution vastustus. Taloudellisiin ja sosiaalisiin intresseihin tai pelkästään luokkataustaan pohjaava avioliitto ei lähtökohtaisesti voi olla onnellinen, vaan kahden ihmisen kumppanuuden tulee perustua molemminpuoliseen rakkauteen.

Järkiavioliiton ongelmallisuutta Tihlä käsittelee *Leenin* ohella myös kolme vuotta myöhemmin Kuopus-kertomuskokoelman tarinassa *Isäntä*. Tarina on kuvaus maaseudun vanhaan traditioon pohjautuvasta sopimusavioliitosta, jossa puolison määräävinä kriteereinä olivat työkuunto, terveys ja

---

¹⁹⁶ Palmgren 1966, 228, 527; Gavrilova 1956bII, 1–2.

hyvä maine. Tarinassa rehti vanhojen arvojen turmeltumaton vaalija Esa on saanut isännöitäväkseen Anttilan talon, jota hän asuttaa äitinsä kanssa. Äidin vanhentuessa taloon tarvitaan kuitenkin emäntä. Kaikki nykyajan naiset ovat äidin vanhoillisten oppien mukaan liian koreilevia ja joutavia. Yhden emäntäehdokkaan äiti kuitenkin tietää. Naapuripitäjän Leuston Marissa nivoutuvat yhteen kaikki ne hyveet, joita ajan äitiyteen ja emännyyteen perustuva naisihanne vaatii¹⁹⁷. Erityisen ratkaiseva tekijä naimakaupan kannalta on Marin tuotteliaisuus ja erinomainen taloudenpito. Lisäksi Mari on ”punainen kuin ruusun nuppu, ja pyylevä¹⁹⁸”. Ominaisuudet korostavat hänen terveyttään ja ruumiinmuotoaan ihanteellisena synnyttäjänä. Äidin painostuksen alla Esa avioituukin Marin kanssa. Avioliiton kulissit pysyvät pystyssä ja tila kukoistaa. Esa itse on kuitenkin ihastunut Marin veljentyttäreeseen, nuoreen helsinkiläistyttöön Elliin, joka silloin tällöin kyläilee tätinsä luona. Vuosien kuluessa rakkauteton avioliitto muuttaa Esan synkkämielisen katkeraksi ja riuduttaa hänen koko olemuksensa. Viimein jopa äiti ymmärtää poikansa tuskan, kun Esa sulkeutuu itkemään sikalaan Ellin tullessa puheeksi talossa. Tarina julistaa ensimmäisestä romaanista tuttua sanomaa Tihlän painottaessa rakkautta onnellisen avioliiton perustana. Samalla sen voi tulkita myös ajan varallisuutta painottavan porvarillisen sopimusavioliiton kritiikiksi.

Leenin kanssa samantapainen asetelma toistuu *Hilmassa*. Talon piika Selma pääsee Leenin tavoin ensin kylällä lomailevien kaupunkilaisten kesäpiiaksi ja heidän mukanaan kaupunkiin. Hän on pienestä työstä saakka ihannoinut ylempien luokkien vaurasta elämäntyyliä, ja hänen ainoana tavoitteenaan on päästä Helsinkiin rikkaisiin naimisiin. Kotikylällä kesällä vieraillessaan Selma näyttelee hienoa rouvaa kertoen innostuneesti lapsuuden ystävälleen Hilmalle rikkaasta insinöörimiehestään. Selman entinen emäntä, Savelan Maija, kuvailee epäilevälle naapurin emännälle kesävierastaan myös hyvin innostuneesti:

” – No hieno se on ja kaunis. Voi toki, miten se onkin kaunis... Sanottakoon mitä tahansa siitä ihmisestä, niin siinä minä puolestani pysyn, ettei huonolla naisella sellaisia silmiä eikä sellaista hipiää ole... Ihmiset puhuvat paljon joutavia. Emäntä ei ollut Maijan puhetta kuulevinaankaan ja Hilma näki miten sen pisti vihaksi. – Onko sillä jo sitte hattu ja harso, kysyi piika. – Mitenkäs! Hattupa toki ja harso... Ja rikas se on. Pisti ensimmäiseksi kouraani kaksimarkkasen, eikä antanut, siunattu, edes kiittää siitä...”¹⁹⁹

Selmasta on tullut kyläläisten silmissä varakas, hieno sekä ennen kaikkea siveä ja sivistynyt kaupunkilaisnainen. Varsinkin hattu ja harso symboloivat hänen sosiaalista nousuaan. Vain hienot

---

¹⁹⁷ Puolison kauneusihanne perustui työkykyyn ja terveyteen. Naisen tuli olla kookas ja vanterra ja miehen solakka ja hyväryhtinen. Varallisuus oli myös yksi erittäin merkittävä tekijä puolisoa valittaessa. Vanhemmat ja sukulaiset osallistuivat vahvasti puolison valintaan, sillä avioliittoon tarvittiin vanhempien suostumus. Korhonen 2003, 214.

¹⁹⁸ Alho 1910, 135.

¹⁹⁹ Tihlä 1913, 91.

naiset käyttivät hattua, kun taas rahvaan naisille katsottiin sopivaksi käyttää huivia. Identiteetti erityisesti rahvaan piiristä nousseella oli kiinni siitä, millainen kuva itsestä haluttiin toisille antaa. Oma identiteetti oli muokattavissa ulkoisella olemuksella, ja vaatteet olivat tärkein ulkoinen symboli nousukkaan sosiaalisessa kohottautumisessa. Lisäksi hieno vaate naisen päällä viestitti, ettei tämän tarvinnut kustantaa omaa elatustaan. Pukeutumiseen ja ulkonäköön liittyi myös uskonnollinen puoli. Ulkoinen siveellisyys ja puhtaus olivat yhtä tärkeitä kuin sisäinenkin, ja liian viettelevät asusteet olivat syntiä.²⁰⁰ Jos kaupunkiin muuttanut saapui koreissa vaatteissa kotiseudulle, pidettiin sitä usein merkinä naisen lankeamisesta huonoon elämään.²⁰¹ Epäluuloisen emännän vaisto osuikin *Hilmassa* oikeaan, sillä todellisuudessa Selma asuu vanhan ennustajaeukon kanssa ahtaassa huoneessa, ja tarinat insinöörisulhasesta osoittautuvat valheeksi. Ensimmäisestä romaanista tuttu kaava toistuu *Hilmassa* lähes identtisenä, kun Selma joutuu hankkimaan elatuksensa itseään myymällä. Leenin ohella hän toimii varoittavana esimerkkinä siitä, millaiseen tilanteeseen nainen voi pahimmillaan ajautua tavoitellessaan hyvämaineista avioliittoa ja sosiaalista nousua sen kautta. Porvariston nais- ja avioliittoihanteen ulottaminen koko yhteiskuntaa ja kaikkia yhteiskuntaluokkia koskevaksi, sekä sen asettaminen tavoiteltavaksi normiksi johtaa varsinkin köyhempien naisten kurjistumiseen. Selman käsitysmaailmassa naisen ihmisarvo määrittyy miehen ja maallisen varallisuuden kautta. Niitä tavoitellessaan on hän valmis tekemään mitä tahansa, ja tämä koituuikin hänen kohtalokseen. Tarinoissaan Tihlä haluaa korostaa, että köyhät naiset joutuvat kärsimään eniten, sillä he eivät pysty täyttämään porvarillisessa yhteiskunnassa naiselle asetettuja vaatimuksia.

4.2 Palvelijattaria ja prostituoituja

Leenin ja Selman hahmot avaavat ajan nousukaskeskustelun toisen näkökulman. Heidän kauttaan Tihlä tarkastelee yhteiskunnassa vallitsevia seksuaalisuuden normeja sekä siveellisyyden rajoja. Molemmat tytöt käyvät läpi tyypilliset vaiheet pienestä maalaiskylän piista kaupunkilaispalvelijattareksi. Kumpikin tytöistä joutuu myös jatkuvasti ympäristön arvostelun kohteeksi, vakuuttelemaan omaa siveellisyyttään ja puolustelemaan omaa pyrkimystään parempaan elämään. Leenin ja Selman hahmojen kautta Tihlä valottaa maalaistaustaisen työläisnaisen kokemusmaailmaa kaupunkiympäristössä. He toimivat hyvinä esimerkkeinä, miten keskeisessä asemassa ja erityisen tarkkailun alla juuri kaupungissa työskentelevät palvelijattaret olivat keskustelussa seksuaalisuudesta, siveydestä ja yhteiskuntamoraalista. Palvelijattaren asema on

---

²⁰⁰ Oittinen 1990, 58–65; Rojola 2009, 25–27.

²⁰¹ Häkkinen 1995, 31.

Tihlän työläistaustan tuntien ymmärrettävästi tarkkailun alla hänen teoksissaan. Ruotsista maanpaosta palattuaan hän toimikin aktiivisesti Helsingin palvelijataryhdistyksessä parantaakseen palvelijattarien asemaa²⁰².

Kuten Kukku Melkas palvelustytön yhteiskunnallista asemaa tarkastelevassa artikkelissaan toteaa, riippumatta siitä miten palvelustyttö kuvattiin taiteessa ja kirjallisuudessa, alistui tämä aina siveyskeskustelulle. Yhdessä nousukaskertomusten kanssa palvelustytökuvaukset olivat osa merkittävää poliittista murrosta, jossa keskeisessä osassa oli juuri suhtautuminen seksuaalisuuteen. Porvarillinen naisliike näki tyypillisesti palvelustytön uhkana siveydelle perheissä, kun taas työväenliikkeen naiset olivat huolissaan palvelusperheiden miesten siveettömästä käyttäytymisestä. Kiista alkoi jo 1800-luvun lopulla, eivätkä näkemuserot tuntuneet tasoittuvan millään. Holhous- ja alamaisuussuhde kääntyi, kun palvelusväki alkoi vaatia työväenliikkeen riveissä oikeuksiaan. Keskustelussa palvelustytön asemasta oli siis erityisesti myös kysymys siveydestä. Työväenliikkeellä se sisälsi myös vastakohtaisen ajatusmallin fennomaanisen liikkeen siveä – sivistynyt nainen ajattelulle.²⁰³ Palvelijataryhdistys vaati palvelijattarille parempia työoloja, 10 tunnin työpäivää ja vapaailtoja. Vaatimukset olivat osa työläisnaisten itsenäistymisprosessia, ja emännät kokivat sen järkyttävän ikiaikaista perhetraditiota. Palvelijattaria pidettiin sääty-yhteiskunnassa perheenjäsenenä, joihin emännillä oli absoluuttinen valta. Lasten tavoin tuli heitä kouluttaa ja kasvattaa paremman – toisin sanoen porvarillisen – yhteiskunnan ylläpitämiseksi. Palvelijattarien itsemääräämisvaatimukset kyseenalaistivat emäntien vallan, jolloin heidän identiteettinsä kriisiytyi. Pöyristyttävintä oli eduskuntauudistus, kun entinen palvelusväki oli tasavertaisena päättämässä yhteisistä asioista. Puhuttiin piikojen kapinasta, joka oli uhka, paitsi pyhälle perheelle, myös koko yhteiskunnalle.²⁰⁴

Siinä missä porvaristo näki palvelustytön uhkana, koki Tihlä päinvastoin porvarillisen yhteiskunnan ajatusmaailman sekä sen luoman ihanteen uhkana kaupunkiin muuttaville palvelustytöille. *Leenissä* tohtorin rouva on huolestunut uuden kauniin palvelustytönsä selviämisestä kaupungissa. Miehelleen hän ilmaisee huolensa ja toteaa lähettävänsä Leenin takaisin kotiseudulleen Aartolahdelle. Tohtorin rouva haluaa suojella Leeniä kaupungin paheilta ja nuorilta vietteleviltä miehiltä, joita heidän talossaan usein vierailee. Vaikka pitääkin Leeniä ”hyvänä tyttönä”,

---

²⁰² Gavrilova 1956bI, 1–2; Palmgren 1966, 227–230.

²⁰³ Melkas 107–108, 113–115. Irma Sulkunen toteaa, että vuosisadan alussa naisten yhteiskunnallinen aleneminen katsottiin onnettomaksi tapahtumaksi, mutta naisen yhteiskunnallista nousua sen sijaan pidettiin säädyttömänä. Suuri ikäero ylemmissä säädyissä liittyi holhousuhteen lisäksi myös säädynmukaisen elannon varmistamiseen perustettavalle perheelle. Sulkunen 1995, 12–13. Kts. myös Sulkunen 1989, 22–25.

²⁰⁴ Sulkunen 1989, 14–18, 28–31.

näyttäytyy Leeni Rouvan silmissä lapsena, joka ei kykene huolehtimaan itsestään. Kaupungissa Leenan nimi myös muuntuu Leeniksi, mikä korostaa hänen lapsenomaisuuttaan, epävarmuuttaan ja tietämättömyyttään²⁰⁵. Perheen palvelijattarena on hän myös seksuaalinen uhka ja työläisluokkaisena moraalisesti sivistyneistöä alempana. Leeniä on siis suojeltava myös itseltään. Tohtori yrittää rauhoitella vaimoan, mutta tulee samalla osoittaneeksi sivistyneistön moraalinvirtijoiden ajatusmaailman paradoksaalisuuden:

”- Selitäpä minulle, Elli, sanoi tohtori, mikä siihen oikeastaan on syynä, että äidit niin ajattelemattomia miehiä kasvattavat? Sinä olet valmis ajamaan turvattoman tytön pois luotasi varjellaksesi häntä onnettomuudesta ja kuitenkin käy meillä paljon miehiä ja nuorukaisia, joita täydellä syyllä voisit pitää nuorten tyttöjen viet - - - (tohtorin lause jää kesken rouvan keskeyttäessä MK)”²⁰⁶

Tohtorin ja hänen rouvansa käymä keskustelu on oivallinen esimerkki siitä, miten seksuaalisuus pyrittiin sivistyneistön naisten keskuudessa peittämään ja siirtämään alemman luokan ongelmaksi. Ennen 1800-lukua suhtautuminen oli ollut vapaampaa ja sallivampaa, mutta kansallisen identiteetin rakentaminen synnytti rajatun roolit miesten ja naisten sukupuolikäyttäytymiseen. Siveellisyys oli merkittävä keskiluokan identiteetin määrittäjä, ja siveyssäännöt kohdistuivat erityisesti keskiluokan naisiin. Säännöillä ja normeilla haluttiin erottautua yläluokan irstailusta ja toisaalta alemman luokan sekä maaseudun sallivammasta seksuaalikäyttäytymisestä, jonka maalaismaisemista kaupunkiin muuttaneet palvelijattaret toivat tullessaan.²⁰⁷ Seksuaalisuus ja siveettömyys kytkeytyivät vahvasti keskusteluun sivistyneistön itsensä määrittelemästä kansallisesta identiteetistä. Siihen liittyy ajatus seksuaalisuuden vaarallisuudesta esimerkiksi vääränlaisten jälkeläisten tuottamisen muodossa. Nationalistinen ajattelu pohjasi tästä syystä pitkälle naisten siveydelle, ja yhteiskunnalliseksi muuntunutta naisen ruumista oli kontrolloitava kansallisen edun nimissä. Näin sivistyneistön naisten kasvatustehtävään luettiin kuuluvaksi myös palvelusväen kasvatusta. Emäntien kautta palvelusväen tuli omaksua keskiluokkaiset arvot sekä perhe-elämässä, että kodinhoidossa. Tähän sisältyi myös palvelijattaren työn ja yksityiselämän kontrolli. Hyveelliset naiset olivat kansakunnan suojelijoita, kun taas hyveettömät sen turmelijoita. Toisin sanoen sivistyneistön naiset toimivat moraalinvirtijoina, kun taas työväenluokan naisille oli piilotetusti varattu miesten seksuaalisten tarpeitten tyydyttäjän rooli. Naisen tehtävänä oli olla

---

²⁰⁵ Hyttinen & Melkas 2009, 122–123; Melkas 2009, 117.

²⁰⁶ Tihl 1907, 96.

²⁰⁷ Leskelä-Kärki 2009, 135–138. Maaseudulla nuoret seurustelivat kohtalaisen vapaasti ja ”koeavioliitot” olivat yleisiä. Moraalikoodi ja yhteisön omat säännöt pitivät huolen, ettei kovin aviottomia lapsia päässyt liiaksi syntyään. Aviottomasta lapsesta piti usein yhteisö huolen. Kaupungissa mitään sosiaalista turvaverkkoa ei ollut ja maaseudun erilaiseen seurustelukulttuuriin totuneet tytöt joutuivat viattomuuttaan vietellyiksi. Yleensä heidät itsensä katsottiin kuitenkin syytäviksi säätyläiskotien herrojen ja poikien turmeltumiseen. Jo pelkän ammattinsa puolesta palvelijattaria pidettiin moraalisesti arveluttavina. Sulkunen 1989, 41–44.

siveän yhteiskunnan ylimpänä että alimpana. Suurlakko ja kansanedustus uudistus toivat muodollisen tasa-arvon naiskansalaiskeskusteluun. Todellisuudessa yhtäläinen äänioikeus nosti vastakohtaisuudet esiin, kun palvelustyttöjä herjattiin sivistymättömiksi ja tietämättömiksi sekä viitattiin näiden siveettömyyteen.²⁰⁸

Tihlä kritisoi porvariston alentavaa asennetta palvelijattaria kohtaan. Heidä pyritään holhoamaan vasten heidän omaa tahtoaan, joten palveluspaikkaan astuttuaan heidän kohtalonsa ovat emäntiensä armoilla ja nämä voivat kohdella palkollisiaan täysin mielivaltaisesti. Palvelijattarista on tullut esineisiin verrattavaa omaisuutta. Leenin ilmoittaessa hakevansa uutta pestiä tohtori uhkaa jättää päästökirjan kirjoittamatta ja sanoo lähettävänsä tämän takaisin maalle vaikka väkisin. Leenin purkaus tohtorin tahtoa vastaan kertoo Tihlän kokemuksesta kaupungin palvelijattarien esineellistämisestä. Toisaalta se myös kertoo ajan palvelijattarien voimaantumisen ja kasvavasta itsetunnosta, kun he viimein asettuivat vastustamaan huonoa kohtelua. Lisäksi se kiteyttää Tihlän näkemyksensä epätoivosta ja kurjuudesta, jossa köyhät naiset joutuvat elämään vailla vaikuttamisen mahdollisuuksia: ”– *Minä en ole mikään nyytti, jota niin vaan saa tuoda ja lähettää, hän sanoi ääni värähdellen. – Kun minä olen köyhä, jonka työllänsä pitää itseään elättää, niin saan kai itse valita olinpaikakseni sen, missä helpoimmin voin ansaita.*²⁰⁹”

Tohtorin rouvan ajatusmaailmaa valottaessaan Tihlä ottaa ensimmäistä kertaa tuotannossaan käsittelyyn yhden näkyvimmistä ja polttavimmista ajan keskustelun aiheista, yhteiskunnassa vallitsevan kaksinaismoraalin. Suomessa julkaistuista teoksista kaksinaismoraali ja prostituutiokysymys ovat selkeimmin alleviivattuna Leenissä, vaikka Tihlä sivuaakin aihetta lähes kaikissa teoksissaan. Kaksinaismoraali näyttäytyy naissukupuolen sisäisesti, kuten Leenin tapauksessa. Kuten Irma Sulkunen esittää, asettuivat tytöt jo syntymästään neitsyt (säätyläiset)-huora (työläiset) akselille²¹⁰. Näennäisesti naiset ovat tasa-arvoisia ja Leenillä on mahdollisuus nousta palvelijattaren ammatista parempaan elämään ja porvarilliseen sivistyneistöön rouva Gustafssonin hahmossa. Kohtaus, jossa rouva Gustafssonin ”ystävät” puhuvat siveydestä, kuitenkin osoittaa, ettei palvelijattarella tai varsinkaan kapakkanaisella lähtökohtaisesti ole mahdollisuutta siveäksi fennomaanisen sivistyneistön rouvien tapaan. Hyttinen ja Melkas muistuttavat, että naiseutta ohjasivat nimenomaan kunniallisuus ja siveys, jotka sääntelivät ja sitoivat eri luokan

---

²⁰⁸ Melkas 2009, 110–111, 115–116, 122–123; Räisänen 1995, 117.

²⁰⁹ Tihlä 1907, 98.

²¹⁰ Sulkunen 1989, 40.

naisia eri tavoin²¹¹. Tiukkojen luokkarajojen hallitessa sosiaalista kanssakäymistä rahvaan joukosta nousseen Leenin sivistyksen ohella myös hänen siveytensä on automaattisesti kyseenalainen. *Leenin* asetelma kritisoi edellä kuvattua yhteiskunnallista tilannetta, jossa toiset naiset ovat moraalinvirtien asemassa toisten leimautuessa siveettömiksi. Saman toteaa myös Melkas Tihlän *Leeniä* käsittelevässä artikkelissaan, jossa hän rinnastaa teoksen samana vuonna ilmestyneeseen Eino Leinin niin sanotun routavuositrilogian toiseen osaan *Jaana Röntyyn*. Hän katsoo molempien romaanien ottavan osaa juuri keskusteluun täysivaltaisen naiskansalaisuuden rakentumisesta ja reunaehdoista²¹².

Vielä räikeämmin kaksinaismoraali ilmeni sukupuolten välisinä seksuaalisina rooleina. Seksuaalisuuden normit määrittyivät hyvin pitkälti nimenomaan miesten seksuaalisten tarpeitten kautta. Miehillä, absoluuttisesta sukupuolimoraalin vaatimuksesta huolimatta, avioliiton ulkopuoliset suhteet olivat sallittuja tai ainakin hiljaisesti hyväksytyjä.²¹³ Kaksinaismoraalista puhuttaessa huomio kääntyi prostituutioon ja sukupuolten väliseen tasa-arvoon. Kaiken kaikkiaan oli kyse naisen ihmisarvon tunnustamisesta. Tasa-arvo alettiin naisaktivistien kannanotoissa käsittää siten, että nainen asetettiin normiksi ja miehiltä vaadittiin samanlaista siveellisyyttä kuin naisiltakin. Huolestuttavaa moraalireformistien mielestä oli tasa-arvon kääntymisen väärin päin. Nuoret tytöt luopuivat luonnollisesta kainoudestaan ja saavuttivat kevytkenkäisyydellään siveettömien miesten kanssa tasa-arvon siveettömällä tavalla. Tällaiset naiset ansaitsivat yhteiskunnan halveksunnan omilla teoillaan. Langenneiksi kutsutut naiset taas olivat usein joutuneet tilanteeseen ilman omaa syytään ja heitä tuli kohdella rakkaudella ja ymmärryksellä, sillä he olivat joutuneet miesten hyväksikäytön uhreiksi ja olivat usein kaupungin tavoista tietämättömiä maalaistaustaisia alaikäisiä tyttöjä. Luontaisen kainouden todettiin pitävän naisen parhaiten siveellisessä elämässä, mutta jos kiusauksia ja kainoutta koettelevia kokemuksia kasaantui liikaa, saattoi tuloksena olla lankeaminen. Siveettömyyden turmeltumiseen johtivat jumalaton perhe-elämä, huono kasvatus ja porvarillisen elämän haureuteen taipuvaisuus. Yksilön sosiaalisella taustalla nähtiin olevan yhtä lailla merkitystä kuin naisen omalla ”pahatapaisuudella”.²¹⁴

---

²¹¹ Hyttinen & Melkas 2009, 125–128

²¹² Melkas 2009, 115–116.

²¹³ Nieminen 1951, 90-91; Sulkunen 1989, 40.

²¹⁴ Moraalireformi oli siis sukupuolten tasa-arvoa vaativa liike. Se kritisoi yhteiskunnassa vallitsevaa kaksinaismoraalia ja ajoi naisen seksuaalista ja taloudellista itsemääräämisoikeutta. Naisen ei tullut olla vain miehen himojen tyydyttävä, vaan siveellisyyden naiseen kohdistuvat vaatimukset ja rangaistukset tuli kohdistaa myös miehille samalla tavoin. Naisiin kohdistuvan ahdistelun lopettaminen julkisilla paikoilla oli reformistien agendana 1880-luvulta alkaen. Erityisesti prostituutio oli koko yhteiskunnan ongelma, mutta kosketti erityisesti naisia. Tästä syystä naisten tuli nimenomaan olla sitä vastustamassa. Markkola 2002, 331–337.

Tarinoista ilmenee, että Tihlä katsoo naisten keskinäisen epätasa-arvon ja siitä johtuvien sukupuolten erilaisten siveellisten roolien edesauttavan työläisnaisten niin kutsutun lankeamista. Jos köyhällä työläisnaisella ei kerran ole mahdollisuutta nousta siveäksi naiseksi ja hänelle on ainoastaan varattu ylempien kansankerrosten palvelijan rooli, ei hänellä yksinkertaisesti ole muuta mahdollisuutta kuin alistua miesten seksuaalisten tarpeitten tyydyttäjäksi. Syy työläisnaisten kurjaan asemaan ja prostituutioon löytyy hallitsevasta hierarkiasta, joka myös vapauttaa miehet moraalisesta vastuusta ja mahdollistaa näille löyhemmät ja sallitummat seksuaalisuuden rajat. Naissukupuolen sisäisen kaksinaismoraalin arvostelun ohella Tihlä hyökkää *Leenissä* suoranaishalla päätöksellä sukupuolten välistä kaksinaismoraalia vastaan:

”Missä enemmän ihmisiä yhteen sattuu, siellä saman hengen lapset ryhmittyvät. Niin syntyy erityisiä joukkoja kiehuvaassa ihmiskeossa. Jumaliset pitävät kiinni kirkosta, oppineet etsivät toistensa seuraa, taiteilijoilla on omat kuntansa, rikkailta pohatoilla samoin omansa. Niin jatkuu muodostus alkaen ylhäältä, kunnian ja vallan kukkuloilta ja käyden alaspäin aina niihin kurjuuden ja häpeän soliin asti, joita silmistämme peittää yö. Tarkoitan paikkoja, joihin nälkä ja ylen raskas työ vievät usein kukkeimmat neitokset. Moni asettaa tietämättömyyden ja laiskuuden syyksi sen, että nainen lankeaa. Mutta se on erehdys. Ei löydy niin tietämätöntä neitosta, ettei hän kauhistuisi, jos joku ehdottaisi häntä ilotytöksi. Ja se seikka, että vain työläisten joukosta sellaisia tulee, todistaa, ettei laiskuudenkaan ole syy. Jos laiskuus johtaisi naisen huonoon elämään, täytyisi ilotyttäjien joukossa olla joku ylemmänkin luokan jäsen. Mikä sitten olisi syy? Koreilemishaluko? Ehkä lie. Mutta vastatkoon nainen, jolla on tilaisuus kunniallisesti tyydyttää tuo luonnollinen halu, vastatkoon hän rehellisesti, voisiko hän tyytyä vanhanaikaiseen, rikkinäiseen takkiin, lättäisiin kenkiin, kurtistuneeseen hameeseen, huonoon ruokaan ja voisiko hän katsella, miten kauniisti toiset ovat puetut, miten hyvää ruokaa he syövät ja miten helpolla työllä he toimeen tulevat? Olisi hyvä tarkoin tutkia itseään, pitkä-aikaisen elämän kautta tarkoin koetella, josko voi moitteettomasti pysyä kaikissa mahdollisissa asemissa, joita elämä esiin tuo. Vasta sitten on kyllin pätevä syyttämään tietämättömyydestä, laiskuudesta ja koreilemishalusta toisia. Sitä paitsi emmehan syytä tietämättömyydestä, emmekä laiskuudesta ilonaisten ylläpitäjiä.”²¹⁵

Tihlä kiinnittää huomion prostituoitujen asiakaskuntaan. Hän ihmettelee, miten ilotyttöjä voidaan pitää tietämättöminä ja laiskoina, mutta heidän ylemmän luokan miesasiakkaansa saavat täydellisen synninpäästön. Tihlä syyttää porvaristoa ja eliittiä yhteiskunnallisen moraalin puutteesta ja suoranaishasta silmien ummistamisesta todellisen ongelman edessä. Ironiaa äänessään hän muistuttaa, että porvarilliset moraalinvarijarouvat syyllistävät köyhiä naisia siitä, että nämä pyrkivät vain saavuttamaan keskiluokan itsestään selvänä pitämän elintason ja omaksumaan heidän normittamansa ”sivistyksen”, joka näyttäytyy köyhien tyttöjen silmissä materialistisena yltykkylläisyytenä sekä helppona elämänä²¹⁶. Samaan aikaan heidän omat miehensä ylläpitävät prostituutiota ja tekevät ilotytön ammatista houkuttelevan kylvämällä näille ”ilmaista” rahaa.

---

²¹⁵ Tihlä 1907, 130–131.

²¹⁶ Sivistymättömien työläisnaisten tuli paradoksaalisesti sisäistää porvarillinen hierarkkinen käyttäytymismalli ja elämäntapa, mutta tasa-arvon vaatiminen ei missään tapauksessa ollut hyväksyttävää. Sulkunen 1989, 22–23. Porvariston silmissä työläisen liian korea pukeutuminen tulkittiin oitis merkiksi naisen lankeamisesta, ja jo kauniiden vaatteiden tavoittelun pelättiin johtavan ”helpon rahan” perässä prostituutioon. Häkkinen 1995, 31; Markkola 2002, 344–345; Rajainen 1973, 101.

Tuonnempana kirjassa Tihlä jatkaa kaksinaismoralistisen yhteiskunnan ryöpytystä kiinnittämällä huomion tarkemmin prostituutioon ilmiönä. Leenin sulhasehdokas, ylioppilas Ylistö, on tämän moraalisen rappion manifestaatio. Turhamaisena hän tahtoo olla nuoren ja kauniin kapakkanaisen suojelija, mutta kuultuaan pahoilta kieliltä panettelua Leenin muista miesystävistä, tuntee hän lähes tyytyväisyyttä kapakkanaiseen liitettyjen ennakkoluulojen osoittautuessa oikeiksi. Hän halveksii Leeniä ja prostituoituja, mutta ajautuu lopulta itse juovuspäissään bordelliin. Ylistön hakeutuminen huonomaineiseen taloon korostaa miesten aktiivista roolia kaksinaismoraalin ylläpitäjinä seksikaupassa. Ylistö ei voi käsittää, miten ilotytöt voivat tehdä työtään ja silti kunnioittaa itseään.

” – Miten te olette tänne joutuneet, kysyi Ylistö, puhetta tehden. Tyttö katsoi häneen terävästi. – Aivan samoin kuin tekin. Miksi sellaista kysytte? – Se ei ole totta. Minä pääsen täältä pois, mutta te jääte. – Tekin jälleen ja jälleen tulette, samahan se on, vaikka aina täällä on. – En minä koskaan enää tule, vakuutti Ylistö. – Miten kehtaatte olla tuollainen? – Mimmainen sitten? – Tuollainen, kuin olette ammatiltanne? – Mitä se teihin kuuluu? – Eipä kuulukaan, vastasi Ylistö. – Olisin vain tahtonut tietää, miten nainen, joka on olevinaan niin siisti, voi joutua tällaiseen pesään. – Säästäkää vaivojanne! Se, joka minut tänne saattoi, oli paljoo suurempi herra, kuin te, niin tekö minut sitten- - ? – Kuka se oli? – Ei täällä ketään nimeltä mainita. – Kuule, tyttö, ei huolita olla häyjä, pyysi Ylistö tullen äkkiä avomieliseksi. – Näes, minä olen ensi kertaa tällaisessa paikassa, enkä ole yhtä perehtynyt, kuin toverini. Näes, minua inhottaa tällainen elämä. Kuinka te naiset voitte pitää tällaisesta. – En tiedä, vastasi tyttö surumielisenä, minä luulen, ett’ei kukaan meistä juuri liikoja pidä tästä. – Miksi te sitten olette täällä? Voisittehan tehdä jotakin muuta. – Ei se piiankaan virka hääviä ole. – On se toki parempaa, kuin tämä, onhan se kunniallista. – Oletteko ollut piikanana? Ei orja ehdi kunniaansa ajatella. Minä en ainakaan tiedä, mitä kunnia on. En tullut sitä tuntemaan piikana ollessani enemmän kuin täälläkään.”²¹⁷

Absoluuttisessa siveyskäsityksessä kunnialliselle naiselle ei ollut soveliasta osoittaa omakohtaista kiinnostusta nautinnollista seksiä kohtaan, sillä yhdyntä oli tarkoitettu vain lasten siittämiseen. Aistillinen julkinen seksuaalisuus leimasi naisen heti portoksi. Myös naisen epäitsenäinen taloudellinen asema pakotti usein hänet avioliittoon, joka muistutti enemmän huoltosuhdetta kuin rakkautta. Seksi koettiin avioliiton velvollisuudeksi, johon ei liittynyt nautintoa, jolloin seksuaaliset mielihalut liitossa ymmärrettävästi vähenivät. Nautinnollisen seksin jääminen avioliitossa monesti lähes olemattomaksi herätti osaltaan miesten kiinnostusta prostituoituja kohtaan. Tämä aiheutti naisten jakamisen kahteen ryhmään: toiset olivat kunniallisia, eli soveltuvia vaimoiksi ja äideiksi, kun taas toiset joutuivat tahraamaan maineensa ja antautumaan miesten seksuaalisille tarpeille. Prostituoitujen olivat näin tärkeä osa idyllisen porvarillisen perheinstituution koossapitämisessä, ja usein vaimot olivat jopa tietoisia miestensä seikkailuista maksullisten naisten kanssa.²¹⁸ Kohtaus yllä liittyy keskusteluun yhteiskunnan arvojärjestelmästä, jossa toisia pidetään kunniallisina toisten joutuessa uhraamaan itsensä siveellisen perheihanteen pyhällä alttarilla.

---

²¹⁷ Tihlä 1907, 133–134.

²¹⁸ Hyttinen & Melkas 2009, 123; Häkkinen 1995, 160; Nieminen 1951, 90–91.

Koko kunniallisen ja siveän käsitepari asettuu Tihlän kirjoissa kyseenalaiseksi. Siveyssäännöt eivät ole kaikille samat, ja käsitys kunniallisesta naisesta on hyvin suhteellinen. Porvariston näkökulmasta piian ammatti on kunniallinen, kun taas ravintolassa työskenteleviä tyttöjä halveksitaan, ja kadulla itseään myyvä nainen on käytännössä menettänyt ihmisarvonsa. Ilotyttö puolestaan ei näe piian asemassa mitään kunniallista ja vertaa sitä orjatyöhön. Raja siveellisen piian ja kunniaattoman ilotytön välillä on häilyvä. Tihlän tekemä rinnastus kumpuaa oletettavasti ainakin osittain siitä, että usein palvelusväkeen kuuluvat naiset joutuivat isäntäperheessä seksuaalisen häirinnän ja hyväksikäytön kohteeksi. Näistä suhteista ei miehille yleensä koitunut vakavia seurauksia, mutta nainen menetti kunniansa. Miehen puolelta avioliitto tai sopimattomasta seksuaalisesta kanssakäymisestä syntyneen lapsen tunnustaminen ei tiukan säätyrajan vuoksi tullut kyseeseen²¹⁹. Ilotytön ja Ylistön välinen keskustelu jatkuu Ylistön surkutellessa tytön katkeruutta ja kivettynttä sydäntä. Kun hän toteaa puhtauden ja hyvyyden käsitteen hämärtyneen bordellissa työskenteleviltä tytöiltä, tytön ironinen vastaus kiteyttää yhteiskuntaa hallitsevan kaksinaismoraalin ja tyrmää nuoren ylioppilaan ajatuksen täysin:

”– Ei lainkaan, tyttö virkkoi, minä olen huomannut, että meillä täällä ovat hyve-käsitteet paljoo laajemmat, kuin niillä, jotka täällä kulkevat. Niillä niitä ei näy ollenkaan olevan ja sen raakuuden, mikä meillä on, olemme heiltä oppineet. Me olemme teidän luomianne olentoja, varjoja, joita teidän salainen elämänne synnyttää. Te kulette kunnioitettuina läpi elämänne, me kunniaatta. Te saatte siunatun kuoleman ja seppeleitä, meitä odottaa rakkarin kärryt. Ja kuitenkin olemme yhdessä juopotelleet ja hurjistelleet. Te vain olette maksaneet kestit.”²²⁰

Samat elementit sisältävä kohta löytyy vielä yhdeksän vuotta myöhemmin julkaistun *Ihmisiä*-romaanin sivuilta. Päähenkilö Olavi kauhistuu edellisenä yönä bordellissa tapaamansa tytön julkeutta, kun tämä kehtaa puhutella häntä julkisella paikalla.

”– Minä olen se tyttö, jonka te paiskasitte pöydän kulmaan... No joko muistatte? Olavi aikoi sanoa jotakin ystävällistä ja selittelevää, mutta sitten valtasi hänet inho. Miten saattoi nuori tyttö valaistulla kadulla tulla hänelle muistuttelemaan yöllisiä asioita! Se oli hävytöntä. – Kuulkaa, - hän virkkoi ja pysähtyi, - menkää hyvä neiti, tiehenne! – Tämä on minun tieni. – Mitä te minusta tahdotte? En yhtään mitään, - hän pani huulensa suppuun ja alkoi katupoikaa matkien viheltää jotakin renkutusta. – Tahdoin vain lähemmin tarkastella herraa, joka... - Jota teidän siivottomuutenne suututti, - täydensi Olavi. – Niin!... Joka tuli sinne kuullakseen hartausvirsiä. – Olette sukkela. – Se kuuluu ammattiin. – Mikä? – Sukkeluus. - Ja siivottomuus. Niin... Olen palvelijanne, herraseni. – Onpa teillä ammatti. Tyttö mittaili halveksivin katsein nuorta miestä päästä jalkoihin, nauraa virmisti ja pyrähti sanaa sanomatta omalle suunnalleen.”²²¹

Prostituutiota tarkastellaan kirjoissa bordelleissa ja kadulla työskentelevien naisten näkökulmasta. Tihlä ei näe maksullisia naisia sen enempää moraalittomina kuin heidän asiakkaitaan. Itse asiassa syyttävä sormi kääntyy täysin naisten asiakaskuntaa kohti, ja prostituutio ilmiönä on vain

²¹⁹ Esim. Nieminen 1951, 90.

²²⁰ Tihlä 1907, 136–137.

²²¹ Tihlä 1916, 135–136.

porvarillisen dekadenssin peilikuva. Porvaristo ja yläluokka määrittävät kunniallisuuden normit mutta ovat itse näistä täydellisen vapaita. Vääristynyt moraali ja sivistyskäsitys turmelevat nuoret naiset, jotka ilman omaa syytään näin joutuvat yhteiskunnan hylkimiksi. Ylistön ja ilotytön välisessä keskustelussa tyttö kertoo oppineensa herroilta vain raakuutta ja näkevänsä paljon enemmän hyveellisyyttä oman ammattikuntansa sisällä. Tarinoiden ihmiskohtaloiden tarkoituksena on muistuttaa, että rappio leviää kaikissa kansankerroksissa ja moraalinvartijoiden tulisi tarkastella myös omaa yhteiskuntaluokkaansa sisältä käsin, eikä syyttää moraalittomuudesta vähempiosaisia. Hyvänä esimerkkinä on *Metsäkyliltä* kertomuksen tarina *Kulkuri*. Siinä Tihlä problematisoi nuoruuden heräävien halujen, tunteiden ja toiveiden suhdetta ahtaaseen uskonnolliseen kasvatukseen mutta kehottaa samalla moraalinvartijoita ja kaikkia niitä, jotka katsovat rappion leviävän vain alemman luokan väen keskuudessa, avaamaan silmänsä syyllistävän hurskastelun sijaan. Hän haluaa kääntää keskustelun koskemaan myös itseään kunniallisena pitävää sivistyneistöä, joka uskottelee julkisesti kristillisen moraalinsa takana olevansa turvassa maailman pahuudelta. Ulkokultaisten kulissien taakse kätkeytyy paljon moraalittomia tekoja. Hurskas vanhoillinen neiti yllättää ottotyttärensä Hetun yöllä, kun tämä palaa salaisesta tapaamisesta erään kylän pojan kanssa. Järkyttyneen vanhan neidin hahmosta muovautuu kristillisen moralismin karikatyyri tämän ymmärtäessä, että myös hän on auttamatta osa ympäröivää syntistä maailmaa. Huolellisesti rakennetuista kristillisistä kulisseista huolimatta voi syntisyys pesiä jopa hurskaimmankin ihmisen talossa.

”Neiti vanhus luuli ihmisiä sellaisiksi, kuin miltä ne näyttivät. Hän luokitteli niitä: Yhdet olivat jumalisiä, s.o. siveitä, puhtaita, toiset vähemmän jumalisiä ja siitä aina alaspäin synnin ja saastan kuiluihin. Joskus tosin synnin saasta kuohahtaa korkealle, mutta harvoja poikkeuksia lukuun ottamatta ei milloinkaan jumalisiin asti... Neiti tiesi, että pahan siemenen täytyi olla lapsessa itsessään, sillä mitkään ulkonaiset olot eivät sitä olleet voineet kylvää. Mutta milloin se oli oraalle päässyt, milloin kasvanut ja kuka oli sitä hoitanut? Hän luuli oras oraalta repineensä irti kaikki paheet juuriaan myöten tytön sielusta, - ja nyt oli niitä kasvanut kokonainen viljamaa. Hän kauhistui pahan valtaa, joka nyt ensi kerran itsensä täydellä todella näytti. Oliko pahuus niin suuri, että se ulottui hänen kotiinsa asti! Hetu oli aina näyttäytynyt hartaaksi, kuten kaikki muutkin, jotka neidin kanssa seurustelivat. Vanhus luuli, että hänen ympäristönsä olisi ollut Herran valittua, maailmasta erotettua kansaa ja nyt... Ehkä oli siellä paljon likaa, jota hän ei aavistanutkaan...”²²²

Leenin Ylistö ja *Ihmisien* Olavi ovat erinomaisia esimerkkejä siitä, miten patriarkaalisessa yhteiskunnassa ainoastaan huonomaineisia naisia kontrolloitiin ja tarkkailtiin. Miesten joukossa bordelleissa vierailu usein hyväksyttiin ja joskus sitä jopa ihannoitiin. Prostituoitujen oikeusturva oli olematon ja virkavalta oli lähes poikkeuksetta asiakkaan puolella ristiriitatilanteissa. Prostituution ei siis ymmärretty olevan yhteiskunnalliseen hierarkiaan ja sukupuolijärjestelmään kytkeytyvä ilmiö, vaan ainoastaan itse prostituoidut käsitettiin ikään kuin yhteiskuntaa

---

²²² Tihlä 1909, 62–63.

rapauttavaksi uhaksi. Julkisesti oli kuitenkin häpeällistä esiintyä prostituoidun seurassa. Tämä loi illuusion siitä, että miehet olisivat olleet passiivisia osapuolia ja huonomaineiset naiset viettelijöitä, joten seuraamukset olivat miehille hyvin lieviä. Opiskelijoiden retket bordelleihin olivat tavallisia. Usein riehakkaiksi ja joskus jopa väkivaltaisiksi yltyneisiin opiskelijajuhliin suhtauduttiin kuitenkin ymmärryksellä. Kyse ei ollut mistään marginaali-ilmioistä, vaan illanvietto maksullisten naisten kanssa käsitettiin osaksi opiskelijaelämää, johon suuri joukko opiskelijoista otti osaa. Opiskelijaelämä koettiin irralliseksi nuoruuden aikakaudeksi, joka jäisi taakse kunnollisen elämän alettua opintojen päätyttyä.²²³

Tihlän näkökulmasta porvarisluokan miesten puolisalainen elämäntyyli on erityisen tuomittavaa. Vaikka yleisesti huonomaineiset naiset nähdään riettauteen syypäinä, haluaa Tihlä kiristää miehiä koskevia asenteita. Oman perheen vesan naisseikkailut eivät kirjojen tarinoissa tuota sen suurempaa moraalista ongelmaa hyvämaineisiksi katsotuissa perheissä, ja seurustelu kaupungin kabineteissa huonomaineisten naisten kanssa koetaan vain kiusalliseksi pikkupaheeksi, jonka tulee tapahtua piilossa tuttujen katseilta. Jako ”kultivoituneesti seurustelevien” herrasmiesten ja todellisten renttujen välillä on selkeä, kuten *Ihmisiä*-romaanin esimerkki osoittaa:

”Mikään salaisuus ei ollut, että Olavi oleili öisin poissa kotoa. Vanha herra Kaislanen tunsi ajurivuosiltaan herrojen tavat. Hän ymmärsi eroittaa ne rentustelevat herrasmiehet, jotka katuja laukkaavat ja rienauspaikoissa vetelehtivät, niistä siisteistä nuorista herroista, joilla oli omintakeinen ystävätär. Tietysti ei hän tätä jälkimmäistäkään elämäntapaa hyväksynyt, mutta se oli kahdesta pahasta vaarattomampi. Vanhus olisi mielellään tästä asiasta – kuin ohjaten – puhunut pojalleen, mutta hän ei voinut säädylisyyden ja yleisen siveyden nimessä sitä tehdä. Voidakseen sopivalla tavalla ja aivan kuin asiaan koskettamatta pysyttää poikaansa tämän verrattain vaarattoman ja – niin raskasta kuin tämä myönnytys olikin – jonkun verran luvallisenkin elintavan puitteissa, hän jätti Olavin toimeksi tilien pidon samalla huomauttaen, että tämä sai siitä palkkseen omaan laskuunsa vetää nejäsatua kuussa.”²²⁴

Prostituoidut olivat yhteiskunnan alhaisimpia sosiaaliryhmiä, joka oli menettänyt kansalaisoikeutensa. Heihin suhtautuivat kielteisesti oikeastaan kaikki paitsi samassa asemassa olevat. He saivat usein myös niskoilleen syyn prostituutiosta itse ilmiönä asiakaskunnan päästessä helpommalla. He saivat tehdä työtään mutta eivät uhata porvarillista koti-idylliä. Toisin sanoen prostituutio saattoi toimia niin kauan kuin se ei koskettanut omaa elämää liian läheltä.²²⁵ Kaksinaismoraalin problematiikka on teema, johon Tihlä palaa kerta toisensa jälkeen. *Leenin* loppukohtauksessa kaksinaismoraali ja kunniallisen ihmisen määrittäminen sosiaalisen statuksen mukaan saavat tylyn tuomion Tihlän yltyessä varsinaiseen katunaisten solidaarisuuden ylistyslauluun. Siveyskäsitys kääntyy kohtauksessa pääläelleen ja romantisoitu kuvaus

²²³ Häkkinen 1995, 72–75, 87–90, 176–178, 236.

²²⁴ Tihlä 1916, 189.

²²⁵ Häkkinen 1995, 158–162.

prostituotujen altruismista nousee lähes raamatulliseksi julistukseksi. He ovat arkielämän marttyyreita, jotka riistosta huolimatta antavat viimeiset rahansa vielä heikommassa asemassa oleville ja kohoavat näin moraalisesti koko heitä hyljeksivän yhteiskunnan yläpuolelle.

”Kaukana siveistä ihmisistä on katunainen. Tuskin kukaan luulee hänellä ystävää olevan. Kadulla oleskelee kuitenkin sellaisiakin olennoita, joiden silmissä katunainen on äärettömän korkealla. Ne ovat kerjäläiset, jotka enimmäkseen avun saavat katutyöiltä. Tyttöillä on kivulloisen hellä sydän ja usein he antavat viimeisen roponsa onnettomuustovereilleen.”²²⁶

Elsi Hyttinen ja Kukku Melkas ovat tutkineet *Leenin* sekä Elvira Willmanin näytelmän *Kellarikerroksen väkeä* rakentamaa kuvaa prostituoiduista artikkelissaan *Me olemme teidän luomianne olentoja – prostituoidun hahmo kirjallisena kiistakuvana*. He näkevät prostituoidun olleen käyttökelpoinen kirjallinen hahmo, jonka avulla käsiteltiin seksuaalisuuteen ja siveellisyyteen liittyntä vallankäyttöä ja kokemuksia ajan yhteiskunnassa. Tihlän ja Willmanin voi heidän mukaansa nähdä kirjoittavan siitä, kuinka arkipäivän kokemus ja yhteiskunnallinen vallankäyttö lomittuvat monimutkaisesti toisiinsa arkipäivän käytännöissä. Teokset ovat saaneet pontimensa pitkälti keskustelusta ohjesääntöisestä prostituutiosta, jonka lakkauttamispäätös tuli vuonna 1907. Kirjoittamisajankohtana päätös ei ollut vielä selvillä, sillä teokset ilmestyivät samana vuonna kun päätös lakkauttamisesta tehtiin. Tihlä ja Willman pyrkivätkin teoksillaan edistämään lakimuutoksen läpivientä. Hyttisen ja Melkaksen mukaan kirjat eivät ole siveyskasvatusta, vaan pikemminkin ne haluavat antaa äänen huono-osaisille prostituoiduille sekä muille huono-osaisille ja sorretuille naisille.²²⁷

Maksulliset naiset eivät kuitenkaan hävinneet mihinkään, vaikka ohjesääntöinen prostituutio lakkautettiin. Yleisesti kritisoitiin sitä, että vain valvovan elimen nimi oli muuttunut, kun valvonta siirtyi poliisilta terveysviranomaisille. Joissain puheenvuoroissa tilanteen katsottiin jopa pahentuneen.²²⁸ Ilotytöt eivät häviä myöskään Tihlän kirjojen sivuilta, vaan hän jatkaa yhteiskunnallisten epäkohtien ruotimista pitkälti näiden kautta. Tihlä tahtoo muistuttaa, että prostituutiossa ei ole kyse mistään kasvottomasta vitsauksesta vaan itseään myyvät oikeat ihmiset. Hän haluaa nostaa esille kaduilla työskentelevien naisten inhimilliset piirteet ja kuvata heidät moraalisesti kunnan kristityiksi, jotka tekevät työtään yleensä vain olosuhteiden pakosta²²⁹.

---

²²⁶ Tihlä 1907, 175.

²²⁷ Hyttinen & Melkas 2009, 122–123, 135.

²²⁸ Rajainen 154.

²²⁹ Monet naiset joutuivat hankkimaan lisätuloja myymällä itseään satunnaisesti. Prostituutio oli näille naisille äärimmäinen keino, kun mitään muuta vaihtoehtoa selviytymiseen ei ollut. Häkkinen 1995, 121.

Selvimmin hän tuo ajatuksensa ilmi *Kuopus*-tarinan loppukohtauksessa, jossa Hermanni tapaa kadulla tutun tytön kotiseudultaan.

”- En minä tahtois olla tällainen, enkä minä paljon olekaan... vain silloin kun on pakko. Enkä minä luonnostani niin huono ole, vai luuletko... Ja usein minä rukoilenkin ja Jumala kuulee minua. Väliin, kun olen oikein kovassa hädässä, poliisin ahdistamana tai muuten, niin silloin Jumala kuulee minun rukoukseni. Siitä minä tiedän, ettei hän ole minua hyljännyt. Eihän Jumala kaikkia auta, sillä moni tyttö joutuu linnaankin, mutta minä en ole sinne vielä joutunut.”²³⁰

Tihlä operoi etenkin sosialistiselle agitaatiolle tyypillisellä tasolla, jossa pyrittiin vetoamaan vastaanottajan emotionaaliseen puoleen arkitodellisuuden kautta ja joka pohjasi pitkälti kristilliseen siveys- ja oikeuskäsitykseen. Luonnolliselta olemukseltaan ihminen oli hyvä, mutta ihmisihanne oli kuitenkin turmeltunut ajan kehityksessä.²³¹ *Kuopuksen* tyttö – kuten muutkin Tihlän henkilöahmot – on luonnostaan puhdas ja siveä, mutta selviäminen raadollisen materialistisessa maailmassa edellyttää omasta kunnia- ja arvosta luopumista ja kylmän rationalismin omaksumista. Paradoksaalisesti tämä taas johtaa yhteiskunnan halveksuntaan ja suoranaiseen ihmisarvon menetykseen. Kunniallisuuden ongelmallisuutta Tihlä pysähtyy pohtimaan jälleen kerran *Kuopuksen* loppukohtauksessa, jossa Hermanni vie kotikylän tytön asunnolleen. Vuokraemäntä ei kuitenkaan suvaitse vieraita – toisin sanoen kunniaattomia – naisia huoneistoissaan ja uhkaa Hermannia hädöllä. Kunniallisen ja siveän käsitteet ovat vain hallitsevan ihmiskäsityksen tuottamia. Tihlä pyrkii kiinnittämään huomion tähän opittuun ja harhauttavaan ihmiskäsitykseen ja peräänkuuluttaa ymmärrystä ihmisen sisimmälle, joka fyysisestä olemuksesta tai yhteiskunnallisesta asemasta riippumatta on syntyjään ollut hyvä ja puhdas.

”Puhuiko tuo vaimo täyttä totta, vai oliko se olevinaan? Jos se totta puhui, niin kuka on häneen painanut moisen kamalan luulon, että hän on kunniallinen ja että toinen on rietas. Kunniallinen ja rietas! Mitkä vastakohtat! Missä on puhdas ymmärrys, sydämen yksinkertainen välittömyys? Onko sitä olemassakaan vai onko se sammunut opittuun ja istutettuun luuloteluun? – Niin, niin se on. Vaimo puhui, kuten oli kuullut. Niinhän puhuivat kaikki.”²³²

Kaikkein suoranasaisemmin naisen kunniallisuuskäsityksen Tihlä kyseenalaistaa kuitenkin *Kuopuksen* kanssa samana vuonna julkaistussa lehtiartikkelissa *Naisen kunnia*. Hän pitää pöyristyttävänä sitä, että miehen kunniallisuus määrittyy tämän yhteiskunnallisten tai poliittisten tekojensa kautta, mutta naisen kunniallisuutta määrittää ainoastaan tämän seksuaalinen koskemattomuus. Tihlä toteaa neitseellisen kunniallisuuden käsitteen olevan historian saatossa kehittynyt ja täydellisesti miehen luoma. Sen myötä naisen ruumis on julmasti esineellistetty ja Tihlä rinnastaa naisen yhteiskunnallisen aseman eläimeen. Naisen ruumis on valjastettu

---

²³⁰ Alho 1910, 86.

²³¹ Ehrnrooth 1992, 378–393.

²³² Alho 1910, 92.

palvelemaan ainoastaan miesten mieltymyksiä ja mieli alistettu siveyskoodiston avulla nöyryyteen ja tottelevaisuuteen. Vaikka Tihlä varoittaa etenkin työläisnaisia omaksumasta miesten hallitseman porvarillisen yhteiskunnan kunniallisuuskäsitystä, on neitseellisen kunniallisuuden vaatimus naista halventava ja ihmisarvoa loukkaava yhteiskuntaluokasta riippumatta. Kirjoitus on herätyshuuto kaikkien naisten ihmisarvon tunnustamiseksi ja miehen ylivallan murenttamiseksi. Kunniallisuuden käsite tulisi olla kummallakin sukupuolella täysin sama ja naisen kaikin tavoin miehen kanssa tasa-arvoinen. *Työläisnaisessa* julkaistu kirjoitus on ikään kuin yhteenveto Tihlän kaunokirjallisessa tuotannossaan käsittelemästä kunniallisuuden teemasta ja naisen yhteiskunnallisesta asemasta.

”Miehen kunnia on uljuus, rakkaus, totuus. Jos hän on valehtelija, konna, ilmiantaja, on hän kunniaton. Nainen saa olla tätä kaikkea: kielittelijä, ilmiantaja, panettelija, jos hän vaan on neitsyt, on hänellä ”kunnia” itsensä ja muiden silmissä. Vaikka hän olisi uhratuvaisin äiti, rehellisin ihminen maailmassa, vaikka hän antasi hirttää itsensä, ennen kuin ilmaista uskottua salaisuutta, jos ei hän ole neitsyt, ei hänellä ole ”kunniaa” omista eikä muiden silmissä. Neitsyt, akka, taikka kunniaton, kas siinä naisen mahdollisuudet! [...] En tahdo alentaa neitseellisen siveyden arvoa, en millään muotoa. Se on hyvin kallis asia etenkin miesten mielestä. Neitsyt on heidän suurempia pyhyksiään, minä vain puhun asiasta terveen naisen kannalta. En jaksakaan nimittäin käsittää mitä tekemistä on ihmisarvolla ja neitsyydellä toistensa kanssa. [...] Surkeassa pimeydessä ja orjuudessa on naista pidetty läpi vuosisatojen. Häneltä ei olla koskaan vaadittu muuta kuin naisellista suloutta, kauneutta ja viattomuutta. Hän on ollut kaunis eläin.”²³³

Tarinoissa ei varsinaisesti glorifioida kunniansa menettäneitä naisia tai prostituoituja, vaikka heihin suhtaudutaan ymmärtäen. Kertomuksista välittyy se köyhyys ja kurjuus, jossa yhteiskunnan silmissä turmeltuneet tytöt ja bordellien naiset elävät. Huomio kiinnittyy yksilöllisten ihmiskohtaloiden kautta prostituutioon ilmiönä, johon syyppääksi Tihlä näkee porvarillisen yhteiskunnan maskuliinisen kulttuurin ylivallan, siihen liittyvän kaksinaismoraalin sekä yhteiskuntaa hallitsevan materialistisen arvomaailman. Siveän tai kunniallisen naisen maine on sidonnainen luokkataustaan, sukupuoleen ja kirkon vallassa olevaan avioliittoinstituutioon. Tihlä kritisoi siveyskäsityksen määräytymistä ylhäältä sivistyneestä luokasta käsin. Saavuttaakseen kunniallisen ihmisen maineen on vain synnyttävä tarpeeksi korkealle yhteiskunnallisessa hierarkiassa. Kun lisäksi taloudellinen toimeentulo on miehen yliveritaisuutta korostavaan kristilliseen ideologiaan rakentuvassa yhteiskunnassa riippuvainen avioliitosta, ovat vaihtoehdot itsenäiselle rahvaan naiselle kovin vähissä. Kunniallisena pidetty palvelijattaren tai piian työ ei elätä ja vain itsensä myyminen voi taata edes jonkinlaisen toimeentulon. Sivistyneistön elosteleva elämäntyyli houkuttelee nuoria naisia, ja ainoan mahdollisuuden tähän helppoon elämään tarjoaa bordelleissa vierailevien herrojen avokätinen kestitys. Yhteiskunta on parhaimmillaankin varannut työväestön ja köyhälistön naimattomille naisille vain piian tai palvelijattaren roolin, jossa heidän tulee palvella kunniallista herraluokkaa ja alistua maskuliiniselle mielivallalle. Sivistyneistön

---

²³³ Hilda Tihlä: *Naisen kunnia*. *Työläisnainen* 33/1910, 249–250.

edustajat näyttäytyvät tekopyhinä oman edun vaalijoilta, jotka kaiken lisäksi odottavat sorretuilta naisilta nöyryyttä ja jopa kiitollisuutta omasta asemastaan. Tihlä irvailee moralistien itseriittoisuudelle *Vangissa*, kun tarinan päähenkilön, irtolaisuudesta tuomitun Nadjan, selliin saapunut kalpea uskonsisar saa palvelijattaren työn kuulostamaan lähes taivaallisen autuuden tilalta.

”Kerran eräs tyttö teki niin kuin sinä, käveli katuja, varasti rahaa, joutui kiinni, istui linnassa, katui, rukoili. Kun pääsi vapaaksi, käveli jalkaisin, raukka, ihmeitä tekevää neitsyttä rukoilemaan, sai uuden sydämen. Ei enää koskaan kävellyt kaduilla, ei varastanut, alkoi tehdä työtä, kultaseni, työtä alkoi tehdä, kyyhkyläiseni, on nyt erään kenraalin piikana. Ajattele, kenraalin piikana!”²³⁴

4.3 Väärän uskon filantroopit

Vähempiosaisista huolehtiminen liittyi olennaisesti porvariston naisten moraalireformiin ja yhteiskunnalliseen äiti-ihanteeseen. Naisaktivistien piirissä ei hyväksytty käsitystä naisen alistaisesta roolista yhteiskunnassa, vaan perheenemännyys ja äitiys tuli ymmärtää kansalaisvelvollisuudeksi. Tästä tehtävästä suoriutuakseen tuli naisen olla sivistynyt ja tasa-arvoinen miehen kanssa. Nainen oli vastuussa kodista sekä lasten kasvatuksesta, ja nainen tässä ajattelussa yhteiskunnan tukipylväänä aktiivisena toimijana kodista käsin. Naisen kasvattajan rooli katkaisi näin vanhan patriarkaalisen tradition. Porvarillinen perheenemäntäihanne ulottui koskemaan myös naimattomia naisia ja sillä legitimoitiin oikeus koulutukseen ja sitä kautta itsensä elättämiseen. Naimattomilla tuli olla oikeus toteuttaa luonnollisen tarpeensa mukaista rakkaudentyötä yhteiskunnassa sairaiden, vanhusten ja langenneiden parissa. Naimattomuus lisääntyi erityisesti porvariston keskuudessa, ja siksi oikeutta naisen palkkatyöhön vaativatkin kuuluvimmin juuri porvariston naiset. Naimattoman naisen oikeus ansiotyöhön nähtiin ratkaisuksi naimattomuuteen, kun naisen äidilliset taipumukset voitiin valjastaa yhteiskunnan käyttöön. Porvarillisten piirien vaatimuksella naisten palkkatyöstä vastustettiin yläluokan naiskäsitystä, jossa palkkatyötä pidettiin naiselle sopimattomana. Itsenäinen nainen ei kuitenkaan asettunut yläluokan keskuudessa ihailtua perheenemäntäkuvaa vastaan, vaan hoivatyö nähtiin saman ihanteen toisena puolena, yhteiskunnallisena äitiytenä. Ihanne yhdisti radikaalimmat naisasianaiset ja muissa yhteiskunnallisissa liikkeissä toimivat naiset. 1800-luvun lopulla tämä ihanne oli tarkoitettu säätyläisnaisille, mutta varsin pian sitä alettiin propagoida myös työläis- ja talonpoikaisnaisille, jotta he omaksuisivat keskiluokan tavat ja normit. Varsinkin palvelijattariksi aikoville säätyläisten tapojen tunteminen oli tärkeää.²³⁵

²³⁴ Tihlä 1911, 119–120.

²³⁵ Räisänen 1995, 116–119.

Varsinkin herätysliikkeet korostivat lähimmäisenrakkauteen perustuvaa toisten palvelua kristillisenä hyveenä ja velvollisuutena. Uskonnon tuli olla osa ihmisten sosiaalisia suhteita ja uskon myös olla näkyvää arkipäivän toiminnassa. Siveys- ja avustustyö köyhien parissa ei kuitenkaan ollut puhtaasti pyyteetöntä, vaan sillä pyrittiin myös tarkkailemaan ja ohjaamaan avunsaajia porvarillisen sivistyneistön haluamaan suuntaan. Niin sanottu hoivaava valta²³⁶ salli avunannon nimissä ankaratkin toimenpiteet ja puuttumisen henkilön yksityiselämään aina kodinhoidosta sukupuolikäyttäytymiseen.²³⁷ Porvariston yhteiskunnalliseen perheenemäntähanteeseen liittyvä filantropia köyhien, sairaiden ja langenneiden hyväksi asettuu kyseenalaiseksi Tihlän tuotannossa hänen epäillessä sen perimmäisiä hyötyjä ja vaikuttimia. Kärkevimmin tendenssi on nähtävissä kohtauksissa, joissa Tihlä suoranaisesti syyllistää porvaristoa ja yläluokkaa välinpitämättömyydestä köyhää väestönosaa koskevien ongelmien edessä. Hän syyttää porvaristoa siitä, että nämä tekevät hyväntekeväisyyttä ainoastaan kirkon pelottelemina pelastaakseen oman sielunsa. Kritiikki tulee ensimmäisen kerran esille jo 1902 Tihlän *Kansan Lehteen* kirjoittamassa kertomuksessa *Vain rakkaudesta Jeesukseen*. Tarinassa ylimieliset porvarisrouvat puhuvat Agneta-rouvan kutsuilla palvelustytöistä samaan tapaan kuin *Leenissä*. Heidän työnsä köyhien auttamiseksi ei perustu rakkauteen ihmisiä kohtaan, vaan he tekevät hyväntekeväisyyttä vain rakkaudesta Jeesukseen. Ivallisesti Tihlä toteaa, että ”loistavien helmien määrää, joita Jumala antaa pelastetuille ihmissieluista, oli tahdottu enentää ”omaan ruunuun.”²³⁸

Leenissä Tihlä esittää sivistyneistön huolen prostituoitujen ja muun köyhälistön kohtalosta tekopyhänä hurskasteluna, jossa nämä elävät täysin alistettuina hyväosaisten mielivallalle ja riippuvaisina heille suoduista armopaloista. Kohotessaan sosiaalisessa hierarkiassa ja muuntautuessaan rouva Gustafssoniksi, Leeni kadottaa kaikki todelliset moraaliset ja eettiset hyveet. Kontrasti Helsingin seurapiireissä luovivan ylimielisen sivistyneistörouvan ja köyhän maalaistytön turmeltumattoman aatemaailman välillä korostaa rikkaan ja köyhän kansanosan välille revennyttä kuilua. Sivistyneenä ja rikkaana leskenä Leeni vieraantuu täysin vanhoista ystävistään ja köyhissä oloissa kituuttavien todellisuudesta.

”Leeni oli ostanut itselleen taideteoksen, maalauksen, joka esitti kerjäläisukkoa. Kuva oli niin luonnollinen ja elävä, että Leenin oli tapa sanoa: tekisi mieli panna lantti ukon käteen. Sussu oli silloin kyläilemässä Leenin luona. Hänkin sanoi kuvaa luonnolliseksi ja eläväksi, mutta lisäsi, ikään kuin itsekseen, että jokainen kadulla kulkeva kerjäläinen kuitenkin oli elävämmän näköinen. – Olisit, hyvä ystävä, jatkoi hän, ostanut jonkun kauniimman tai lahjoittanut tuon kuvan hinnan yhdelle niistä kuvista, joiden rinnassa sykkii elävä henki. Luulen, että olisit voinut elämälle pelastaa sielun. – Mutta taide, selitti Leeni, taide on kehittäjä. Tuo kuva synnyttää tunteita ja ajatuksia, säälintunnetta kurjuutta ja kurjia

²³⁶ Hoivaavan vallan käsitteestä tarkemmin kts. Markkola 2002, 18–20, 365.

²³⁷ Löytty 2009, 146–147; Markkola 2002, 49–55, 364–366.

²³⁸ Eugenia Nicklin: *Vain rakkaudesta Jeesukseen*. *Kansan Lehti* 44/1902.

kohtaan. – Säälintunnettako, kysyi Sussu. – Pitääkö sitäkin olla. – Tietysti. Muutenhan ei kukaan köyhiä auttaisi. – Vai niin. Taide on siis semmoista, joka synnyttää lähimmäiseen rakkauden tunnetta. --- Sittenhän se onkin perin tarpeellinen jumalanlahja rikkaille ihmislapsille. Se on melkein yhtä hyvä kiihottaja kovalle sydämelle, kuin viinaryppy huonolle ruokahalulle. Ei maita, ei, vaikka mitä eteen tuotaisiin, mutta annapa kun ottaa aika kolauksen priimaparasta viinaa, niin ruoka menee, kuin kuumille kiville. Onpa se!²³⁹

Filantropia ja armopalojen jakaminen tekivät huono-osaiset entistä riippuvaisemmiksi auttajista ja vahvistivat näin vallitsevaa valtahierarkiaa sekä jakoa aktiivisiin yhteiskunnallisiin toimijoihin ja passiivisiin avun kohteisiin. Kristillissosiaalisessa työssä kyse oli pyyteettömän auttamisen ohella myös valtarakenteista. Näennäisesti auttajat pyrkivät laskeutumaan kansan tasolle, mutta todellisuudessa he toimivat totutun vallankäytön järjestelmän sisällä.²⁴⁰ Työväenliikkeen piirissä joukkojärjestäytymisen aikaan huono-osaisuuden ymmärrettiin voivan kääntyä toiminnaksi vain jos olosuhteiden käsitettiin olevan muutettavissa eikä kurjuuden enää katsottu johtuvan luonnollisesta tai jumalallisesta maailmanjärjestyksestä.²⁴¹

Rouva Gustafssonin ja Sussun keskustelussa Tihlä kritisoi juuri yhteiskunnalliseen naisihanteeseen kytkeytyvää filantropiaa. Apua tarvitsevia on autettava, mutta auttaminen tapahtuu auttajien omilla ehdoilla. Säälön tunteesta kumpuava auttamisen tarve saa varakkaan tuntemaan itsensä velvollisuutensa täyttäväksi kunnialliseksi kansalaiseksi, mutta kääntää samalla huomion pois todellisuudesta, jossa ihmiset todella kärsivät. Maalaus kerjäläisukosta symboloi köyhille ja kärsiville varattua suljettua yhteiskunnallista lokeroa, jossa he ovat vain varakkaamman väestöosan estetiikan objekteja muistuttamassa yläluokkia näiden omasta onnesta. Se on rihkamataidetta, joka Tihlälle edustaa porvarillista rappiota. Hänen käsityksessään taiteen tehtävänä on kuvata asioita realistisesti ja konkretisoitua teoiksi²⁴². Kerjäläisukkoa esittävä maalaus myös kuvaa yhteiskunnassa vallitsevaa valtasuhdetta, jossa köyhälistö on alistettu varakkaan väestön holhoukselle. Köyhiä ei nähdä aktiivisina yksilöinä, vaan passiivisena kollektiivina avuntarvitsijoita. Tihlän kertomuksissa kurjuus näyttäytyy individualististen yksilöitten kautta saaden näin inhimilliset piirteet. Hän haluaa korostaa, että köyhät eivät ole vain harmaata massaa, vaan aktiivisia toimijoita, jotka pyrkivät vain parantamaan omia elinolosuhteitaan mahdollisuuksien mukaan.

---

²³⁹ Tihlä 1907, 165.

²⁴⁰ Löytty 2009, 142–143.

²⁴¹ Alapuro 1995, 129–130.

²⁴² Tihlän taidekäsitys sekä pettymys aikalaistaiteen saavutuksiin ilmenee uskonto- ja sivistyskritiikin rinnalla jo ennen *Leeniä* useassa lehtikirjoituksessa. Kts. Hilda Tihlä: *Paperikoriin*. Työmiehen illanvietto 14/1905, 111; *Vuosisatain kehitystä*. Työmiehen illanvietto 47/105, 372–373; *Isä ja poika*. Työmiehen illanvietto 30-32/1906, 235–237, 247–248, 250–251.

Todellisen auttamisen ja rakenteellisen kurjuuden poistamisen sijaan hän haluaa siistiä sen vain pois näkyvistä, kuten aiemminkin on talossa toimittu. Hän on hyvin kaukana niistä kristillisistä periaatteista, joita itse on pojalleen yrittänyt opettaa. Häätöaikeista kuullessaan kirjan viimeisessä dialogissa Olavi lakonisesti toteaa äidilleen: ” – *Eikö sinun Jumalallasi ole tähän asiaan mitään muistuttamista?* ”²⁴⁴ Kritiikin voi tulkita kohdistuvan samalla porvarillista valtionkirkkoa kohtaan, jota äidin kristillisen hurskas olemus myös edustaa.

Kirkkokristillisyyden filantropian tekopyhyyttä pohtii jo ennen *Ihmisiä* vanha kerjäläiseukko, Luuta-Manta, vuonna 1912 *Työläisnaisessa* julkaistussa humoristisessa kertomuksessa *Väärää Uskoa*. Taloon luutia myymään saapunut eukko ajautuu emännän kanssa keskusteluun todellisen kristillisen uskon luonteesta sekä taivaasta ja helvetistä. Eukko on huolissaan omasta taivaspaikastaan ja tarkastelee oikean – kirkon julistaman – uskon luonnetta. Köyhyyttä ja vitsauksia maallisessa elämässä kohdanneena hän luottaa hyvän Jumalan antavan ainakin yhden päivän taivaallista lepoa kuoleman jälkeen ennen matojen ruoaksi syöksen. Sosialistista kirkkokritiikkiä ja Tolstoita mukailleen eukon puheessa tulee samalla esille ihmisen velvollisuus lähimmäisenrakkauteen. Tihlälle tyypillisen sarkasmin keinoin eukon puheen on tarkoitus osoittaa, että kristillisen porvariston peräänkuuluttama lähimmäisenrakkaus ei toteudu käytännössä ja se on täysin vierasta kirkkojohtoiselle tapauskolle. Alla lainatussa katkelmassa eukon liioiteltu nöyryys viittaa kansan asemaan. Sen odotetaan herranpelossa alistuvan sekä jumalan että yhteiskunnan hierarkian määrittämiin lakeihin. Kristillisen uskon nöyryyden vaatimus ja siihen kietoutuva porvarillinen filantropia ovat vain keinoja, joilla perustella toisten kurjuus ja pönkittää hallitsevien valtaa.

”Vaikka onhan sitä niitä nykyaikana sellaisiakin ihmisiä, jotka sanovat, että ihminen voi tulla autuaaksi puustavin jälkeen elämisellä. Tässä tuonnoin kulki siellä meidän kylällä muuan mies, joka selitti raamatun opin ihan väärinpäin. Sanoi näet, että ihmisen pitää toivoa lähimmäiselleen aivan kaikkea sitä hyvää mitä itselleenkin: ruokaa, juomaa, vaatteita, hyvät asunnot ja mitä kaikkea se latelikaan. Sanoi sen olevan oikeaa lähimmäisenrakkautta, jonka kautta ihmiset sitte muka saavuttavat onnea. [...] – Ei veikkokset, hyvä rouva, ei se oikein puhunut Kyllähän se minunkin korvani ensin petti ja oikeaksi minä sen silloin tunnustinkin, mutta sitte pistäyin kysymässä vanhalta everstinnalta, joka tuntee raamatun kannesta kanteen ja on aina avulias johtamaan ihmisiä oikealle tolalle, jos se sattuu milloin väärään kulkemaan. Everstinna sanoi, että se oli väärää puhetta, niin kuin se olikin, sillä jos ihminen toivoisi joka ihmiselle yllin kyllin maallista hyvyyttä, niin mistä sitä Jumalallakaan riittäisi aineellista antamista jokaiselle. [...] Kuka sellaisesta (lähimmäisenrakkaudesta MK). Sehän on hirveää syntiä. [...] Siitähän sen näkee, että jos kuka ottaa puheeksi lähimmäisen tarpeet ja puutteet, niin siitä suuttuu heti nuo rikkaammat ja paremmat. Ne kun näet eivät tahtoisi kansan joutuvan turmioon, [...]”²⁴⁵

---

²⁴⁴ Tihlä 1916, 284.

²⁴⁵ Hilda Tihlä: *Väärää uskoa*. Työläisnainen 12/1912, 92–93.

Siveyskysymykseen vahvasti kytköksissä ollut avustustyö kurjuuden poistamiseksi kanavoitui pitkälti sisälähetysjärjestöjen kautta.²⁴⁶ Sisälähetys poikkesi perinteisestä hyväntekeväisyydestä siinä, että sen tarkoitus oli vaikuttaa myös avunsaajan hengelliseen elämään. Toisaalta taas yhteiskunnan muuttuminen antoi uskonnolle uusia sisältöjä ja vaikutti osaltaan uskonkäsitysten sisältöön. Kristillissosiaaliset yhteisöt haastoivat luterilaisen kirkon opit ja vaikuttivat näin laajemmalti yhteiskuntaan. Sisälähetys kohdistui sekä tahattomasti huonoon tilanteeseen joutuneisiin kuten vammaisiin, orpoihin ja vanhuksiin, että myös niihin, joiden katsottiin itse aiheuttaneen omat ongelmansa kuten vankeihin, juoppoihin ja prostituoituihin. Se jakautui hengelliseen ja sosiaaliseen työhön. Hengellisessä työssä jaettiin jumalansanaa kirjallisessa ja suullisessa muodossa. Pyhäkoulut, nuorisoyhdistykset ja laitokset, kuten turvakodit, pyrkivät myös tarjoamaan aineellista apua yhdessä Jumalan sanan kanssa.²⁴⁷

Tihlän kriittinen asenne filantropiaa kohtaan kohdistuu monin paikoin sisälähetysjärjestöihin sekä niiden vapaaehtoistyötä tekeviin pelastussisariin. Hän arvostelee paitsi naisia riistävää yhteiskuntaa, myös joukkoliikkeitä, jotka prostituutiota vastustivat, kuten Melkas ja Hyttinen osuvasti toteavat²⁴⁸. Sisälähetymyksen ongelmallisuuteen Tihlä pureutuu erityisesti kahdessa teoksessaan: 1911 julkaistussa tarinassa *Vanki* ja kaksi vuotta myöhemmin romaanissa *Hilma*. Vangissa päähenkilön Nadjan suhtautuminen pelastussisareen on erittäin negatiivinen, kuten edellä seksuaalimoraalia käsittelevässä kappaleessa tulee ilmi. Sisälähetys rinnastuu tarinassa syyllistävään absoluuttiseen siveyskäsitteeseen, jossa autettavat ovat alistettuja ylhäältä päin johdetulle holhoukselle. Koko pelastuskotijärjestelmä sekä sitä edustavat pelastussisaret näyttävät tarinassa autoritaarisena ja ylimielisenä auktoriteettina, jotka valtiollisen virkavallan tavoin toimivat sorron välikappaleena. Miina Sillanpää valottaa turvakotikeskustelun aikalaisnäkökulmaa *Hilmasta* Työläisnaiseen kirjoittamassaan arvostelussa.

²⁴⁶Kuvaus turvakodista onkin kirjan loistokohta. Tekijä paljastaa kirjassaan säälimättömästi nykyaikaisen pelastusjärjestelmän, armeijan kodin ja pelastussisaret jotka holhokeistaan tahtovat tehdä uskovaisia. Pelastussisaren menettely syyttäessään pelastettavaansa, pakottaessaan heitä tunnustamaan syntejään ja rupeamaan uskovaisiksi. Samoin pelastuskotiin joutuneiden tyttöjen menettely, he kun tekeytyvät uskovaisiksi saadakseen vapautta, oikeuksia, ja lopuksi tilaisuuden karkaamaan on hyvin kuvattu. [...] Hilda Tihlän *Hilma* on käsittelyä aikamme polttavasta prostitutionskysymyksestä. Kirjailija näyttää miten helposti mitä paraimmilla edellytyksillä varustettu, mitä rehellisin ja oikeuden tuntoisin tyttö voi joutua siihen ammottavaan kuiluun jonka nykyinen yhteiskuntajärjestelmä on

---

²⁴⁶ Etenkin suurlakon jälkeen naisten yhteiskunnallinen aktivoituminen alkoi voimistua ja organisoitua naisten erillisjärjestöiksi. Samaan aikaan raittiusliikkeen toiminta työväestön organisaationa alkoi hiipua ja keskiluokan naiset järjestäytyä raittiuden ja siveellisyyden edistämiseksi. Sulkunen 1986, 253; Sulkunen 1989, 157–158. Sulkunen 1995, 130.

²⁴⁷ Markkola 2002, 49–55.

²⁴⁸ Hyttinen & Melkas 2009, 135.

valmistanut. Yhteiskunta ei huolehdi kasvatuksesta, ei opetuksesta, se vaan rankaisee. Kirjailija toteaa niinkään meidän porvariston suosimaa pelastusjärjestelmän ontouden Pelastuskodissa rehellisetkin tunteet turmeltuvat.”²⁴⁹

Hilmassa Tihlä pohtiikin sisälähetystä hieman laajemmin. Kahden vuoden takaisessa *Vanki*-tarinassa Tihlän kritiikki kohdistuu yhtä lailla kristillisten vapaaehtoisjärjestöjen kuin valtiollisen kirkonkin toimintaan. *Hilmassa* kuvaus sisälähetystyöstä tarkentuu yksinomaan Pelastusarmeijaan ja sen ylläpitämään turvakotiin. Tihlä osoittaa teoksessa ambivalentin suhtautumisensa sisälähetykseen ja kristillissosiaalisten järjestöjen turvakoteihin. Hilma ja kodin muut langenneet tytöt saavat uuden mahdollisuuden sopeutua yhteiskuntaan. Jos vaihtoehtona ovat olosuhteet, joissa *Vangin* Nadja joutuu elämään, on turvakoti Tihlän kuvauksesta päätellen huomattavasti kannatettavampi vaihtoehto. Turvakoti voi kuitenkin näyttäytyä myös vankilana, kuten Hilman kohtalotoverin Tyyran tapauksessa. Hilman ja Tyyran mielteiden avulla Tihlä myöntää avustustyön ja sisälähetymisen idean olevan hyvällä asialla mutta kritisoi keinoja, joilla sitä toteutetaan. Sekä *Vangissa* että *Hilmassa* uskonsisaret tuomitsevat mielivaltaisesti avun tarvitsijat omista lähtökohdistaan tietämättä todella langenneiden taustaa ja pakottavat heidät tunnustamaan tekoja, joihin eivät ole syyllistyneet. Molemmissa tarinoissa pelastajat käyttävät hyväntekeväisyyden varjolla hoivaavaa valtaa riistäessään autettavilta yksityisyyden jopa omiin ajatuksiinsa.

” – Minä en ole niin saastainen kuin te sanotte, virkkoi Hilma. Hänestä tuntui, kuin olisi hän puolustautunut Jumalalle. – Sinä et näy tajuavan syntiesi paljoutta, virkkoi sisar. – Minä tajuan, intti Hilma. – Tiedätkö, että olet antanut ruumiisi, joka on Jumalan hengen temppeli, riettauden palvelukseen. – Minä en ole antanut. Olethan sinä rikkonut kuudetta käskyä vastaan. Etkö sinä tunne vähintäkään katumusta sen vuoksi? – Minä en ole itse siihen syyppää, sillä minä en tietänyt, minä luulin... – Sinä luulit pääseväsi helpommille päiville, saavasi kauniit vaatteet ja maailman iloa. Sinua ei miellyttänyt kunniallinen työ...”²⁵⁰

Tihlän kertomusta turvakotielämästä voi pitää hyvin todenmukaisena aikalaiskuvauksena ja puheenvuorona yhteiskunnallisessa keskustelussa. Käytännössä turvakodeista oli vähän hyötyä ja suurin osa asukkaista palasi takaisin prostituoiduiksi ”helpon” elämän perässä. Myös niiden arvomaailmaa kritisoitiin voimakkaasti, koska niissä pelastussisaret alistivat hoidokkejaan vaatimalla nöyryyttä, katumusta uskonnollisin rituaalein. Helsingin prostituutiota 1800- ja 1900-luvuilla tutkinut Antti Häkkinen mainitsee juuri Tihlän Hilman kertomuksen ajan kuvana turvakodista. Turvakodeissa prostituoidut myös tapasivat toisiaan, mikä vahvisti heidän ryhmäidentiteettiään ja yhteenkuuluvuuttaan. Siellä vielä siveytensä säilyttäneet tytöt tutustuivat kokeneisiin prostituoituihin, jotka houkuttelivat heitä alalle. Miina Sillanpää osuu arvostelussaan siis oikeaan todetessaan viattomimmankin turmeltuvan kodissa. Häkkinenkin myöntää, että

²⁴⁹ Miina Sillanpää: kirja-arvostelu romaanista Hilma. Työläisnainen 48/1913, 381–382.

²⁵⁰ Tihlä 1913, 149.

turvakotitoiminnan lähtökohtana olivat pitkälti sivistyneistön omat henkilökohtaiset pyrkimykset. Kun lähtökohtana olivat heidän omat tavoitteensa eivätkä asiakkaan tarpeet, eivät ymmärrettävästi keinoitakaan olleet tehokkaita ja asiakkaat tunsivat usein olevansa kodissa kuin vankilassa.²⁵¹

Tihlä irtisanoutuu ajattelusta, jossa yksilön siveellisyyden tai huono-osaisuuden katsottiin riippuvan luonnollisista ominaispiirteistä tai olevan jumalallisen järjestyksen määräämä. Hän ei usko maailman syntyisyydeltä suojaavan korkeamman moraalin olevan synnynnäinen lahja, vaan kiinnittää huomiota yhteiskunnassa hallitseviin sosiaalisiin rakennelmiin. Kirkoissa ja hartaustilaisuuksissa veisatut korulauseet eivät auta, jos ne eivät konkretisoidu käytännön teoiksi. Osittain tästä on kyse edellä esittämissäni prostituutioon liittyvissä lainauksissa, joissa Tihlä nostaa jalustalle katunaisten moraalien ja solidaarisuuden. Aidosti eettiset hyveet ja todellinen ratkaisu epäkohtiin löytyvät vertaisavusta, kun köyhät ja sorretut tukevat toisiaan. Tihlä toteaa absoluuttisen kristillisen siveyskäsityksen ja siihen liittyvän kaksinaismoraalin olevan varsinkin köyhää kansanosaa alistava mutta ei suoranaisesti esitä mitään vaihtoehtoja siihen, miten asiat pitäisi järjestää. Hän ei pyri hahmottelemaan mitään utopiaa siveellisyys- ja moraalikysymysten ratkaisijana vaan tyytyy tuotannossaan yksilöllisten hahmojen kautta pitkälti vain kuvaamaan vallitsevia epäkotia ja kurjia olosuhteita, joissa suuri osa kansalaisista joutuu elämään. Tihlän voi tässä mielessä nähdä realistisen kirjallisuusperinnön jatkajana. Konkreettisten parannusehdotusten sijaan hän liikkuu abstraktilla tasolla korostaen aitoon rakkaudentunteeseen, altruismiin ja ihmistenväliseen solidaarisuuteen pohjaavaa siveys- ja moraalikäsitystä tienä kohti oikeudenmukaisempaa ja onnellisempaa yhteiskuntaa.

5 Elämän satuja

1900-luvun alussa suomalainen yhteiskunta kävi läpi merkittävää murroskautta. Joukkojärjestäytyminen yhdessä eduskuntauudistuksen kanssa mullisti poliittisen kulttuurin ja antoi suurille joukoille mahdollisuuden vaikuttaa yhteiskunnallisiin asioihin. 1800-luvun loppupuolella alkanut valistus- ja sivistysaateen leviäminen maaseudulle sekä muuttoliike kaupunkiin murensivat vanhaa uskontoon pohjaavaa yhtenäiskulttuuria ja herätti keskustelua sosiaalisista ongelmista. Keskustelua henkisen ja sosiaalisen maailmankuvan murroksesta käytiin erityisesti lehdistön välityksellä, mutta se heijastui vahvasti myös kaunokirjallisuuteen sekä muuhun taiteeseen. Tässä pro gradu -tutkielmassa olen tarkastellut 1900-luvun alun maailmankuvan

---

²⁵¹ Häkkinen 1995, 202–205; Rajainen 1973, 161–162.

rakentumista juuri kaunokirjallisuuden ja kirjailija Hilda Tihlän näkökulmasta. Tihlän Suomessa julkaistun kirjallisen tuotannon kautta olen pyrkinyt tavoittamaan hänen käsitys- ja kokemusmaailmansa ja kytkemään sen osaksi laajempaa suurlakon ja kansalaissodan välisenä aikana käytyä keskustelua suomalaisen identiteetin reunaehdoista. En kuitenkaan ole halunnut tulkita häntä minkään kollektiivisen ryhmäidentiteetin kautta, vaan olen pyrkinyt tuomaan Tihlän yksilölliset ja omakohtaiset käsitykset esille. Tutkimus on rakentunut kolmen Tihlän tuotannosta nousevan pääteeman ympärille. Teemat ovat erottamattomassa yhteydessä toisiinsa ja yhdessä ne muodostavat kokonaiskuvan, joka avaa näkökulman Tihlän suhtautumisesta oman aikansa poliittiseen, sosiaaliseen ja henkiseen ilmapiiriin.

Ensimmäiseksi olen keskittynyt Tihlän kansa- ja sivistyskritiikkiin. 1800-luvun lopulta alkaen fennomaanisella sivistyneistöllä oli vahvana elävä unelma yhtenäisestä suomalaisesta kansasta, jolla oli jakamaton uljas historia, oma rikas kulttuuriperintö sekä yhteinen kieli. Nationalistisen kulttuurieliitin ja sivistyneistön piirissä kuitenkin katsottiin rahvaan olevan vielä liian kehittymätöntä lunastamaan itseoikeutetun paikkansa suurten kansakuntien joukossa. Sivistyneistö käsitti omaksi pyhäksi tehtäväkseen kansan valistamisen ja sivistämisen, jotta Suomen kansa voisi viimein nousta kukoistukseensa. Tihlä hyökkää voimakkaasti nationalismia sekä siihen liittyvää kansanvalistusaatetta vastaan. Tuotannossaan Tihlä noudattelee pitkälti sosialistista retoriikkaa rinnastaessaan sivistyneistön harjoittaman kansaan kohdistuvan valistus- ja sivistystyön kapitalistiseen yhteiskuntajärjestelmään, jossa yksilön sortaminen on perusteltua kansallisen edun nimissä. Tihlä näkee ylhäältä päin johdetun sivistystyön palvelevan ainoastaan hallitsevan – toisin sanoen rikkaan – porvarillisen kansanosan etuja. Omaksuessaan hallitsevan luokan sivistyksen korkeimmaksi arvoksi nousee raha ja muu maallinen omaisuus. Porvarillinen sivistys luo kyllä edellytyksiä yksilölliselle sosiaaliselle ja taloudelliselle nousulle, mutta samalla nousun tavoittelu hautaa alleen ihmiselle luontaiset inhimilliset hyveet. Solidaarisuus ja lähimmäisestä välittäminen ovat tuntemattomia käsitteitä rahaa palvovalle kylmälle kapitalismille ja kärsimään joutuvat erityisesti yhteiskunnan hierarkiassa alimpana olevat. Porvarillinen sivistys ei siis yhdistä kansaa vaan päinvastoin luo eriarvoisuutta.

Ylhäältä johdetun sivistyksen moraalinen rappio ei Tihlän tarinoissa ainoastaan kurjista köyhiä, vaan sillä on merkittävä psykologinen vaikutus myös yksilöllisellä tasolla nousukkaalle itselleen. Tihlän luomille hahmoille varallisuus ja oman edun tavoittelu eivät tuo onnea, vaan seurauksena on ainoastaan ahdistus ja moraalinen kamppailu, jossa yksilön on joko hiljennettävä omatuntonsa ääni ja suljettava silmänsä maailman kurjuudelta tai vapauduttava materialistisesta arvomaailmasta.

Tematiikka on Tihlälle hyvin henkilökohtainen, sillä hän itse nousi varattomasta palvelijattaresta keskiluokkaan. Oletettavaa onkin, että teosten hahmojen kautta Tihlä osittain valottaa myös omaa henkilökohtaista ahdistusta, jonka sosiaalinen nousu on saanut aikaan. Sivistyksen problematiikka korostuu erityisesti Leenin, *Kuopuksen* Hermannin ja *Ihmisiä*-romaanin Olavin henkilöhahmoissa. He kaikki käyvät läpi saman kamppailun materialistisen ja altruistisen arvomaailman välillä. Lopputulos heidän kaikkien kohdalla on kuitenkin hyvin erilainen. Leeni pitää itsepintaisesti kiinni saavuttamastaan asemasta, vaikka tuntee roolinsa sivistyneistörouvana olevan teeskentelyä. Materialistiseen arvomaailmaan tukeutuminen johtaa lopulta Leenin tuhoon, hänen menettäessään omaisuutensa, jonka myötä katoaa myös sivistyneen status. Hermannin puolestaan on vaarassa menettää mielenterveytensä sivistystä ja korkeaa yhteiskunnallista asemaa tavoitellessaan, mutta onnistuu lopulta vapautumaan kahlitsevasta sivistysajattelusta. Isänsä vuokratatolot perineelle Olaville taas kylmä kapitalistinen maailma on liikaa ja kirjan viimeisillä sivuilla hän ymmärtää sen raadollisuuden. Olavin kohdalla ymmärrys ei kuitenkaan johda vapautukseen samalla tavalla kuin Hermannilla, vaan hän vaipuu synkkään kyynisyyteen ja jättää talot äitinsä ja enonsa vastuulle.

Hermannin läpikäymä kehitys ja sitä seuraava vapautus paljastavat Tihlän ihmisihanteen, jonka hän on omaksunut pitkälti kreivi Leo Tolstoilta. Todellinen valistuneisuus ei tähtää oman edun tavoitteluun vaan lähimmäisen rakastamiseen, yhteiseen hyvään ja kaikkien ihmisten veljeyteen. Sivistys ei voi kehittyä ulkopuolelta annettuna, vaan vaatii aktiivista ja ankaraa itsetutkiskelua. Omaehtoisen sivistyksen ihanteessa kirjaviisautta olennaisempaa on itsenäinen ruumiillinen työ, jonka kautta on mahdollista oppia arvostamaan luontoa ja kanssaihmiä. Parhaimmillaan ihanne on toteutettavissa maaseudulla, jossa maata viljelemällä ihmisen on mahdollista elättää itsensä. Tolstoilaisen ihanteen mukaisesti *Kuopuksen* Hermannin pyrkii pois kaupungista, jossa materiaa korostava arvomaailma konkretisoituu ja tarkoitukseton kuluttava työ ovat esteenä ihmisen tasapainoiselle henkiselle kehitykselle.

Tihlän uskonnollinen maailmankuva on aiemmassa tutkimuksessa jäänyt hyvin vähälle huomiolle valistus- ja moraalikysymysten varjoon. Kattavan kokonaiskuvan saavuttamiseksi uskonnollisen näkökulman huomiointi on kuitenkin välttämätöntä, sillä viime vuosisadan alun yhteiskunnallista ilmapiiriä ei ole mahdollista tavoittaa ilman uskonnollista näkökulmaa. Kristillinen oppi oli nimittäin ehdoton maailmankuvaa jäsentävä tekijä. Vaikka kansakoulujärjestelmä nousikin kansansivistystehtävissä kirkon rinnalle, määrittyivät ihannekansalaisuuden normit hyvin pitkälti luterilaisen uskon pohjalta. Kansan tuli olla nöyrää jumalan edessä, mutta myös totella jumalaa edustavaa esivaltaa. Tihlän tuotannon toinen selvä pääteema lehtikirjoituksissa ja kaunokirjallisissa

tuotannossa onkin juuri valtionkirkon kritiikki. Tihlän uskontokritiikistä on myös löydettävissä varsin merkittävä yhteys Tolstoin ajatteluun, ja erityisen selvästi teoksissa korostuu Tolstoille ominainen pasifismi. Tihlälle, kuten myös Tolstoille, kirkko on pelkästään maallinen instituutio, jonka päämääränä on säilyttää oma valtansa ja palvella hallitsevaa valtiokoneistoa. Kirkko ja sen saarnaama lunastusoppi ovat suurimpia syypäitä yhteiskunnan moraaliseen rappioon ja eriarvoisuuteen. Kirkon avulla usko on alistettu tukemaan nationalismin ideologiaa, jossa heikkojen on väistyttävä vahvempien tieltä samaan tapaan kuin sivistys ja tiede on valjastettu sorron välineeksi. Tihlä arvostelee kirkkoa jyrkästi siitä, että sen saarnaamisissa opetuksissa isänmaa esitetään pyhäksi. Kytkemällä uskonto nationalismiin on mahdollista oikeuttaa ja perustella kansalaisille valtioiden välillä vallitsevat sodat Jumalan tahdolla. Varsin selkeästi tolstoilainen pasifismi sekä valtionkirkon ja nationalismin vastustus ilmenee Ruunankummin opetuksissa, mutta se on vahvasti esillä myös lehtikirjoituksissa. Varsinkin maailmansodan aikaisissa kirjoituksissa Tihlä syyttää kirkkoa ja papistoa sodan lietsonnasta.

Kirjoituksissaan Tihlä pyrkii osoittamaan kirkon julistaman opin järjenvastaisuuden ja papiston tekopyhyuden. Hän ei missään tapauksessa ole uskonnon arvon kieltäjä, mutta haluaa vapauttaa uskon kirkon holhouksesta ja puhdistaa sen harhaanjohtavasta dogmaattisuudesta. Varsinkin lehtikirjoituksissaan Tihlä vaatii kirkon ja valtion erottamista mutta ei varsinaisesti pyri hahmottelemaan omaa uskonkäsitystään sen tarkemmin. Lehdissä Tihlän uskontokritiikki pelkistyy monin paikoin työväenkirjoittajien tyypillisiin argumentteihin hänen rinnastaessaan kapitalistisen järjestelmän ja luterilaisen valtionkirkon. Proosatuotannossaan Tihlä valottaa jo hieman enemmän omaa puhtaan uskon ideaaliaan. Instituutioista ja dogmeista vapaa usko kietoutuu tiukasti yhteen ensimmäisessä luvussa käsittelemääni sivistysihanteeseen, sillä myös puhdas usko yhdessä kanssa tähtää pyyteettömästi lähimmäisen auttamiseen. Todellisen sydämen sivistyksen lailla yhteys jumaluuteen on mahdollista löytää ainoastaan omaa sisintään tutkimalla ja herkistymällä omatunnon äänelle. Kirkolla ei Tihlän näkemyksen mukaan tule olla uskonkysymyksessä minkäänlaista välitystehtävää, vaan tietä totuuteen on jokaisen etsittävä itse. Jumaluus ei hänelle näyttäyty maailmasta erillisenä personoituna olentona kuten kirkon opetuksissa. Se on läsnä ihmisessä itsessään omatuntona ja sisäsyntyisenä tarpeena auttaa hätää kärsiviä. Tämän luontaisen jumalan äänen on kirkko peittänyt alleen absurdilla lunastusopilla, jossa ihminen ei itse ole vastuussa teoistaan. Optimaalisen edellytyksen puhtaan ja luonnollisen uskon etsimiselle on mahdollista luoda eristäytymällä kirkosta ja vahingollisesta kapitalistisesta sivistyksestä. Todellinen viisaus Tihlän tarinoissa henkilöityy hyljeksittyihin erakoihin ja vanhuksiin, kuten *Leenin* Ruunankummiin, *Saarnaajan* vaariin ja Mella-noitaan tarinassa *Noidan neuvo*. Vetäytyminen maailmasta

mahdollistaa todellisuuden hahmottamisen valheellisen sivistyksen ja harhaanjohtavan kristinopin takaa. *Kuopuksen* Hermannin tapaan myös Tihlä itse toteutti tätä tolstoilaista ihannetta ja muutti perheineen Helsingistä luonnon läheisyyteen Vihtiin 1913.

Tolstoi oli Tihlälle ehkä merkittävin vaikuttaja, mutta Tolstoin ohella hänen uskonnolliseen maailmankuvaan heijastuivat myös teosofien ajatukset. Tihlän tuotannossa tolstoilaisuus ja teosofia yhdistyvät eräänlaiseksi synteesiksi, jonka kautta hän jäsentää omaa uskontokritiikkiään. Myös teosofit hyökkäsivät voimakkaasti kirkkoa sekä sen lunastusoppia ja perisyntiä vastaan. He tahtoivat puhdistaa uskon kirkon vallasta ja palauttaa sen instituutioista vapaaseen mystiseen alku-uskoon, joka toimi kaikkien uskontojen pohjana Teosofian keskeiset elementit pohjautuivat hindulaisuudesta ja buddhismiin karman laista, mutta myös raamatusta, varsinkin vuorisäärnasta, oli teosofien mukaan löydettävissä alkuperäinen puhdas lähimmäisenrakkauteen pohjautuva uskonsanoma. Tolstoin ja teosofian maailmankatsomuksen limittyminen ei ole vain Tihlälle ominaista, sillä tolstoilaisuus ja teosofia toimivat vuosisadan taitteessa tiiviissä vuorovaikutussuhteessa keskenään. Suomen Tolstoiksi luonnehdittu Arvid Järnefelt haki askeesia painottavaan tolstoilaisuuteensa helpotusta ahdistukseensa sallivammasta teosofiasta. Toisaalta Suomen johtaviin teosofeihin lukeutuvat Pekka Ervast ja Matti Kurikka ammensivat aineksia myös Tolstoin ajatuksia. Vuorovaikutusta helpotti Ervastin ja Järnefeltin henkilökohtainen ystävyysuhde.

Teosofeilta välittynyt uskontokäsitys näkyy kirkkokritiikin ohella erityisesti Tihlän mystifioidussa luontosuhteessa ja kiinnostuksena sen aistimaailman ulkopuoliseen henkimaailmaan. Puhtaan uskon ideaalissa kirkko ei voi toimia välittäjänä, vaan yksilö kommunikoi henkilökohtaisesti tuonpuoleisen kanssa. Tästä hyvänä esimerkkinä toimii Mella-noita, joka saavuttaa yhteyden transsendenssiin ja saa Patalan henget rauhoittumaan. Myös *Kuopuksen* Mooses edustaa tarinassa viisautta ja alkuperäistä uskoa, tehdessään taikojaan maanviljelystyön yhteydessä. Hänelle kristittyjen jumala on vain yksi muiden joukossa, joskin hyvin vähäpätöinen ja merkityksetön. Useassa teoksessa luonto itsessään esitetään jumalallisena voimana, johon ihmisen tulee olla yhteydessä. Tihlän käsitys puhtaasta ja sisäsyntyisestä alku-uskosta ilmenee varsinkin lapsihahmojen sielunmaiseman kuvauksessa. Leeni, Hermann ja *Saarnaajan* Juho tuntevat olevansa erottamattomassa yhteydessä henkimaailman kanssa luonnon läheisyydessä. Yhteys todelliseen jumaluuteen kuitenkin katkeaa kirkon saarnaaman harhaopin päästessä ohjaamaan heidän maailmankatsomustaan. Kuten teosofien näkemyksissä, myös Tihlän teoksissa jumalallisen yhteyden turmelee kirkon opetukseen kytkeytyvä kapitalismin ja hallitsevan luokan tarpeita ajava

vääränlainen sivistys- ja tiedekäsitys. Oppineen arvoa ja taloudellista nousua tavoittelevat joutuvat Tihlän kirjoissa lähtemään juuriltaan terveeltä maaseudulta kaupunkiin, jolloin valheellinen materiaa korostava maailma ottaa vallan ja hukuttaa todellisen uskon alleen.

Kaikkia teosofian ulottuvuuksia Tihlä ei kuitenkaan hyväksy. Teosofit korostivat tieteen saavutuksia, vaikka näkivätkin että sen tuomia hyödyt olivat jakautuneet hyvin epätasaisesti ihmisten kesken ja myönsivät sen mahdollistavan yhä tehokkaampien tuhkoneiden rakentamisen sotaväen tarpeisiin. Tihlä taas suhtautuu tieteseen hyvin kyynisesti, todeten sen olevan vain sorron väline. Suomalaiseen teosofiaan liittyi myös vahva nationalistinen pohjavire, jota kohtaan Tihlä suhtautui hyvin kielteisesti tolstoilaisessa hengessä. Merkittävä ero Tihlän ajattelun ja teosofian välillä ilmenee keskustelussa sosiaalisesta eriarvoisuudesta ja karman laista. Teosofit selittivät yhteiskunnassa esiintyvän eriarvoisuuden perustuvan karmaan, ja kurjuudessa elävien kärsivän edellisessä elämässä tehdyistä pahoista teoista. Tihlä vastusti jyrkästi tällaista karman lain ajattelumallia ja kritisoi voimakkaasti reinkarnaatio-oppia suoraan Ervastille osoittamassaan kirjoituksessa *Työmiehen illanvietossa*.

Keskusteluun kansalaisihanteesta ja uskonnosta liittyi vahvasti kysymys yhteiskuntamoraalista, siveellisyydestä ja seksuaalisuudesta. Vallalla oli kristinuskoon pohjaava absoluuttinen siveyskäsitys, jossa seksuaalisuhteet olivat sidottu ainoastaan avioliittoon ja seksiä tuli harrastaa vain lisääntymismielessä. Uskonnon ja isänmaan rinnalle nousi sivistyneistön ihanteena puhdas ja terve koti. Koti oli naisen aluetta ja naisen tehtäväksi tuli kasvattaa lapsista jumalaa ja isänmaata kunnioittavia siveitä yksilöitä. Kolmantena ja viimeisenä teemana olenkin käsitellyt Tihlän moraali- ja siveyskritiikkiä, josta myös aikaisempi Tihlään liittyvä tutkimus on eniten ollut kiinnostunut. Siveyskysymyksessä Tihlä etäännyy Tolstoista, joka peräänkuulutti ehdotonta pidättyväisyyttä seksuaalisesta kanssakäymisestä. Seksuaalisen askeesin sijaan Tihlä haluaa ennemminkin vapauttaa rakkauden kirkon ja yhteiskunnan holhouksesta sekä rikkoo hallitsevaa absoluuttista siveyskäsitystä. Avioliiton hän katsoo olevan erityisesti naista alistava instituutio, koska nainen käsitetään taloudellisesti ja henkisesti riippuvainen aviomiehestään. Kansalaiskasvatus ja kirkko arvottavat näin naisen toisen luokan kansalaiseksi, jonka on toimeentulonsa ja kunniallisuutensa turvaamiseksi päästävä naimisiin rikkaan miehen kanssa. Tihlän avioliiton arvostelu ilmenee hyvin varsinkin teoksissa *Leeni* ja *Hilma*. Vaurauteen pohjautuvan avioliiton hän näkee epäterveenä ja painottaa ihmisten välistä rakkautta ja kumppanuutta avioliiton ehtona. Tihlän myös haluaa irrottaa avioliiton täysin kirkosta, sillä sen siunauksella ei ole mitään arvoa. Kirkkoa ja valtiollista avioliittoinstituutiota vastustava asenne näkyi Tihlän omassa käyttäytymisessä, sillä hän ei

virallistanut suhdettaan toiseen mieheensä Urho Tuuralaan. Hän ei tietävästi kuitenkaan purkanut aiemmin solmittua avioliittoa Karl Nicliniin. Tihlä, Tuurala, Nicklin sekä Nicklin ja Tihlän tytär Martta asuivat kaikki saman katon alla yhtenä perheenä.

Porvarillisen koti-ideologian sekä kirkollisen avioliittoinstituution Tihlä huomaa johtavan kaksinaismoraaliin ja laajaan yhteiskunnalliseen sortoon. Tihlä suhtautuu tuotannossaan hyvin intohimoisesti kysymykseen naisen kunniallisuudesta, ja aihe toistuu useana erilaisena variaationa sekä lehtikirjoituksissa että proosatuotannossa. Tarkemmin sanottuna hän käsittelee kaksinaismoraalia ja naisen kunniaa tavalla tai toisella oikeastaan jokaisessa teoksessaan. Tihlä pitää pöyristyttävänä sitä, miten kirkon siunauksella vihittyä naista pidetään kunniallisena, mutta naimattomien naisen kunniallisuus asettuu lähestulkoon automaattisesti kyseenalaiseksi, varsinkin jos tämä nähdään miehen seurassa. Tihlä näkee myös sosiaaliluokan hallitsevan mielikuvia kunniallisesta naisesta. Ylempien säätyjen naiset ovat lähtökohtaisesti siveellisiä, kun taas työläisnaiset joutuvat alistumaan arvostelulle ja puolustelemaan kunniallisuuttaan. Hän tahtoo muistuttaa, että työläisnaisilla ei ole mahdollisuutta täyttää kunniallisen naisen velvoitetta hyvästä avioliitosta ja kodin hoidosta, sillä he joutuvat palvelemaan ylempiä luokkia omalla työllään. Hän puolustaa naisen itsemääräämisoikeutta omaan ruumiiseen ja mieleen sekä osoittaa koko kunniallisuuden käsitteen olevan yhteiskunnan yläkerroksista määräytyvä. Aineistossa käytetyistä teoksista selkeimmin ajatus ilmenee *Kuopuksen* lopussa, missä Hermannin kummastelee käsitettä ja sen tarkoitusta. Tihlä myös ihmettelee, miksi miesten ja naisten kunniallisuus käsitteet eroavat toisistaan. Miehillä kunniallisuus tarkoittaa poliittista tai työn kautta saavutettua kunniaa, kun taas naiselle kunniallisuuden käsitteellä on ainoastaan seksuaalisen koskemattomuuden merkitys. Kunniansa menettäneen naisen on vaikea päästä hyviin naimisiin ja pärjätä elämässä, sillä miehet edellyttävät naisen koskemattomuutta. Näin ollen kunniallisuuden käsite ylhäältä käsin määritetty, mutta myös maskuliinisen kulttuurin luoma ja ylläpitämä.

Tihlän katsoo yhteiskunnan rakenteen olevan todella vinoutunut. Koska naisen toimeentulo on sidottu miehen ja avioliittoinstituutioon, joutuvat köyhät pahimmillaan myymään itseään henkensä pitimiksi. Näin myös *Kuopuksen* tyttö, jonka Hermannin kirjan lopulla tapaa. Hän ei ole joutunut huonoon tilanteeseen laiskuuttaan tai helpon elämän toivossa, kuten porvariston moraalinvartijat väittävät vaan puhtaasti sen vuoksi, että on köyhä naimaton työläinen. Tihlä kääntää teoksissaan näin huomion prostituutioon ilmiönä. Katujen ja bordellien naisten syyttelyn sijaan hän siirtää katseen porvariston miehiin, toisin sanoen maksullisten naisten asiakaskuntaan. Miehillä naisseikkailut ovat ainakin salaisesti sallittuja ja hiljaisesti hyväksytyjä. Tihlä pitää absoluuttisen

siveyden vaatimusta naisille täysin kohtuuttomana ja tekopyhänä, jos miehet eivät sitä noudata. Samalla hän kehottaa ylempien luokkien naisia avaamaan silmänsä todellisuudelle, jossa työläisten sosiaaliset ongelmat johtuvat yhteiskunnan hierarkisista rakenteista eivätkä yksilön synnynnäisestä huonotapaisuudesta tai jumalattomuudesta. Myöskään ylempien luokkien naiset eivät ole turvassa siveettömyydeltä niin kauan, kuin kaksinaismoraali takaa miehille vapaammat seksuaaliset oikeudet naisiin nähden. Prostituutio – johon syynä on tekopyhä kristillinen absoluuttinen siveyskäsitys ja sen kaksinaismoraali – on näin ollen koko yhteiskunnan ongelma, jossa kaikki kärsivät. Tihlä tahtoo kuitenkin korostaa, että suurimpia kärsijöitä ovat katujen naiset, eikä ongelma poisteta vain valvontaa lisäämällä tai köyhiä moralisoimalla.

Kristillinen ihanne lähimmäisenrakkaudesta kytkeytyi tiiviisti filantropiatyöhön köyhien ja langenneitten auttamiseksi. Filantroopit saavat kuitenkin tyrmäävää kritiikkiä Tihlän todetessa porvarillisten hyväntekijöitten toimivan vääristä vaikuttimista. Heidän mielensä on myrkyttynyt kirkollisella valheella, ja pyyteettömän auttamisen sijaan he tahtovat pelastaa vain oman paikkansa taivaan paratiisissa. Tihlän tarinoissa auttajat esitetään kirkon ja esivallan mielivaltaisina edustajina, jotka pyrkivät alistamaan autettavat valtansa alle. Vallankäytön kohteeksi joutuneet turmeltuvat varmasti, vaikka olisivat huonoon tilanteeseen joutuneet ilman omaa syytään. Avun tarve on todellinen, mutta keinot ja vaikuttimet joilla apua annetaan, ovat täysin väärä. Tihlä herättelee tuotannossaan keskustelua, jossa myönnettäisiin ja tuotaisiin esiin yhteiskunnan rakenteista johtuva eriarvoisuus. Hän haluaa korostaa, että köyhät eivät ole holhousta tarvittavia alamaisia. Tihlä vaatii, että avun tarvitsijat nähtäisiin yhdenvertaisina ja aktiivisina kansalaisina, joilla kaikilla on yksilöllinen tausta. Toisin sanoen hän vaatii ennen kaikkea ihmisyyden tunnustamista.

Tihlän huoli yhteiskunnan eriarvoistumisesta konkretisoitui kaksi vuotta *Ihmisiä*-romaanin julkaisemisen jälkeen karmaisevalla tavalla, kun maailmansodan kuohut ulottuivat Suomeen saakka. Kansalaissodan riehuessa Tihlä tempautui mukaan vallankumouksen hurmukseen ja hänen sodan aikaisista kirjoituksistaan on luettavissa jopa vahingonilön sävyjä. Maaliskuussa 1918 julkaistussa kirjoituksessa *Hyvästi vanha maailma* hän katsoo alkanutta vuosisataa taaksepäin. Hän toteaa sivistyneistön alistavan valistuksen, tieteen nerojen sekä kirkon tekopyhien ja ahneitten saarnamiesten olevan vastuussa käynnissä olevasta verenvuodatuksesta. Kirjoituksessa hän heittää ivalliset hyvästit orjuuttavalle yhteiskunnalle. Hän uskoo yli kymmenen vuoden kirjallisen kamppailunsa tasa-arvoisen ja ihmissläheisen yhteiskunnan puolesta olevan vihdoin päätöksessä. Uudenlaisen yhteiskunnan huomen todella oli koittamassa. Sitä rakentaakseen Tihlän oli tosin paettava valkoisten voiton jälkeen Suomen rajojen ulkopuolelle.

Kun narriuden majesteetit sytyttivät maailman palon, niin silloin me osattomat ja oppimattomat vaistomaisesti käänsimme katseemme sivistyneisiin ja oppineisiin. Meistä tuntui luonnolliselta, että nämä puuttuisivat asiaan ja yrittäisivät tehdä lopun kauheasta tuhoamisraivosta. Meille oli sanottu, että tieto on valtaa, ja että valistuksen ase on aseista terävin. Me siis uskoimme, että tieto ja taito on jotakin ylevää, kirkasta ja puhdasta, että niihin sisältyy elämää antava ja kasvattava voima ja että sivistyneisyys ei siedä mitään, mikä on ahdasta, matalaa ja pimeää. [...] – Myöskin oli meille kuvailtu taiteen kasvattavaa ja kehittävää vaikutusta. Odotimme siis taiteen tyynnyttävää säveltä, sanan voimaa, runouden loitsua vastakohtaksi tykkien jyrinälle. – Mutta, te viisaat ja nerokkaat te vaikenitte! Te, jotka sanoitte itseänne ihmisyyden edustajiksi, te vaikenitte! ja niin levisi tuli ja nälkä ja rutto ja kuolema. - - - - - Vihdoin me, osattomat ja oppimattomat, tartuimme murhaajien aseisiin, riistimme ne heidän käsistensä. Ja nyt me odotimme, että te viisaat ja oppineet, tulisitte esiin, korottaisitte äänenne. Me olimme kuvitelleet, että raakuuden ja rikollisen murhahimon tulva oli teidät lamauttanut, ja me odotimme, että te iloiten tervehtisitte uutta aamua, jonka ruskossa me taistelemme. Mutta teitä ei näy. – Missä olette, valon vartijat? Missä olette, nerot, oppineet, tutkijat? Teitä ei näy missään. Ettekö tiedä, että nyt on uuden ajan aamu, suuren sunnuntain huomenkoitto! Tulkaa esiin! - - - Te ette tule. Te piiloudutte. - - - - - Vai olisitteko kokonaan häipyneet muiden, vuos´sataisten harhojen mukana? [...] Jos teidän viisautenne oli sitä samaa, niin pysykää, pysykää piiloissanne, pysykää poissa meidän joukostamme! Te ette ole meitä varten. Sillä me olemme luomassa pysyväistä sivistystä, – ei sitä, joka orjien hartioilla lepää. Me luomme kaiken uudestaan me uskallamme ryhtyä tähän suureen luomistyöhön! Oppimattomina, osattomina me luomme uuden sivistyksen ihmisyyserustalle. [...] Hyvästi siis, vanha maailma, sivistyksinesi ja raakuuksinesi. Saman sepon valamia olivat pappisi, piispasi, koneidesi keksijät ja tykkiesi valajat. Samasta ahjosta valoit sinä oppineita, messupaitoja ja narrikaapuja. Emme ikävöi muistojasi.²⁵²

---

²⁵² Hilda Tihlā: *Hyvästi vanha maailma*. Kansan Lehti 63/1918.

6 LÄHTEET JA KIRJALLISUUS

Painetut lähteet

Sanoma- ja aikakauslehtijulkaisut

Kansan Lehti, Kansalliskirjaston mikrofilmikokoelma, Helsinki.

Nicklin, Eugenia 44/1902. Vain Rakkaudesta Jeesukseen. MF 66560 1/04.01.1902–30.12.1902/150.

Tihlä, Hilda 63/1918. Hyvästi vanha maailma. MF 66589 1/03.01.1918–03.04.1918/73.

Työläisnainen, Kansan Arkisto, Helsinki

p. (nimim.) 6/1912. Jumalan lapsia (kirja-arvostelu).

Pärssinen, Hilja 1/1910. Metsäkyliltä (kirja-arvostelu).

Sillanpää, Miina 48/1913. Hilma (kirja-arvostelu)

Tihlä, Hilda 30/1910. Matkoilta II.

Tihlä, Hilda 33/1910 Naisen kunnia.

Tihlä, Hilda 46/1910. Mietteitä Leo Tolstoin kuoltua.

Tihlä, Hilda 12/1912. Väärää uskoa.

Työmiehen illanvietto, Fennica-kokoelma. Kansalliskirjasto, Helsinki.

Tihlä, Hilda 14/1905. Paperikoriin.

Tihlä, Hilda 47/1905. Vuosisatain kehitystä.

Tihlä, Hilda 50–52/1905. Rentun mielipiteet.

Tihlä, Hilda 12/1906. Reinkarnatsiooni.

Tihlä, Hilda 20/1906. Ihmiskehitystä.

Tihlä, Hilda 30–32/1906 Isä ja poika.

Vapaa Ajatus, Fennica-kokoelma. Kansalliskirjasto, Helsinki.

Tihlä, Hilda 8/1911. Kevät.

Tihlä, Hilda 17–20/1914. Pyhä pelko.

Tihlä, Hilda 7/1915. Nuorten nurkka.

Tihlä, Hilda 15/1915. Lunastus.

Tihlä, Hilda 9/1916. Pyhiä miehiä.

Tihlä Hilda 11–14/1917. Sodan syyt.

Vapaa Ajatuksen joululehti, Fennica-kokoelma. Kansalliskirjasto, Helsinki

Tihlä, Hilda 1915. Peto ulvoo.

Kaunokirjalliset teokset

Alho, Riikka 1910. Kuopus ja muita kertomuksia. Kustannus Oy Kansa, Helsinki.

Tihlä, Hilda 1907. Leeni – Kertomus. Weiling & Göös, Helsinki.

Tihlä, Hilda 1909. Metsäkyliltä – Kertomuksia. WSOY, Porvoo.

Tihlä, Hilda 1911. Jumalan lapsia – Kolme kertomusta. WSOY, Porvoo.

Tihlä, Hilda 1913. Hilma – Elämän satua. WSOY, Porvoo.

Tihlä, Hilda 1916. Ihmisiä – Romaani. Karisto, Hämeenlinna.

Arkistolähteet

Gavrilova Tanja 1956a. Hilda Tihlän elämä ja tuotanto. Diplomityö. Suomalais-karjalainen yliopisto, Petroskoi. Hilda Tihlä- arkisto 479/69. Kansan Arkisto, Helsinki.

Gavrilova Tanja 1956bI. Martta G Vesikon haastattelu. Hilda Tihlä- arkisto 526/69. Kansan Arkisto, Helsinki

Gavrilova Tanja 1956bII. Aura Ivanovna Kiiskisen, Elina Timosen, Maria V. Kuusiniemen, Nelly Ivanovna Holmin ja Vieno Abeljevna Leväsen haastattelut. Hilda Tihlä- arkisto 526/69. Kansan Arkisto, Helsinki.

TUTKIMUSKIRJALLISUUS

Alapuro, Risto 1995. Suomen synty paikallisena ilmiönä 1890-1933. Hanki ja jää, Helsinki.

Aleksejeva, Galina 2010 Tolstoi ja yhteisöliike: utopiaa etsimässä. Teoksessa, Turtiainen Minna & Wahlroos Tuija (toim), Maaemon Lapset – Tolstoilaisuus kulttuurihistoriallisena ilmiönä Suomessa. SKS, Helsinki. s. 11–32.

Anttila, Anu-Hanna & Pollari, Mikko 2009. Suitsittu seksuaalisuus. Teoksessa Anttila, Anu-Hanna; Kauranen, Ralf; Löytty, Olli; Pollari, Mikko; Rantanen, Pekka & Ruuska, Petri, Kuriton Kansa – Poliittinen mielikuvitus vuoden 1905 suurlakon ajan Suomessa. Vastapaino, Tampere 2009. s. 111–138.

Cohn, Dorrit 2006. Fiktion mieli. Gaudeamus, Tampere.

Ehrnrooth, Jari 1992. Sanan vallassa, vihan voimalla – Sosialistiset vallankumousopit ja niiden vaikutus Suomen työväenliikkeessä 1905–1914. SHS, Helsinki.

Elomaa, Hanna 2001. Mikrohistoria johtolankojen jäljillä. Teoksessa Immonen, Kari & Leskekä-Kärki Maarit (toim.), Kulttuurihistoria: johdatus tutkimukseen. SKS, Helsinki. 59–74.

Haapala, Pertti 1986. Tehtaan valossa – Teollistuminen ja työväestön muodostuminen Tampereella 1820–1920. Suomen Historiallinen Seura, Helsinki.

Haapala Pertti 1995. Kun yhteiskunta hajosi. Suomi 1914–1920. Kleijo ja nykypäivä, Helsinki.

Haapala, Pertti 2003. ”Rihkamakansa” – Työväki sivistyneistön silmin. Teoksessa Kervanto Nevanlinna, Anja & Kolbe, Laura (toim.), Suomen kulttuurihistoria 3 – Oma maa maailma. Tammi, Helsinki. s. 156–177.

Haatanen, Pekka 1968. Suomen maalaisköyhälistö, tutkimusten ja kaunokirjallisuuden valossa. WSOY, Porvoo.

Harmainen, Antti 2010. Modernin mystikot - Teosofian ulottuvuudet Pekka Ervastian ja Eino Leinon maailmankuvissa 1902–1908. Suomen historian pro gradu-tutkielma, Tampereen yliopisto.

Hyrkkänen, Markku 2002. Aatehistorian mieli. Vastapaino, Tampere.

Hyttinen, Elsi & Melkas, Kukku 2009. ”Me olemme teidän luomianne olentoja” – prostituoidun hahmo kirjallisena kiistakuvana. Teoksessa Launis, Kati & Tikka, Marko (toim.), Työväki ja kokemus. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura - Väki voimakas No. 22, Helsinki. s.122–137.

Häkkinen, Antti 1995. Rahasta – vaan ei rakkaudesta – Prostituutio Helsingissä 1867–1939. Otava, Helsinki.

Immonen, Kari 2001. Uusi kulttuurihistoria. Teoksessa Immonen, Kari & Leskekä-Kärki Maarit (toim.), Kulttuurihistoria: johdatus tutkimukseen. SKS, Helsinki. s. 11–25.

Joutsivuo, Timo & Kekäläinen, Markku 2005. Kaupunki historian kuvastimessa antiikista 1900-luvun alkuun. Teoksessa Joutsivuo, Timo & Kekäläinen, Markku (toim.), Kaupunkikuvia ajassa. SKS, Helsinki. s. 9–24.

Juutila, Ulla-Maija 1989. Maailma voi muuttua paremmaksi – Elvi Sinervo. Teoksessa Nevala, Maria-Liisa (toim.), ”Sain roolin johon en mahdu” – Suomalaisen naiskirjallisuuden linjoja. Otava, Helsinki. s. 440–448.

Karkama, Pertti 2010. Ihmiset vallan varjossa – Tolstoilaisuutta suomalaisessa kulttuurielämässä 1800- ja 1900-luvun vaihteessa. Teoksessa Turtiainen, Minna & Wahlroos, Tuija (toim.), Maaemon Lapset – Tolstoilaisuus kulttuurihistoriallisena ilmiönä Suomessa. SKS, Helsinki. s. 43–61.

Karkama, Pertti & Koivisto, Hanne 1997. Sivistyneistö ja älymystö Suomessa. Teoksessa Karkama, Pertti & Koivisto, Hanne (toim.), Älymystön jäljillä – Kirjoituksia suomalaisesta sivistyneistöstä ja älymystöstä. SKS, Helsinki. s. 9–30.

Kauranen, Ralf & Rantanen, Pekka 2009. Pilalehtien Kansa. Teoksessa Anttila, Anu-Hanna; Kauranen, Ralf; Löytty, Olli; Pollari, Mikko; Rantanen, Pekka & Ruuska Petri, Kuriton Kansa – Poliittinen mielikuviutus vuoden 1905 suurlakon ajan Suomessa. Vastapaino, Tampere. 221–252.

Kervanto Nevanlinna, Anja & Kolbe, Laura 2003. Eurooppalainen Suomi. Teoksessa Kervanto Nevanlinna, Anja & Kolbe, Laura, Suomen kulttuurihistoria 3 – Oma maa ja maailma. Tammi, Helsinki. s.13–25.

Kokkinen, Nina 2010. Jumalan Pojat – Tolstoilaisuuden ja teosofian kohtaamia vuosisadanvaihteessa. Teoksessa Turtiainen, Minna & Wahlroos, Tuija (toim.), Maaemon Lapset – Tolstoilaisuus kulttuurihistoriallisena ilmiönä Suomessa. SKS, Helsinki. s. 33–41.

Korhonen, Teppo 2003. Perhe käymistilassa. Teoksessa Kervanto Nevanlinna, Anja & Kolbe, Laura (toim.), Suomen kulttuurihistoria 3 – Oma maa maailma. Tammi, Helsinki. s. 214–218.

Koski, Leena 2001. Hyvän lapsen ja kasvattamisen ideaalit – Tutkimus aapisten ja lukukirjojen moraalisen kosmologian muutoksista itsenäisyyden aikana. Suomen Kasvatustieteellinen Seura, Turku.

Kuismin, Anna 2010. Hänen itsensä kertomana – 1800-luvun kansan ihmiset ja oman elämän kirjoitus. Teoksessa Salmi-Niklander, Kirsti; Suodenjoki, Sami & Uusitalo, Taina (toim.), Lukeva ja kirjoittava työläinen. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura – Väki voimakas no. 23, Helsinki. s. 21–47.

Lehtonen Mikko 1996. Merkitysten maailma – kulttuurisen tekstintutkimuksen lähtökohtia. Vastapaino, Tampere.

Leskelä-Kärki, Maarit 2006. Kirjoittaen maailmassa – Krohnin sisaret ja kirjallinen elämä. SKS, Helsinki.

Löytty, Olli 2009. Valittu kansa. Teoksessa Teoksessa: Anttila, Anu-Hanna; Kauranen, Ralf; Löytty, Olli; Pollari, Mikko; Rantanen, Pekka & Ruuska Petri, Kuriton Kansa – Poliittinen mielikuvitus vuoden 1905 suurlakon ajan Suomessa. Vastapaino, Tampere. s.139–160.

Markkola, Pirjo 2002, Synti ja siveys – Naiset, uskonto ja sosiaalinen työ Suomessa 1860–1920. SKS, Helsinki.

Martikainen, Elina 2003. Kansan ja sivistyksen nimeen. Aika-lehden taidekritiikin diskursseja 1910-luvulla. Suomen historian pro Gradu-tutkielma, Tampereen yliopisto.

Melkas, Kukku 2009. Palvelustyttö sivistyneistön peilinä. Teoksessa Melkas Kukku (toim.), Läpikulkuihmisiä – Muotoiluja kansallisuudesta ja sivistyksestä 1900-luvun alun Suomessa. SKS Helsinki. s. 107–134.

Molarius, Päivi 1997. Aatteen airut ja ”Minä I” – Fennomania ja sivistyneistö vuosisadanvaihteen suomenkielisessä kirjallisuudessa. Teoksessa Karkama, Pertti & Koivisto, Hanne (toim.), Älymystön jäljillä – Kirjoituksia suomalaisesta sivistyneistöstä ja älymystöstä. SKS, Helsinki. s. 297–317.

Mustakallio, Hannu 1983. Säätypapista kansalaiseksi – Papiston poliittis-yhteiskunnallinen rooli demokratisoitumisen murrosvaiheessa 1905–1907. Suomen Kirkkohistoriallinen Seura, Helsinki.

Mäkelä, Anneli et al. 1989. Huoneentaulun nainen. Teoksessa Nevala, Maria-Liisa (toim.), ”Sain roolin johon en mahdu” – Suomalaisen naiskirjallisuuden linjoja. Otava, Helsinki. s. 55–78.

Mäkelä, Anneli et al. 1989. Uskolliset sydämet. Teoksessa Nevala, Maria-Liisa (toim.), ”Sain roolin johon en mahdu” – Suomalaisen naiskirjallisuuden linjoja. Otava, Helsinki. s.79–132.

Nevala, Maria-Liisa 1989. Julkinen kirjailijanrooli – Minna Canth. Teoksessa Nevala, Maria-Liisa (toim.), ”Sain roolin johon en mahdu” – Suomalaisen naiskirjallisuuden linjoja. Otava, Helsinki. s. 213–249.

Nieminen, Armas 1951. Taistelu sukupuolimoraalista – Avioliitto- ja seksuaalikysymyksiä suomalaisen hengenelämän ja yhteiskunnan murroksessa sääty-yhteiskunnan ajoilta 1910-luvulle. WSOY, Porvoo.

Nokkala, Armo 1958. Tolstoilaisuus Suomessa – Aatehistoriallinen tutkimus. Suomen kirkkohistoriallisen seuran toimituksia, Tammi, Helsinki.

Oittinen, Riitta 1990. Säädystä pukeutumista. Muoti ja erottautuminen keisariajan suomalaisessa pukeutumisessa. Teoksessa Peltonen, Matti (toim.), Arki ja Murros – Tutkimuksia keisariajan lopun Suomesta. Suomen Historiallinen Seura, Helsinki. s. 51–76.

Ollila, Anne 2001. Naishistoria ja sukupuolijärjestelmä. Teoksessa Immonen, Kari & Leskekä-Kärki Maarit (toim.), Kulttuurihistoria: johdatus tutkimukseen. SKS, Helsinki. s. 75–90.

Owen, Alex 1989. The darkened room – Women, power, and spiritualism in late nineteenth century England. Virago Press, London.

Palmgren, Raoul 1965. Työläiskirjallisuus. WSOY, Porvoo.

Palmgren, Raoul 1966. Joukkosydän I. WSOY, Porvoo.

Palmgren, Raoul 1989. Kaupunki ja tekniikka Suomen kirjallisuudessa. SKS, Helsinki.

Peltonen, Ulla-Maija 2009. Rajaton kokemus – näkökulmia toiseen tietoon. Teoksessa Launis Kati & Tikka Marko (toim.), Työväki ja kokemus – Väki voimakas No. 22. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura. s. 11–26.

Pihlainen, Kalle 2001. Kaunokirjallisuus ja totuudellisuuskysymysten ylittäminen historiankirjoituksessa. Teoksessa Immonen, Kari & Leskekä-Kärki Maarit (toim.), Kulttuurihistoria: johdatus tutkimukseen. SKS, Helsinki. s. 303–317.

Pollari, Mikko 2009. Vihan ja sovun sosialistit. Teoksessa: Anttila, Anu-Hanna; Kauranen, Ralf; Löytty, Olli; Pollari, Mikko; Rantanen, Pekka & Ruuska Petri, Kuriton Kansa – Poliittinen mielikuvitus vuoden 1905 suurlakon ajan Suomessa. Vastapaino, Tampere. 81–110.

Rajainen, Maija 1973. Naisliike ja sukupuolimoraali – Keskustelua ja toimintaa 1800-luvulla ja nykyisen vuosisadan alkupuolella noin vuoteen 1918. Suomen kirkkohistoriallinen seura, Helsinki.

Roininen, Aimo 1993. Kirja liikkeessä – Kirjallisuus instituutiona vanhassa työväenliikkeessä 1895–1918. SKS, Helsinki.

Roininen, Aimo 1999. Työväenliike tuo työläiset kirjallisuuden kentälle. Teoksessa Rojola Lea (toim.), Suomen kirjallisuushistoria 2 – Järkiuskosta vaistojen kapinaan. SKS, Helsinki. s. 92–105.

Rojola, Lea 2009. Sivistyksen ihanuus ja kurjuus Teoksessa Melkas Kukku (toim.), Läpikulkuihmisiä – Muotoiluja kansallisuudesta ja sivistyksestä 1900-luvun alun Suomessa. SKS, Helsinki. s. 10–38.

Räisänen, Arja-Liisa 1995. Onnellisen avioliiton ehdot. Sukupuolijärjestelmän muodostumisprosessi suomalaisissa avioliitto- ja seksuaalivalistusoppaissa 1865–1920. Suomen Historiallinen Seura, Helsinki.

Siltala, Juha 2001. Psykohistorian metodologisia kysymyksiä. Teoksessa Immonen, Kari & Leskekä-Kärki Maarit (toim.), Kulttuurihistoria: johdatus tutkimukseen. SKS, Helsinki. s. 107–193.

Soikkanen, Hannu 1961. Sosialismin tulo Suomeen – Ensimmäisiin yksikamarisen eduskunnan vaaleihin asti. WSOY, Helsinki.

Sulkunen, Irma 1986. Raittius kansalaisuskontona – Raittiusliike ja järjestäytyminen 1870-luvulta suurlakon jälkeisiin vuosiin. Suomen Historiallinen Seura, Helsinki.

Sulkunen, Irma 1989. Naisten järjestäytyminen ja kaksijakoinen kansalaisuus. Teoksessa Kansa liikkeessä. Alapuro, Risto; Liikanen, Ilkka; Smeds, Kerstin & Stenius, Henrik (toim.) Kirjayhtymä, Helsinki. s. 157–175.

Sulkunen, Irma 1989. Naisen kutsumus – Miina Sillanpää ja sukupuolten maailmojen erkaantuminen. Hanki ja jää, Helsinki.

Sulkunen, Irma 1995. Mandi Granfelt ja kutsumusten ristiriita. Hanki ja jää, Helsinki.

Sulkunen, Irma 1999. Liisa Eerikintytär ja hurmosliikkeet 1700-1800 luvulla. Gaudeamus, Helsinki.

Sulkunen, Irma 2003. Järjestäytyminen ja kansalaisuuden synty. Teoksessa Kervanto Nevanlinna, Anja & Kolbe Laura, Suomen kulttuurihistoria 3 – Oma maa maailma. Tammi, Helsinki. s. 240–251.

Uusitalo, Taina 2010. Äiti, nainen ja toveri – Aatteellisuus velvoittaa naista työväenlehtien kirjoituksissa 1900-1923. Teoksessa Salmi-Niklander, Kirsti; Suodenjoki Sami & Uusitalo, Taina (toim.), Lukeva ja kirjoittava työläinen. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Helsinki. s. 213–227.